acces la istorie

De la BISMARCK *la* HITLER: GERMANIA *1890-1933*

Geoff Layton

ALL

From Bismarck to Hitler: Germany 1890-1933
Geoff Layton
Copyright © 1995 Geoff Layton
First published in English by Hodder & Stoughton.

De la Bismarck la Hitler: Germania 1890-1933
Geoff Layton
Traducere: Simona Ceauşu
Copyright © 2002 **ALL EDUCATIONAL**

Toate drepturile rezervate Editurii **ALL EDUCATIONAL**.
Nici o parte din acest volum nu poate fi copiată fără permisiunea scrisă a Editurii **ALL EDUCATIONAL**.
Drepturile de distribuţie în străinătate aparţin în exclusivitate Editurii **ALL EDUCATIONAL**.
All rights reserved. The distribution of this book outside Romania, without the written permission of **ALL EDUCATIONAL**, is strictly prohibited.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale
LAYTON, GEOFF
De la Bismarck la Hitler: Germania 1890-1933/Geoff Layton; trad.: Simona Ceauşu - Bucureşti: Editura ALL EDUCATIONAL, 2002
224 p.; 21 cm (Acces la istorie)
Bibliogr.
Index
ISBN 973-684-461-7

I. Ceauşu, Simona (trad.)

94(430)"1890/1933"

Editura **ALL EDUCATIONAL** Bd. Timişoara nr. 58, sector 6
Bucureşti, cod 76548
☎ 402 26 00
Fax: 402 26 10
Departamentul difuzare ☎ 402 26 20
Fax: 402 26 30
Comenzi la: comenzi@all.ro
URL: http://www.all.ro
Redactor: Constantin Vlad
Procesare copertă: Stelian Stanciu
Ilustraţia copertei: Portret al mareşalului Hindenburg de Hugo Vogel

Acces la istorie

DE LA BISMARCK LA HITLER: GERMANIA 1890-1933

Geoff Layton

Traducere de Simona Ceauşu

ALL

Cuvânt înainte

Către cititorul obișnuit

Seria „Acces la istorie" a fost inițiată mai ales la nivelul cerințelor studenților și elevilor care susțin examene legate de subiectele respective, dar oferă o mulțime de informații interesante și cititorului obișnuit. Partea principală a cărții (textul propriu-zis, mai puțin îndrumările de la sfârșitul capitolelor) reprezintă un studiu ușor de citit și incitant totodată, ce are coerența necesară unei cercetări istorice. Intenția autorilor a fost nu doar să ofere o prezentare clară și concisă a unor evenimente din trecut, ci să stimuleze cititorii (chiar și pe cei neinițiați) în a-și forma o opinie despre subiectul pus în discuție. Astfel, în loc să transmită o sumă de „adevăruri istorice" plate, lucrările din această colecție conțin puncte de vedere și interpretări diferite.

Către studenți și elevi

În funcție de subiectele care vă interesează și de timpul de studiu pe care îl aveți la dispoziție, puteți proceda în mod diferențiat atunci când folosiți această carte pentru pregătirea unui examen.

De exemplu, dacă doriți să vă formați o idee generală asupra subiectului, în cel mai scurt timp posibil, următoarele căi ar fi, probabil, cele mai eficiente:

- Citiți capitolul 1 în întregime.
- Pentru fiecare dintre capitolele următoarele, începeți cu secțiunea „Să luăm notițe" și, dacă subiectul vă interesează, citiți tot capitolul, oprindu-vă la fiecare subcapitol pentru a nota principalele probleme dezbătute.

Dacă doriți totuși să abordați întreaga tematică a cărții și dispuneți de timpul necesar, ar fi avantajos să folosiți pentru fiecare capitol următoarea procedură:

1. Citiți tot capitolul, de preferat într-o singură ședință.

2. Studiați schema de la sfârșitul capitolului, asigurându-vă că în linii mari l-ați înțeles.

3. Citiți secțiunea „Să luăm notițe" (și secțiunea „Să răspundem la întrebări-eseu") și decideți dacă mai aveți de lucrat la capitolul respectiv. În anumite secțiuni importante ale cărții, va trebui să citiți capitolul a doua oară și să vă gândiți (să scrieți un rezumat) la ceea ce ați citit.

4. Abordați secțiunea „Întrebări bazate pe izvoare". Citiți întrebările și formulați-vă răspunsurile mintal sau în scris.

După ce ați citit întreaga lucrare, studiați secțiunea „Lecturi suplimentare" și alegeți acele titluri care v-ar putea completa informațiile.

Scopul nostru a fost să vă trezim interesul și să vă facem studiul cât mai agreabil. Sperăm că la încheierea lecturii veți aprecia că el a fost atins.

Cuprins

CAPITOLUL 1 Introducere: De la Bismarck la Hitler 1
1. Aspectele istorice 2
2. Moștenirea lui Bismarck 4
Îndrumări pentru studiu 9

CAPITOLUL 2 Structura Germaniei wilhelmiene, 1890-1914 12
1. Schimbări economice și sociale 12
2. Sistemul politic al Germaniei wilhelmiene 19
3. Forțele politice în Germania wilhelmiană 30
Îndrumări pentru studiu 35

CAPITOLUL 3 Politica Germaniei wilhelmiene, 1890-1914 37
1. Politica internă, 1890-1914 37
2. Germania și originile primului război mondial: politica externă, 1890-1914 51
Îndrumări pentru studiu 69

CAPITOLUL 4 Germania în război și revoluție, 1914-1919 73
1. De ce a pierdut Germania primul război mondial? 73
2. Impactul războiul asupra situației interne 83
3. Revoluția germană, 1918-1919 94
Îndrumări pentru studiu 103

CAPITOLUL 5 Republica de la Weimar: anii de criză, 1919-1924 107
1. Două documente cheie 109
2. Criza economică și socială, 1919-1923 117
3. Criza politică 126
4. Cum și de ce a supraviețuit Republica de la Weimar anilor de criză? 134
Îndrumări pentru studiu 137

CAPITOLUL 6 Republica de la Weimar: anii de relativă stabilitate, 1924-1929 141
1. Refacere economică? 142
2. Refacere politică? 147
3. Gustav Stresemann și politica externă a Republicii de la Weimar 152
4. Cât de stabilă a fost Republica de la Weimar în anii 1924-1929? 162
Îndrumări pentru studiu 165

CAPITOLUL 7 Republica de la Weimar: ultimii ani, 1929-1933 168
1. Impactul crizei economice mondiale 168
2. Cancelarul Brüning, 1930-1932 171
3. Ascensiunea național-socialismului 179
4. Ultimele luni ale Republicii de la Weimar 183
5. Când și de ce a murit democrația Republicii de la Weimar? 185
Îndrumări pentru studiu 187

CAPITOLUL 8 Concluzie: Germania imperială și Republica de la Weimar în contextul istoriei moderne a Germaniei 192
1. Putem vorbi de *Sonderweg* în cazul Germaniei? 192
2. Continuitate și discontinuitate în istoria modernă a Germaniei 195
Îndrumări pentru studiu 199

Tabel cronologic 201
Glosar 205
Index 211

CAPITOLUL 1

Introducere: De la Bismarck la Hitler

La câțiva ani după eveniment, corespondentul englez al ziarului *The Times* descria scenele petrecute în Berlin la 30 ianuarie 1933, ziua numirii lui Hitler în funcția de cancelar al Germaniei:

Berlinul zumzăia ca un stup de albine de dimineața până seara, nervii a patru milioane de oameni vibrau ca niște corzi de harpă... Cămășile Brune exultau de bucurie. Ultima redusă fusese cucerită, armatele brune mărșăluiau în voie pe străzi... Am stat în acea noapte la o fereastră a unui oficial al Foreign Office-ului și le-am privit mărșăluind, în timp ce fanfarele lor cântau „Fridericus Rex" și marșul „Horst Wessel". Interminabilele lor efective s-au scurs ore la rând cu torțele aprinse prin Brandenburger Tor, pe unde era cândva trecerea... mărșăluind cu aerul extaziat triumfător al soldaților care au pus stăpânire pe un oraș îndelung asediat. Vizavi de locul unde mă aflam erau două palate, unul dintre ele o clădire greoaie de culoare gri în stil wilhelmian, celălalt o clădire pătrată cu contururi precise, un produs tipic al Germaniei anilor 1918-1933. În dosul unei ferestre luminate a vechii clădiri se afla un om în vârstă, solid [președintele Hindenburg]. L-am văzut dând din cap în continuu în timp ce fanfarele trâmbițau zgomotos și Cămășile Brune mărșăluiau, aruncându-și capetele înapoi și ochii spre el ca să îl salute. Dar această mulțime de soldați nu era acolo ca să îl salute. Vremea lui trecuse. Salutul pe care i-l adresau era formal. La cincizeci de yarzi în josul străzii se afla o altă fereastră, la un etaj superior, deschisă, cu spoturi de lumină fixate asupra ei, iar la această fereastră se afla un tânăr... Unui coleg al meu scena i s-a părut interesantă. „Hitler arată extraordinar", a spus el. Vechiul și noul. Feldmareșalul și caporalul din Boemia. Hitler și Hindenburg. Trop, trop, trop, tatara ta, ta, ta. Și ore de-a rândul marșul lor a continuat.

Deși subiectul acestei cărți se concentrează asupra istoriei Germaniei din 1890 până în 1933, este aproape imposibil pentru un istoric, cât și pentru un student să evite implicațiile zilei hotărâtoare care a pus capăt acestei perioade și a anunțat al Treilea Reich. Din nefericire, istoria nu ne poate oferi soluții alternative, iar istoricul nu are altă soluție decât să interpreteze trecutul și perspectiva pe care o oferă. Și astfel, peste o jumătate de secol, dictatura nazistă își face încă simțită influența nefastă asupra istoriei Germaniei moderne. Dorința de a înțelege și de a explica nazismul se află în centrul multor dezbateri ale istoriei moderne a Germaniei, deși așa cum se va vedea, el nu a constituit, și nici nu trebuie să constituie unicul obiectiv al unui studiu pe tema Germaniei imperiale și a Republicii de la Weimar.

1. Aspectele istorice

În renumita sa carte *The Course of German History*, publicată inițial în 1945, cel mai cunoscut istoric britanic al secolului XX, A.J.P. Taylor scria: „Este la fel de limpede că nu a fost o greșeală faptul că poporul german a încheiat-o cu regimului lui Hitler cum nu este un accident faptul că un râu se scurge în mare." Ideea de bază a interpretării lui Taylor este faptul că dinamica pe care a presupus-o procesul de unificare din secolul al XIX-lea a deschis calea ambițiilor imperiale ale lui Wilhelm al II-lea și a culminat în mod logic cu tirania celui de-al Treilea Reich al lui Hitler. Punctul său de vedere potrivit căruia al Treilea Reich a fost un rezultat firesc al evoluției istoriei Germaniei s-a dovedit a fi general acceptat în Marea Britanie, în parte pentru că era exprimat într-un stil literar accesibil și în parte pentru că a atins o coardă sensibilă a unei generații a cărei viață a fost umbrită de evenimentele din anii 1914-1945. Cu toate acestea însă, în epoca imediată de după război această idee nu a fost agreată de istoricii de frunte ai Germaniei, care au fost educați în tradiția conservatoare-naționalistă a istoriografiei germane. Ei considerau că istoria este rezultatul „întâietății politicii externe", iar problemele cheie erau războiul, diplomația și politica la nivel înalt, a căror decizie aparținea unui număr redus de „oameni însemnați". Din acest punct de vedere, tendința era de a interpreta figura lui Hitler și nazismul în termeni mai curând concilianți, ca o aberație în totală contradicție cu evoluția istorică a Germaniei în timpul *Kaiserreich* și al Republicii de la Weimar.

Încă de atunci s-a înregistrat o adevărată „revoluție" în studiile istorice din Germania. Calmul aparent a fost zguduit de publicarea în 1961 a lucrării lui Fritz Fischer *Griff nach der Weltmacht* (Obiectivele Germaniei în primul război mondial), în care autorul a avansat ideea că obiectivele Germaniei în iulie 1914 au avut într-adevăr un caracter ofensiv și au constat într-adevăr în instaurarea hegemoniei Germaniei asupra Europei continentale. Semnificația acestui obiectiv a fost într-adevăr extrem de profundă, căci ea nu numai că sugera o asemănare între obiectivele politicii externe ale Germaniei imperiale în 1914 și ale Germaniei naziste din 1939, ci denota faptul că exista o linie clară de continuitate între cele două regimuri. Asemenea puncte de vedere au stimulat dezvoltarea a ceea ce avea să fie cunoscut drept interpretări „structuraliste", care au încercat să explice istoria printr-o analiză atentă și sinteză a forțelor sociale, politice și economice – ceea ce avea să fie cunoscut drept „prioritatea politicii interne". Unul dintre principalii reprezentanți ai acestei metodologii este H.U. Wehler, a cărui lucrare, *Das Deutsche Kaiserreich 1871-1918*, publicată în 1973, continuă să fie considerată un text vital referitor la această perioadă. Apariția istoriei „structuraliste" (denumită uneori „istorie socială critică") în anii '60 și '70 a fost motivată de dorința de a înțelege și de a explica instaurarea celui de-al Treilea Reich. În acest scop ea nu numai că a subliniat importanța vitală a fenomenului continuității în istoria Germaniei din 1871 până în 1945, ci a susținut în egală măsură ideea unui *Sonderweg* german sau „a unei căi speciale de dezvoltare" care considera că procesul de modernizare a Germaniei s-a deosebit într-o oarecare măsură de cel din alte țări și a avut într-o anumită măsură un caracter specific.

Interpretările structuraliste au avut o puternică influență asupra modului în care noi am înțeles istoria Germaniei moderne și în multe privințe au ajuns să fie socotite „noua dogmă". Cu toate acestea, încă de la începutul anilor '80 structuralismul a fost forțat să facă față unei tendințe revizioniste tot mai puternice adoptată în general de istoricii britanici și americani. De exemplu, istoricul anglo-german Röhl, autorul celui mai important studiu recent despre Germania imperială (*The Kaiser and His Court*) și-a concentrat atenția asupra indivizilor, a personalităților (în opoziție cu elitele structurale) implicate în însuși fenomenul guvernării. Pe de altă parte, Blackbourn și Eley în cartea lor *The Peculiarities of German History* și-au concentrat cercetarea și analiza într-o altă zonă decât centrul politic, în încercarea de a scrie

despre „dedesubturile istoriei". Astfel, anumiți istorici au ajuns să pună sub semnul întrebării unele dintre afirmațiile istoriei structuraliste. În particular, care este esența continuității în istoria Germaniei? Și în ce măsură este valabil conceptul de *Sonderweg* ca o explicație a istoriei Germaniei moderne?

Cu toate acestea, deși aceste probleme generale ale dezvoltării istorice a Germaniei joacă un rol foarte important în înțelegerea acestui fenomen, ele creează o serie de noi probleme. În primul rând, ele aduc în discuție în mod inevitabil atmosfera cu o puternică încărcătură morală a epocii naziste. Și în al doilea rând, ele dau toate impresia că anii 1890-1933 au fost doar un fel de prolog al principalului eveniment. O asemenea impresie nu numai că tinde să întărească punctul de vedere potrivit căruia toate drumurile conduc la anul 1933 – o afirmație periculoasă și copleșitoare în lumina argumentului continuității despre care am vorbit – ci poate avea efectul de a reduce semnificația anilor 1890-1933 ca perioadă demnă de a fi studiată în sine.

Această carte este de aceea concepută ținând cont de două perspective. În primul rând, este scrisă din punctul de vedere potrivit căruia există probleme istorice cheie și controverse de care trebuie să ținem seama în intervalul de timp 1890-1933. Cine a deținut de fapt controlul în Germania imperială? În ce măsură a fost Germania răspunzătoare pentru izbucnirea primului război mondial? În ce fel și de ce a avut primul război mondial un efect atât de dramatic asupra Germaniei? Și a avut Republica de la Weimar șanse reale să supraviețuiască? Unele dintre problemele importante sunt analizate în Capitolele de la 2 la 7, care constituie esența cărții. În al doilea rând, cartea este scrisă din punctul de vedere potrivit căruia perioada 1890-1933 trebuie să fie analizată în contextul general al istoriei Germaniei și în special în contextul anilor 1871-1945. În acest scop, secțiunea următoare analizează moștenirea lui Bismarck, în timp ce problemele generale ale continuității în istoria Germaniei și conceptul de Sonderweg, deși sunt amintite ocazional, sunt analizate în detaliu în Capitolul 8.

2. Moștenirea lui Bismarck

Wilhelm I, rege al Prusiei și împărat al Germaniei (1871-1888), a spus cândva următoarele despre relația sa cu Bismarck: „Nu este ușor să fi

împărat când cancelar este un astfel de om." Cu toate acestea, în ciuda zbuciumului și a frustrării care reies din acest comentariu, Bismarck și suveranul său au conlucrat peste un sfert de secol. Acest lucru nu a mai părut posibil însă după urcarea pe tron în iunie 1888 a nepotului împăratului, Wilhelm al II-lea (1888-1918). În mai puțin de doi ani cei doi au avut neînțelegeri atât pe plan personal cât și politic, iar la 18 martie 1890 Bismarck și-a înaintat demisia. Wilhelm al II-lea a acceptat-o cu mare plăcere.

Puțini au fost cei care au deplâns în epocă declinul lui Bismarck. Deși „cancelarul de fier" a reușit să unifice Germania alcătuită dintr-o serie de state autonome și a gestionat apoi problemele noii națiuni timp de aproape douăzeci de ani, timp în care Al Doilea Imperiu s-a transformat în cel mai puternic stat din Europa, multă lume considera că Bismarck a supraviețuit utilității sale și că tânărul Kaiser a oferit o nouă direcție de dezvoltare viabilă care era preferabilă. De la început, moștenirea lăsată de Bismarck a fost considerată o binecuvântare în mai multe sensuri.

Constituția Imperiului german prefigurat de Bismarck în 1871 a fost un lucru foarte curios. S-a spus că „nu poate fi integrat ușor în nici una dintre categoriile cunoscute de politologi" și că în esență a reprezentat „un compromis dificil între forțele federalismului conservator, principiul liberal unitarian și puterea militară a Prusiei". Tentativa lui Bismarck de a pune de acord un amestec atât de divers de principii călăuzitoare în cadrul unei structuri de o mare complexitate a creat dificultăți care nu au fost vizibile inițial, dar care, o dată cu trecerea timpului, au devenit tot mai evidente.

Reichul era alcătuit în realitate din 25 de state suverane – patru regate, șase mari ducate, patru ducate, opt principate și trei orașe libere, plus teritoriul imperial Alsacia-Lorena anexat în 1871 – care teoretic s-au unit de bună voie și au beneficiat de un statut egal. În realitate însă, Prusia a beneficiat de un rol dominant. Prusia reprezenta două treimi din teritoriul Reichului și, în calitatea sa de rege al Prusiei, Wilhelm al II-lea a devenit automat împărat al Germaniei. În această calitate s-a bucurat de multă autoritate și de numeroase drepturi: lui îi aparținea ultimul cuvânt în ceea ce privește direcția politicii externe a Germaniei; era comandantul suprem al forțelor armate ale imperiului atât pe timp de pace cât și pe timp de război; numai el putea numi și demite executivul – cancelarul și secretarii de stat care alcătuiau guvernul imperial. Acestea

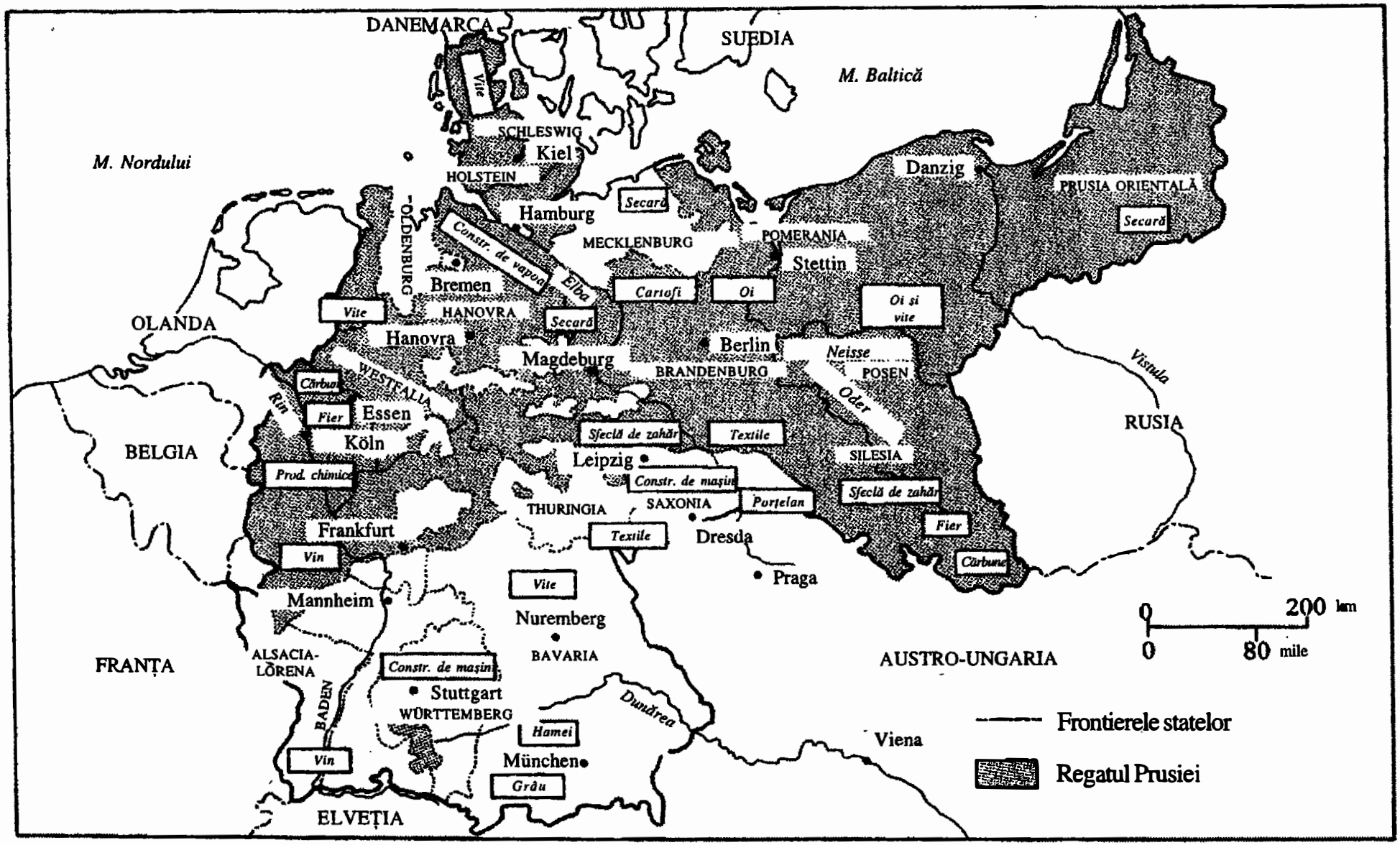

Germania imperială în 1900

erau principalele prerogative de care dispunea Wilhelm al II-lea, dacă avea voința să facă uz de ele.

Concesia făcută de Bismarck federalismului s-a instituționalizat în *Bundesrat* (Consiliul federal). Acesta era format din 58 de reprezentanți din guvernele statelor componente și era teoretic cel mai important organ de decizie din imperiu. Numai el avea dreptul să opereze schimbări în cadrul constituției, iar acordul său era necesar pentru aprobarea oricărei legi. Cu toate acestea, puterea Prusiei era absolută, dat fiind că ea dispunea de 17 dintre fotoliile aflate la masa consiliului, și pentru că orice problemă militară sau constituțională putea fi anulată cu doar 14 voturi împotrivă, Prusia era capabilă să își mențină poziție privilegiată în cadrul structurii politice a imperiului.

Nu trebuie însă să subestimăm puterea de care dispunea fiecare stat în parte. Deși guvernul imperial deținea controlul absolut asupra politicii externe și a apărării, comerțului și tarifelor vamale, precum și asupra monedei și activității bancare, responsabilitatea pentru educație, justiție și sănătate revenea autorităților statale. Un lucru extrem de semnificativ este faptul că numai statele puteau ridica taxele directe. Guvernului imperial îi era interzis să perceapă o taxă pe venitul național și depindea de aceea de taxele indirecte, cum ar fi taxele vamale și taxele pe vânzare. Acesta era un factor extrem de important, dat fiind că el acționa ca o constrângere majoră asupra cheltuielilor guvernului imperial.

Cel de-al treilea element major în structura constituțională elaborată de Bismarck era *Reichstag*-ul (Parlamentul imperial), care era ales în mod direct prin vot universal și secret. Totuși, această aparentă concesie făcută democrației liberale era în realitate limitată ca scop. Căci deși Bismarck a dorit întotdeauna ca *Reichstag-ul* să coopereze la procesul de adoptare a legislației – și a reușit într-o măsură considerabilă să asigure o majoritate în favoarea guvernului – acesta nu a beneficiat de aceleași privilegii și același statut precum Camera Comunelor britanică la sfârșitul secolului al XIX-lea. *Reichstag*-ul nu avea permisiunea să elaboreze legi, putea numai discuta și ratifica propunerile de legi înaintate de *Bundesrat* și de guvernul imperial. Mai presus de orice, guvernul imperial nu era răspunzător în fața *Reichstag*-ului. Prin urmare, acesta era o adunare reprezentativă fără putere reală – ceea ce corespundea de altfel intențiilor lui Bismarck.

Implicațiile acestei structuri constituționale pentru o Germanie fără Bismarck erau o pricină de îngrijorare. *Kaiserreich*-ul purta atât amprenta creatorului său, cât și a împrejurărilor în care fusese creat. Mai presus de orice, scopul său fusese acela de a instituționaliza poziția și puterea lui Bismarck și de a menține privilegiile Prusiei și ale clasei sale conducătoare printr-un sistem complex de controale și vize. Și totuși, chiar și în perioada în care Bismarck se afla încă la cârmă, au existat situații în care impasul politic s-a transformat într-o inerție îngrijorătoare. Era deja cât se poate de limpede că structura puterii este incoerentă. Din 1888 această situație s-a generalizat în urma urcării pe tron a unui împărat care nu mai era dispus să stea deoparte. Numai atunci a devenit evidentă fragilitatea poziției cancelarului. Cancelarul era răspunzător numai în fața împăratului și dat fiind că Wilhelm al II-lea a dorit să beneficieze de mai multă autoritate decât bunicul său, acest lucru ar fi fost de natură să provoace confuzie în cadrul executivului, dacă atât împăratul cât și cancelarul nu ar fi dat dovadă de respect reciproc și nu ar fi avut concepții politice comune.

În 1890, astfel de probleme nu ar fi fost imposibil de depășit dacă sistemul politic ar fi dat dovadă de un anumit grad de flexibilitate. Rigiditatea structurii constituționale create de Bismarck s-a dovedit a fi o deficiență majoră. Ea permitea o libertate foarte limitată de adaptare la condițiile în schimbare. Iar condițiile se schimbau în mod fundamental. În cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Germania era în plin proces de transformare radicală și rapidă din punct de vedere economic și social. În anii 1850 și 1860 a cunoscut un puternic avânt industrial și, în ciuda unor deficiențe înregistrate în domeniul comerțului după 1873, nu există nici un dubiu că în 1890 au fost realizate două momente de cotitură: Germania a depășit stadiul de stat agrar și a devenit un stat industrial; iar pe plan economic, și-a depășit toți rivalii din Europa, deși nu a reușit totuși să ajungă din urmă Marea Britanie. Ramificațiile sociale ale acestor ample schimbări economice au fost enorme. Nu numai că structurile sociale tradiționale au fost schimbate, dar fără nici o exagerare milioane de oameni obișnuiți au fost obligați să se adapteze la noile schimbări intervenite în stilul lor de viață – care au afectat la rândul lor codul tradițional de comportament și legăturile de loialitate și supunere.

Aceasta a fost natura moștenirii lăsate de Bismarck în 1890, când tânărul Wilhelm al II-lea a decis să își asume „guvernarea personală" a imperiului său.

Să studiem premisele teoretice ale cărții „De la Bismarck la Hitler"

Acest capitol introductiv are menirea să vă ajute să identificați principalele probleme istorice și controversele iscate de această perioadă istorică și să vă ajute să vă familiarizați cu contextul istoric.

Dacă ați studiat deja istoria Germaniei în secolul al XIX-lea, cea de-a doua secțiunea a capitolului nu trebuie să vă creeze nici un fel de probleme. Într-adevăr, ar fi probabil mai bine să citiți notițele anterioare și numai apoi să notați informațiile care vi se par noi. Cu toate acestea, dacă istoria modernă a Germaniei este o noutate pentru voi, va trebui să citiți această secțiune cu foarte mare atenție și să încercați să înțelegeți cât mai mult posibil. Puteți citi de asemenea volumul pereche din această serie, *Unificarea Germaniei, 1815-1890*.

Prima secțiune este dificilă și mulți studenți vor considera probabil anumite idei greu de înțeles. Nu vă faceți griji. Ea nu are decât menirea să evidențieze unele dintre problemele cheie. Dacă în această etapă reușiți doar să rețineți anumite probleme pe măsură ce lucrați la restul cărții, acest lucru vă va fi de folos atunci când vom ajunge la capitolul de concluzii. Dacă puteți scrie răspunsuri scurte la următoarele întrebări, înseamnă că ați reușit să identificați și să înțelegi punctele esențiale:

1. În ce mod afectează istoria ulterioară a Germaniei perspectiva noastră asupra anilor 1890-1933?
2. Ce se înțelege prin a) „continuitate în istoria Germaniei?
   b) „*Sonderweg*-ul german"?
3. Care sunt implicațiile acestor doi termeni pentru istoricii care studiază istoria modernă a Germaniei?

Când ați terminat de răspuns la aceste întrebări veți fi în măsură să studiați și să analizați unele dintre problemele specifice ale semnificației istorice în corpul textului:

i) Structura și guvernământul în Germania imperială – Capitolele 2-3.
ii) Responsabilitatea Germaniei pentru izbucnirea primului război mondial – Capitolul 3 (această problemă trebuie corelată de asemenea cu studierea relațiilor internaționale și originile primului război mondial).

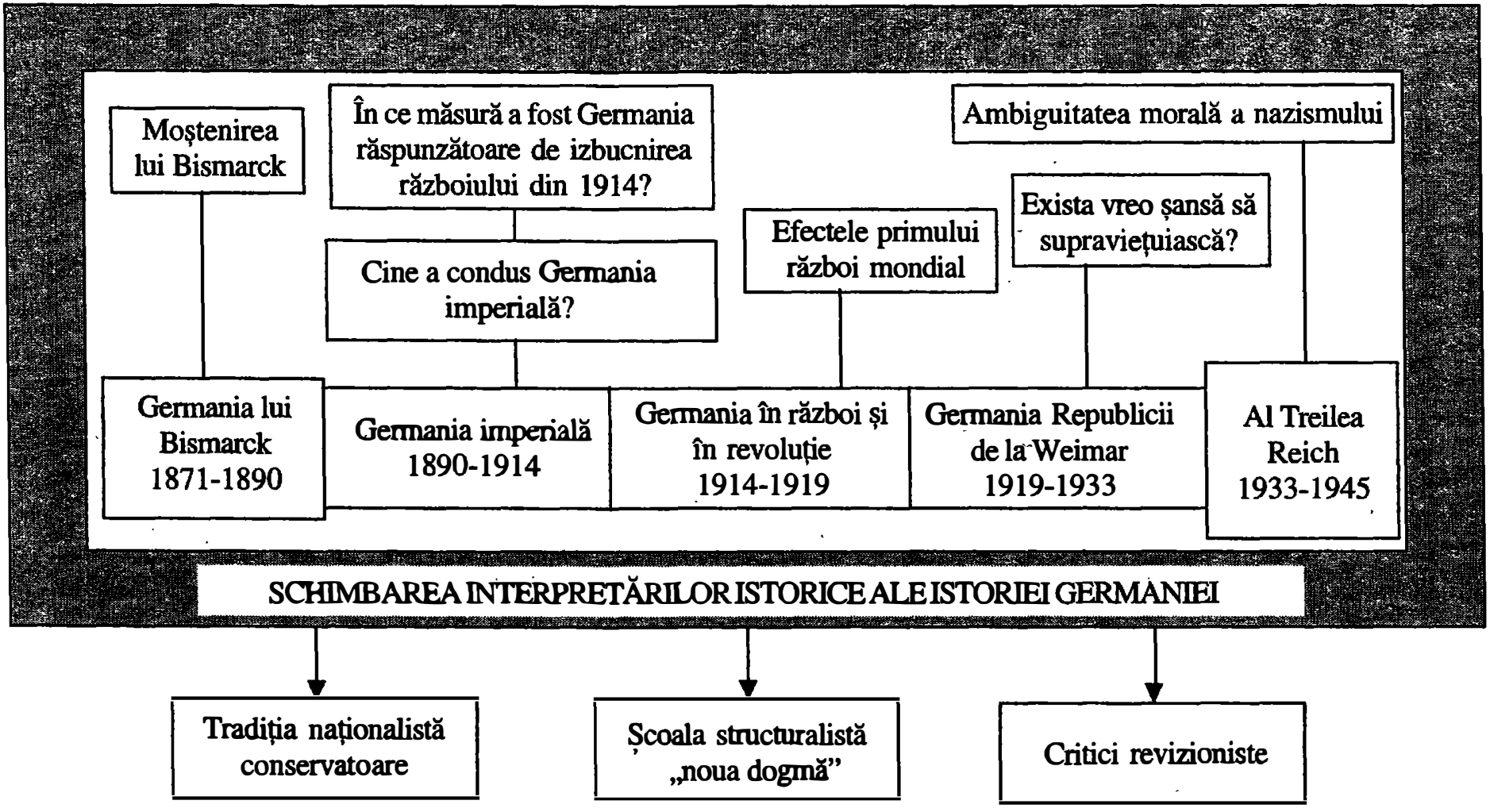
Moștenirea lui Bismarck
În ce măsură a fost Germania răspunzătoare de izbucnirea războiului din 1914?
Cine a condus Germania imperială?
Efectele primului război mondial
Exista vreo șansă să supraviețuiască?
Ambiguitatea morală a nazismului
Germania lui Bismarck 1871-1890
Germania imperială 1890-1914
Germania în război și în revoluție 1914-1919
Germania Republicii de la Weimar 1919-1933
Al Treilea Reich 1933-1945
SCHIMBAREA INTERPRETĂRILOR ISTORICE ALE ISTORIEI GERMANIEI
Tradiția naționalistă conservatoare
Școala structuralistă „noua dogmă"
Critici revizioniste

Rezumat – Introducere: De la Bismarck la Hitler

iii) Impactul vital al primului război mondial asupra Germaniei – Capitolul 4.
iv) Republica de la Weimar în căutarea stabilității – Capitolele 5-6 (această problemă o veți studia în strânsă legătură cu Tratatele de pace din 1919-1920, dar este absolut necesar să comparați evoluția situației de după război în întreaga Europă).
v) Declinul Republicii de la Weimar – Capitolul 7 (această problemă trebuie completată cu studierea național-socialismului și a celui de-al Treilea Reich.

Dat fiind că istoria Germaniei este atât de importantă pentru istoria modernă a Europei, toate aceste teme sunt folosite adesea ca element central al întrebărilor de examen. În plus, veți constata de asemenea că perioada trebuie studiată paralel cu alte probleme importante. Chiar dacă acest lucru presupune multă muncă, este bine să știți că eforturile vă vor fi răsplătite în cele din urmă.

CAPITOLUL 2

Structura Germaniei wilhelmiene, 1890-1914

În toiul crizei diplomatice din iulie 1914 care a culminat în cele din urmă cu primul război mondial, ministrul de externe austriac a întrebat nedumerit: „Cine conduce de fapt în Berlin?". Aceasta era o întrebare oportună, deși nu numai în contextul pe termen scurt, pentru că ea includea problemele cheie cu care s-au confruntat istoricii *Kaiserreich*-ului până în zilele noastre. Care era de fapt structura puterii în Germania imperială? Cine avea influența decisivă asupra politicii și evenimentelor? Care erau obiectivele acelei conduceri? Pentru a răspunde acestor întrebări, capitolul de față încearcă să analizeze principalele forțe – personale și impersonale – din viața politică, socială și economică a *Kaiserreich*-ului. Capitolul următor va analiza apoi evoluția politicii interne și externe a Germaniei în această perioadă. Apoi putem încerca să tragem niște concluzii în ceea ce privește întrebările de mai sus despre Germania wilhelmiană.

1. Schimbări economice și sociale

a) Economia

Wilhelm al II-lea a urcat pe tronul unui stat a cărui economie a cunoscut la începutul anilor 1870 ceea ce istoricii numesc „avânt" în cadrul unei dezvoltări economice susținute. În 1890, dezvoltarea economică a condus la preponderența sectorului industrial asupra sectorului agricol. Și totuși, în pofida unui declin ocazional al comerțului, înregistrat de pildă în anii 1891 și 1901, anii 1890-1914 au fost martorii unei noi perioade de creștere economică susținută, rata de dezvoltare reprezentând un procent de șapte sau opt la sută pe an. Aceste cifre fenomenale au fost atinse în parte datorită permanentei creșteri a producției în acele ramuri

industriale asociate cu prima fază a industrializării – extractivă (cărbune, fier), industrie grea și textile – dar și datorită diversificării economiei în ramuri de prelucrare mai sofisticate – metalurgie, chimică și electrotehnică (vezi tabelul de la paginile 13-14).

În 1914, Germania devenise superputerea industrială a Europei. Ea aproape a ajuns din urmă nivelul Marii Britanii în ceea ce privește producția de cărbune și a depășit deja nivelul Marii Britanii în ceea ce privește producția de fier. Germania era de departe cel mai mare producător de îmbrăcăminte din bumbac de pe continent. Cu toate acestea, ceea ce a evidențiat cu adevărat economia Germaniei în cei 25 de ani care au precedat primul război mondial a fost extinderea noilor ramuri industriale. Producția de oțel a Germaniei a crescut de aproape nouă ori în această perioadă – în 1914 producția Germaniei era de două ori mai mare decât cea a Marii Britanii. Și mai impresionantă a fost apariția industriilor electrotehnică, chimică și constructoare de mașini. Două firme germane, AEG și Siemens (al cărei fondator a inventat dinamul) au ajuns să domine piața mondială, astfel încât în 1913 se aprecia că aproape 50% din produsele electrice produse pe plan mondial provin din Germania. Situația era similară în industria chimică, în cadrul căreia extracția de carbonat de potasiu și săruri de potasiu a crescut masiv utilitatea îngrășămintelor și în care dezvoltarea în sectorul industriei de produse chimice a conferit Germaniei un loc primordial în pregătirea vopselelor și a produselor farmaceutice.

Dezvoltarea economiei germane

1. Populație (în milioane)

An	Total	Procent în orașe
1871	41,1	36,1
1880	42,2	41,4
1890	49,4	42,5
1900	56,4	54,4
1910	64,9	60,0

2. Producția industriei grele (în milioane de tone)

a) Cărbune

An	Germania	Marea Britanie
1871	37,7	119,2
1880	59,1	149,3
1890	89,2	184,5
1900	149,5	228,8
1910	222,2	268,7

b) Oțel

An	Germania	Marea Britanie
1871	0,14	0,41
1880	0,69	1,32
1890	2,13	3,64
1900	6,46	4,98
1910	13,10	6,48

3. Indicele producției industriale (1913 = 100)

An	
1871	21,0
1880	49,4
1890	57,3
1900	61,0
1910	86,0
1913	100,0

4. Balanța de plăți (în milioane de mărci)

An	Importuri	Exporturi	Balanța vizibilă	Balanța invizibilă	Balanța generală
1880	2.814	2.923	+ 109	+ 168	+ 277
1890	4.162	3.335	– 827	+ 1.249	+ 422
1900	5.769	4.611	– 1.158	+ 1.566	+ 408
1910	8.927	7.475	– 1.452	+ 2.211	+ 759

5. Structura forței de muncă (în milioane de muncitori)

Sector	1875	1895	1913
Agricultură	9,23	9,79	10,7
Minerit	0,29	0,43	0,86
Industrie	5,15	7,52	10,86
Transporturi	0,35	0,62	1,17
Comerț/Activitate bancară	1,12	1,97	3,47

Hoteluri/servicii	1,49	1,57	1,54
Apărare	0,43	0,61	0,86
Alte sectoare	0,59	0,89	1,49
Total	18,64	23,40	30,97

Tabloul economic pe care ni-l oferă aceste cifre pare revelator. Germania a clădit rapid pe fundațiile ei anterioare, iar în 1914 a devenit cea mai puternică economie industrială de pe continentul european, cu un comerț care rivaliza cu cel al Marii Britanii și al imperiului acesteia. Cum și de ce s-a petrecut acest lucru?

În primul rând, populația Germaniei a continuat să sporească rapid – în 1910 existau cu o treime mai mulți germani decât în 1890. Acest spor demografic a oferit în egală măsură o piață de desfacere și mâna de lucru necesară pentru o economie în expansiune. În plus, balanța populației înclina în favoarea noii generații, iar acest lucru a facilitat mobilitatea și adaptarea capacităților lucrative, ambele extrem de importante în schimbarea în direcția unui nivel mai ridicat de producție economică. Utilitatea și accesibilitatea materiilor prime constituiau de asemenea o necesitate, iar Germania a fost binecuvântată cu generozitate cu resurse naturale: cărbune din regiunea Ruhr, Saar și Silezia; minereu de fier din Alsacia-Lorena și regiunea Ruhr; carbonat de potasiu din Alsacia-Lorena. Astfel, marea cerere de energie, produse din fier și oțel și produse chimice putea fi satisfăcută într-o mare măsură din rezervele interne, ceea ce constituia un imens avantaj pentru balanța de plăți. Alte avantaje de ordin geografic includeau râuri navigabile, ca de pildă Rinul și Elba, imensa zonă plată din nord, atât de potrivită pentru construirea de căi ferate. Astfel de avantaje naturale au fost completate de priceperea umană și de capacitatea de muncă. Germania a avut probabil cel mai bun sistem de învățământ elementar din lume. Și, fapt poate și mai important, institutele sale de învățământ superior nu erau destinate numai elevilor obișnuiți, ci și celor înzestrați cu capacități tehnice deosebite (deși trebuie să menționăm că astfel de instituții erau foarte selective din punct de vedere social).

Un alt domeniu demn de menționat era sistemul bancar german care a jucat în mod tradițional un rol extrem de important în comerț și industrie. În ultimul deceniu al secolului, sistemul bancar s-a extins foarte mult. Băncile germane, necontrolate în nici un fel de stat, au

adoptat o politică aventuroasă prin care acordau credite generoase pe termen lung. Acest lucru a determinat în schimb implicarea în mod direct a marilor bănci în cercetarea și dezvoltarea industrială, reprezentanții acestor bănci fiind adeseori invitați să facă parte din consiliile de administrație ale unor firme – ceea ce a condus la crearea unui parteneriat foarte strâns între sectoarele bancar și comercial ale economiei. Băncile au contribuit, de asemenea, la dezvoltarea unui element caracteristic al industrializării din Germania – proliferarea cartelurilor (trusturilor). În Marea Britanie și Statele Unite nu era agreată ideea unui grup de oameni de afaceri care să controleze prețurile, nivelele producției și comercializarea produselor, considerându-se că aceasta contravine spiritului liberei inițiative. În Germania, această idee a fost acceptată și s-a bucurat de o acoperire legală. Într-adevăr, statul a încurajat dezvoltarea cartelurilor. Ele erau considerate o modalitate de a crea economii de amploare, înlăturând competiția inutilă și facilitând dezvoltarea și investițiile, în special în perioade de recesiune economică. În 1905, potrivit unor cercetări întreprinse de guvern, existau 366 de carteluri (comparativ cu doar 90 în 1885) și sectoare întregi ale industriei germane au fost „cartelizate". Pentru mulți contemporani, cartelurile erau tipice pentru eficiența pe scară largă și pentru natura productivă a economiei industriale germane – deși istoricii economiei de dată mai recentă s-au întrebat dacă ele au fost cu adevărat o binefacere pentru economia germană pe termen lung.

b) Societatea germană

În termeni pur umani, impactul acestei rapide transformări structurale într-o economie industrială a însemnat că milioane de oameni obișnuiți au fost obligați să se acomodeze cu schimbările fundamentale intervenite în modul lor de viață. După cum se știe, unele dintre zonele cu un caracter rural mai accentuat, ca Bavaria și Pomerania, au rămas într-un fel de anchilozare în timp, dar puține au fost cele care au putut evita consecințele schimbării. Dificultatea pentru un istoric este aceea de a încerca să formuleze anumite concluzii semnificative despre efectele sociale ale acestor schimbări fără să fie acuzat că generalizează în mod exagerat sau că face teorie socială. Astfel de dificultăți sunt chiar mai pronunțate în cazul istoriei sociale a Germaniei, dat fiind că analiza sociologică tradițională pe baza claselor este complicată de existența a

alte trei elemente de divizare: credința religioasă; afilierea regională; identitatea națională a minorităților (în special polonezi, danezi și alsacieni). Bismarck a unificat poate Germania, dar sentimentele religioase, regionale și naționale au continuat să exercite în continuare o puternică influență, care a secționat diferitele clase ale societății germane. Acest lucru este, poate, evidențiat mai limpede de constanța cu care a fost votat partidul „Centrului" catolic (Zentrum) (vezi pagina 29), în special în Bavaria și Renania și de succesul de care s-au bucurat sindicatele catolice în încercarea lor de a oferi o alternativă (deși una minoritară) la sindicatele socialiste. Un lucru la fel de semnificativ este acela că peste zece la sută din mandatele din *Reichstag* au continuat să fie deținute de deputați care sprijineau una dintre grupările minoritare naționaliste – printre care se aflau guelfii care militau pentru o Hanovră independentă!

Ținând cont de acești importanți factori, ce mai putem spune despre principalele caracteristici sociale și sociologice ale Germaniei wilhelmiene? În mod surprinzător, în lumina schimbărilor economice fundamentale, societatea germană pare să fi rămas împărțită în funcție de criteriile tradiționale de clasă; și ce mobilitate se putea înregistra în interiorul unei clase, alta decât mișcarea între clase diferite? Divizările au fost menținute și era greu de atins un statut social mai ridicat pe temeiul prosperității sau al iscusinței. Astfel, după cum scria un istoric, „marea majoritate a fiilor clasei muncitoare nu și-au părăsit clasa; majoritatea reprezentanților clasei mijlocii inferioare proveneau în continuare din rândurile clasei mijlocii inferioare" (Kaelble). Prejudecățile de clasă, religie și rasă acționau ca niște adevărate bariere în calea unei mai ample integrări – și acest lucru putea fi observat în sistemul de educație, în cadrul profesiunilor și în lumea oamenilor de afaceri și într-un mod mult mai vizibil în păturile superioare ale societății, unde funcțiile înalte din aparatul de stat și din armată continuau să constituie apanajul nobilimii.

Nobilimea funciară (*junkerii*) continua să reprezintă o importantă forță a societății, deși din punct de vedere economic mulți reprezentanți ai acestei clase au început să cunoască declinul. Agricultura era într-un relativ declin față de industrie, iar acei proprietari de pământ care nu au reușit să modernizeze metodele de producție sau care nu s-au adaptat la condițiile în permanentă schimbare ale pieței au constatat că poziția financiară le este amenințată. Și totuși, nobilimea continua să considere

statutul său social privilegiat în cadrul instituțiilor ca fiind nu numai esențial în menținerea tradițiilor și valorilor societății germane, dar și o reflectare corectă a superiorității sale sociale clădită cu efortul a mai multor generații.

Cea mai directă amenințare la adresa supremației nobilimii a venit din partea noilor industriași bogați. Cu toate acestea, cele mai multe cercetări în domeniu evidențiază faptul că oamenii de afaceri de succes din Germania wilhelmiană au preferat să obțină privilegii și să își etaleze bogăția într-o încercare de a concura cu *junkerii* și nu de a lua locul acestora. De fapt, național-liberalii (vezi pagina 27) erau în principal reprezentanți ai oamenilor de afaceri și ai industriei, iar politica și acțiunile lor au devenit tot mai conservatoare și favorabile *statu quo*-ului existent.

Pătura mijlocie a clasei de mijloc era și ea în extindere. Funcționarii din industrie, învățământ și sistemul birocratic erau foarte căutați pentru aptitudinile lor științifice, tehnice sau administrative. Dar și în această sferă tendința era de a menține lucrurile ca atare și nu de a le schimba. Profesorii și funcționarii, de exemplu, erau clasificați drept *Beamte* (oficialități ale statului) și drept compensație, pentru că acceptau reglementările stricte ale statului în ceea ce privește angajarea, li se garantau anumite drepturi de posesiune și anumite privilegii, ca de pildă pensia. Acest statut era foarte apreciat și respectat.

Cu toate acestea, pentru vechea *Mittelstand* (clasa mijlocie inferioară) a meșteșugarilor și negustorilor de rând vremurile nu au fost la fel de prielnice – iar problema era ceva mai profundă decât un simplu declin al activității comerciale. *Mittelstand* se afla undeva la mijloc între forța economică mai puternică a unei clase muncitoare organizată în sindicate și mult mai productivele carteluri. Prin urmare, resentimentele și conștiința propriei forțe i-au determinat pe mulți reprezentanți ai acestei clase să privească înapoi spre epoca preindustrială ca spre o epocă de aur dispărută. S-a născut și credința naivă că temerile lor pot fi depășite sprijinind soluțiile politice ale dreptei conservatoare și autoritariste.

La baza piramidei sociale se afla marea masă a populației care alcătuia clasa muncitoare – agricolă și industrială. Pentru micii proprietari de pământ și pentru lucrătorii fără pământ viața era deosebit de grea. Problemele economice ale agriculturii combinate cu creșterea numerică a populației puneau sub semnul întrebării posibilitatea ca agricultura

să devină viabilă. În sudul și vestul Germaniei, unde predominau terenurile micilor proprietari, familiile erau adeseori silite să împartă pământul între copii care îmbinau apoi lucrarea pământului cu alte ocupații. În est, lucrătorii de pe domeniile *junkerilor* nu aveau altă soluție decât să accepte reducerile salariale impuse. În mod deloc surprinzător, pentru mulți lucrători ai pământului a se angaja în industrie părea o soluție convenabilă – și de aceea migrația spre orașe a continuat.

Viața industrială din orașe avea însă și ea problemele ei. Deși rata șomajului era mică – în perioada 1900-1914 rata șomajului a fost de numai trei la sută – iar salariul mediu real a crescut cu 25% în perioada 1895-1913, condițiile de viață și de muncă erau foarte proaste. Astfel, pentru cei mai mulți muncitori viața era împărțită între lungi ore petrecute în locuri de muncă nesănătoase și spațiul strâmt și friguros pe care îl reprezenta propriul cămin. După cum spunea un renumit istoric: „Circa 30 la sută dintre familiile acestui prosper Al Doilea Imperiu trăiau în sărăcie și mizerie".

Nu încape deci nici o îndoială că ritmul rapid al schimbării economice în Germania wilhelmiană a avut un impact fundamental asupra echilibrului unei societăți deja foarte diversificate. Structurile și valorile tradiționale erau încă foarte puternice, dar progresul economic a generat în mod inevitabil rivalități, tensiuni și tulburări. Problema era ca sistemul politic să creeze un echilibru între vechi și nou, să pună de acord diferitele grupuri de interese din societatea wilhelmiană.

2. Sistemul politic al Germaniei wilhelmiene

a) Împăratul și curtea sa

Dacă analiza sistemului politic al Germaniei wilhelmiene ar trebui să înceapă cu împăratul, aceasta constituie o dezbatere istorică în sine. Mulți istorici ar susține cu tărie că o astfel de abordare imprimă imediat istoriei germane un aspect excesiv de „personal", ei înțelegând prin acest lucru că analiza se identifică prea mult cu un anumit personaj. Nu aveam deloc intenția să începem această secțiune vorbind despre împărat și despre curtea sa. Dorim însă să recunoaștem astfel că rolul împăratului rămâne una dintre problemele esențiale ale dezbaterii istorice despre *Kaiserreich*.

Wilhelm al II-lea s-a născut în 1859, fiind cel mai mare dintre fiii principelui (*Kronprinz*) Friedrich (Kaiser Friedrich al III-lea pentru numai 99 de zile în 1888) și al principesei Victoria, fiica cea mare a reginei Victoria. Chiar nașterea sa a făcut obiectul unei controverse istorice, dat fiind că din naștere a avut o paralizie a brațului stâng și mecanismul echilibrului din ureche afectat. Aceste probleme „fizice" au creat numeroase speculații despre posibilele consecințe de ordin psihologic pe care le-ar fi putut avea asupra tânărului principe. S-a acordat de asemenea o deosebită atenție relațiilor tensionate cu părinții săi, în special cu mama sa. Cu siguranță, el a crescut departe de ei în anii adolescenței. S-a opus simpatiilor lor liberale și a disprețuit deferența tatălui față de mama sa care avea o voință foarte puternică. În schimb, a preferat compania bunicului său și a familiei Bismarck și și-a găsit consolarea în viața de regiment a garnizoanei militare de la Potsdam.

A interpreta personalitatea Kaiserului rămâne în continuare o problemă foarte controversată. Era inteligent și uneori chiar fermecător. Era preocupat de foarte multe lucruri și era foarte mândru de țara și de strămoșii săi. Cu toate acestea, modul său de a înțelege problemele era de obicei superficial și marcat de propriile sale prejudecăți. Mai presus de orice, era atât de sensibil la critici și atât de pătruns de propria-i importanță încât trecea foarte ușor de la o stare la alta. Cel mai apropiat prieten al său, prințul Philipp zu Eulenburg, în timp ce se afla într-o croazieră cu suveranul în Marea Nordului în 1900, și-a exprimat îngrijorarea în corespondența cu Bernhard von Bülow, viitorul cancelar:

> M.S. nu se mai poate controla când este cuprins de furie. Consider că această situație este extrem de periculoasă și nu știu ce să fac ... Mi se rupe inima când văd ce se întâmplă. Am avut atâta încredere în calitățile Kaiserului – și în trecerea timpului! – Acum mi-am pierdut încrederea și este atât de greu să vezi o persoană care îți este foarte dragă suferind și să nu o poți ajuta cu nimic.

Portretele ulterioare au sugerat că comportamentul Kaiserului poate fi considerat drept simptom al nebuniei, megalomaniei sau sadismului. Mai recent, s-a sugerat că avea tulburări narcisiste, că era un homosexual reprimat sau că suferea de deficiență de concentrare a atenției – o stare mentală care se caracterizează printr-un comportament schimbător și

Wilhelm al II-lea în uniforma Garde de Corps *(1901).*

irațional. În mod cert, este foarte dificil să emiți o judecată definitivă în astfel de situații, dar părerea unanimă este acum că Wilhelm al II-lea a fost „dacă nu nebun din punct de vedere clinic, cel puțin a avut serioase tulburări" (Röhl). Totuși, în ciuda aspectelor pe care ni le-au furnizat în plus aceste observații și explicații psihologice și fiziologice, istoricul trebuie totuși să încerce în continuare să decidă care este măsura în care această personalitate a „prefigurat" istoria Germaniei imperiale.

Wilhelm al II-lea s-a lăudat la un moment dat că nu a citit niciodată constituția celui de-Al Doilea Reich. Gândindu-ne la complexitatea soluțiilor constituționale găsite de Bismarck, faptul că el nu a reușit să facă același lucru este poate de înțeles. Totuși, anecdota este un aspect interesant al caracterului suveranului german. El era foarte sigur de poziția sa: era un autocrat, iar autoritatea lui se baza pe dreptul divin al regilor și nu trebuia să răspundă decât în fața lui Dumnezeu; era de asemenea un Hohenzollern și în această calitate era un rege luptător care își conducea și comanda poporul în stil militar. În 1891, s-a adresat în felul următor unor noi recruți:

> Recruți! Mi-ați jurat credință. Acest lucru înseamnă, fii ai Armatei Mele, că acum sunteți soldații Mei. Îmi aparțineți trup și suflet. Nu aveți decât un dușman și acela este dușmanul Meu. În situația actualelor agitații socialiste, s-ar putea să vă ordon să trageți în propriile voastre familii, în frații voștri, da, chiar în părinții voștri – lucru de care sper să ne ferească Dumnezeu – dar dacă se va întâmpla aceasta, va trebui să îmi ascultați ordinele fără să crâcniți.

Este adevărat, desigur, că potrivit prevederilor constituției împăratul se bucura de puteri depline, dar faptul că el nu cunoștea celelalte prevederi ale constituției constituia o iluzie periculoasă și o autoamăgire. Dorința lui de a-și instaura „regimul personal" a devenit posibilă datorită monopolului pe care îl deținea asupra numirilor în cadrul guvernului imperial (beneficia desigur de același drept și în ceea ce privește administrația din Prusia). Bismarck a conferit măcar sistemului o anumită unitate și direcție, dar Kaiserul nu avea nici caracterul, nici aptitudinile necesare pentru a-și fi propriul cancelar, iar stilul său de conducere nu era altceva decât un amestec bizar de fantezie și intervenții stângace. Caracterul deloc potrivit al intervențiilor sale a fost perpetuat totuși de dreptul de

care dispunea de a patrona absolut totul și de a controla toate numirile. Prin aceste mijloace, Kaiserul s-a înconjurat la curte și în guvern de oameni dispuși să îi încurajeze părerea excesiv de bună despre sine însuși, fiind întotdeauna de acord cu părerile sale. În acest sens putem chiar vorbi despre „regimul personal" al Kaiserului.

Teza „regimului personal" al Kaiserului ca sistem de guvernare bazat pe curtea imperială a fost susținută de istoricul John Röhl. După un studiu îndelungat și foarte amănunțit, în special al corespondenței particulare a figurilor reprezentative ale perioadei, Röhl a întocmit un portret psihologic al Kaiserului menit să completeze analiza sa asupra politicii wilhelmiene. Concluzia a fost că principalele trăsături ale Kaiserului erau cele ale unui caracter dezechilibrat din punct de vedere mintal. Starea de spirit obișnuită a Kaiserului putea fi definită drept „maniacală", iar uneori devenea „o furie contrafobică". Röhl merge chiar mai departe, susținând că acest caracter nevrotic, flatat și lingușit de un cerc intim de prieteni, consilieri și ofițeri ai armatei, a creat cu succes un primat politic asupra altor surse ale puterii.

În centrul acestui „sistem" se aflau doi prieteni, Eulenburg și Bülow. Eulenburg și Kaiserul au fost fără îndoială foarte apropiați. Kaiserul vorbea despre el ca despre unicul său „prieten intim", iar Eulenburg „îl iubea [pe Kaiser] mai presus de orice". Relația lui Bülow cu Kaiserul a fost și ea apropiată, dar acesta era lingușitor și nesincer și își concepea scrisorile și conversația pentru a fi pe placul lui Wilhelm. Aceasta a fost o strategie care s-a dovedit rodnică și în acest fel Bülow și-a atins în cele din urmă scopul și a devenit cancelar. În 1898 el îi scria lui Eulenburg în termeni aparent ambigui:

> Îl admir din ce în ce mai mult pe Kaiser. Este o persoană atât de importantă! Împreună cu Regele cel Mare și Marele Elector este cel mai important Hohenzollern care a trăit vreodată. Într-un anume fel nu am mai întâlnit până acum o asemenea îmbinare fericită între geniu – cel mai autentic și original geniu – și *bon sens*. Imaginația lui atât de vie mă înalță asemeni unui vultur deasupra detaliilor neînsemnate, pentru că el poate aprecia ce este și ce nu este posibil și realizabil. Și ce vitalitate! Și ce memorie! Cât de repede și de bine înțelege orice lucru! În Consiliul de Coroană de azi dimineață am fost pur și simplu copleșit!

Analiza lui Röhl a plasat personalitatea Kaiserului în centrul interpretării sale despre Germania wilhelmiană. Totuși, înainte de a studia și alte izvoare de putere și influență, merită să reținem câteva idei. Capacitatea Kaiserului de a pricepe politica era limitată. În plus, el era în esență o persoană leneșă și dornică de distracții. Nu a fost niciodată capabil să se acomodeze cu rutina impusă de guvernare și administrarea țării. A preferat să își petreacă timpul jucând rolul pe care îl are un monarh în plan social și în cadrul ceremoniilor. Îi plăcea să călătorească și să participe la manevrele militare – și de aceea lipsea adeseori vreme îndelungată din Berlin. Kaiserul a părut și s-a comportat poate ca un autocrat omnipotent, dar faptul că afirma adeseori „există un singur conducător în Reich și acela sunt eu" să fie oare un alt exemplu al iluziei sale de putere? De aceea este foarte important ca cei care studiază istoria să încerce să facă distincția între imaginile proiectate ale timpului și realitatea istorică.

b) Împăratul și cancelarii săi

Dacă Wilhelm al II-lea a fost incapabil să guverneze țara singur, această sarcină a revenit inițial cancelarului numit. Totuși, nici unul dintre succesorii lui Bismarck nu a reușit să își asume sarcina conducerii cu o reală autoritate și convingere. De ce au stat lucrurile astfel?

Scurtul mandat de cancelar pe care l-a deținut generalul Leo von Caprivi (1890-1894) este o dovadă suficientă că bunele intenții, integritatea și o abordare împăciuitoristă nu erau de ajuns în atmosfera politică a Germaniei wilhelmiene. Ca o ironie, fiind numit în 1890 de Wilhelm al II-lea cu scopul de a supraveghea legalizarea socialiștilor din Germania – partidul a fost scos în afara legii în timpul lui Bismarck – Caprivi s-a simțit obligat să demisioneze în 1894, când împăratul a cerut elaborarea unei legi referitoare la activitatea subversivă a anumitor partide, care viza același partid. Caprivi a fost înlocuit în funcție de prințul Hohenlohe (1894-1900) – un aristocrat bavarez în vârstă. Reputația sa de om nehotărât și care tărăgănează luarea unei decizii a creat un climat de conducere nesigură, care a permis altora să își exercite influența. Hohenlohe s-a transformat curând într-un simplu om de paie, astfel încât chiar înainte ca Bülow să devină cancelar (1900-1909), acesta a ajuns să exercite o puternică influență politică în funcția de ministru de externe (1897-1900). În decembrie 1897, Bülow îi scria lui Eulenburg:

> Pun principalul accent pe politica externă... Numai o politică externă de succes poate contribui la reconciliere, pacificare, regruparea forțelor, unire. Premisele acesteia sunt desigur precauția, răbdarea, tactul, reflectarea...
> Nu este deloc o idee bună să trâmbițezi o victorie înainte de victoria definitivă, fanfaronada excesivă plictisește fără să înspăimânte.

Un alt observator politic, ambasadorul Württembergului, comenta tactica politică a lui Bülow în termeni oarecum diferiți:

> Am motive să afirm că Herr von Bülow, încercând să nu stabilească contacte mai strânse cu partidele din *Reichstag*, urmărește să nu se implice în problemele economice și sociale ale statului, ci, pe cât posibil, să se limiteze și să se concentreze asupra departamentului său de politică externă – în parte pentru că rezolvarea acestor probleme presupune o implicare totală atât din punct de vedere fizic cât și mental, în parte pentru a nu-l eclipsa total pe cancelarul Reichului – și în sfârșit, dar nu în ultimul rând, în cazul în care este chemat să preia funcția acestuia, să își mențină independența față de partidele parlamentare și să nu se obosească prematur.

Peste un an Bülow a devenit cancelar și timp de aproape un deceniu a îmbinat cu succes rolurile de curtean și de cancelar. S-a bucurat de afecțiunea și încrederea Kaiserului și a condus efectiv *Reichstag*-ul. Nu trebuie însă să greșim considerând că perioada de dominație a lui Bülow, 1897-1909, a fost marcată de o reală autoritate și de obiective autentice. Bülow era un manipulator, al cărui principal obiectiv era să își promoveze propriile interese. El a considerat că acest lucru poate fi realizat cel mai lesne flatându-l pe împărat. În cele din urmă, când s-a dovedit că nu i-a fost suficient de loial împăratului în timpul afacerii „*Daily Telegraph*" (vezi pagina 43), și-a pierdut cel mai important susținător și foarte curând a fost înlăturat din funcție. Ultimul cancelar al Germaniei înainte de primul război mondial a fost Bethmann-Hollweg (1909-1917), un birocrat foarte muncitor și bine intenționat, ale cărui calități nu se potriveau din nefericire cerințelor impuse de situație. Într-o epocă în care tensiunea dintre marile puteri creștea cu fiecare zi ce trecea, lipsa sa de experiență

în politica externă și necunoașterea problemelor de ordin militar au constituit un obstacol major.

Cei patru cancelari ai Germaniei din această perioadă au avut caractere și proveniență diferite. Și totuși, nici unul dintre ei nu a fost capabil să domine cu adevărat scena politică germană. Este foarte tentant, de aceea, să considerăm că lipsurile lor și experiența politică limitată au constituit un element fundamental în problemele guvernării. Acest lucru ar simplifica însă prea mult lucrurile. Germania imperială a avut cancelarii pe care i-a meritat. Ei au fost produsul unei constituții datorită căreia erau răspunzători în primul rând și înainte de toate în fața suveranului. În timpul lui Wilhelm I acest lucru nu a avut nici o importanță, dat fiind că acesta i-a făcut o concesie lui Bismarck, dar nepotul său era decis să se implice în problemele statului. Supraviețuirea politică a celor patru cancelari ai Germaniei a depins de aceea în mod esențial de loialitatea arătată Kaiserului și acest lucru nu era deloc ușor atunci când implicarea personală a lui Wilhelm al II-lea era adeseori stranie și eronată.

c) *Reichstag*-ul

Problemele guvernării în anii de după 1890 au devenit și mai dificile datorită reglementărilor constituționale referitoare la *Reichstag*. Bismarck a fost întotdeauna obligat să obțină sprijinul *Reichstag*-ului pentru legislația guvernului și într-un fel sau altul a reușit să obțină acest lucru. Această sarcină a fost facilitată de introducerea legislației antisocialiste din 1878, care a limitat drastic numărul mandatelor deținute de stânga. Dar după 1890 balanța puterii în *Reichstag* s-a schimbat în mod semnificativ. Care au fost aceste schimbări intervenite în reprezentarea politică și care au fost implicațiile lor?

Împăratul și guvernele succesive s-au putut baza aproape întotdeauna pentru adoptarea a numeroase acte legislative (există și anumite excepții importante despre care vom vorbi în capitolul următor) pe sprijinul partidelor de dreapta – conservatorii, conservatorii liberi, național-liberalii. Cu toate acestea, puterea votului acestor partide era în declin. În 1887, ele au obținut 48 la sută din voturile exprimate și 55 la sută din mandatele din *Reichstag* (220): în momentul ultimelor alegeri de dinainte de război (1912) procentul de voturi obținut a scăzut la 26

Principalele partide politice din *Reichstag*-ul Germaniei wilhelmiene

SPD *Sozialdemokratische Partei Deutschlands.* Partidul Social-Democrat German.
Partidul marxismului teoretic. Strâns legat de sindicate și susținut de clasa muncitoare. Interzis prin legislația antisocialistă din 1878-1890, s-a dezvoltat rapid în perioada următoare.

ZP *Zentrumspartei.* Partidul Centrul (catolic).
Creat în 1871 special pentru a apăra interesele Bisericii Catolice și ale membrilor săi de excesele Prusiei protestante. Apartenența la acest partid avea mai degrabă un caracter confesional decât unul de clasă. În pofida *Kulturkampf* (politica anticatolică adoptată de Bismarck în anii 1870), a devenit o voce politică influentă în *Reichstag.*

DKP *Deutschkonservative Partei.* Partidul Conservator German.
Partidul comunității proprietarilor de pământ. Concepția acestui partid era ultraconservatoare și foarte ostilă noilor forțe ale liberalismului politic și economic. Foarte puternic în Prusia.

RP *Reichspartei.* Partidul Liber Conservator.
Deși avea o concepție conservatoare, era sprijinit atât de proprietarii de pământ cât și de industriași. Baza geografică a sprijinului de care se bucura acest partid nu era atât de redusă ca în cazul DKP.

NLP *Nationalliberale Partei.* Partidul Național Liberal.
În mod tradițional partidul liberalismului economic și politic. Reprezenta bancherii și industriașii, iar politica sa era tot mai conservatoare.

DFP *Deutsche Freisinnige Partei.* Partidul Liber-Cugetătorilor (liberalii de stânga).
Creat în 1884 după desprinderea elementelor radicale din NLP. Și-a atras sprijinul intelectualilor progresiști și a unor elemente din clasa mijlocie. În 1893 s-a scindat în trei facțiuni și s-a reunit abia în 1910

sub noul nume de FVP, *Fortschrittliche Volkspartei*, Partidul Progresist Popular.

Minoritățile naționale

Partidele minorităților etnice din Germania adepte ale independenței: Polonezi, danezi, francezi din Alsacia-Lorena și guelfi (hanovrezi).

Partidele de dreapta scindate

Existau o seamă de partide ultraconservatoare, care erau naționaliste, antisocialiste și adesea antisemite.

---

la sută, ceea ce a însemnat numai 26 la sută din mandatele în *Reichstag* (102). Baza tradițională pentru guvernul imperial s-a erodat încet în această perioadă în care s-a generalizat în mod inevitabil problema găsirii unui sprijin majoritar pentru ratificarea legislației elaborate. În această situație, atitudinea politică adoptată de liberalii de stânga, de Partidul Zentrum și de social-democrați (și într-o oarecare măsură de naționalități) a devenit tot mai importantă.

Liberalii de stânga, deși susțineau periodic guvernul, erau în general mai critici. Totuși, din 1893 s-au divizat în cel puțin trei facțiuni și au fost incapabili să reprezinte un vot decisiv în *Reichstag*. Nu același lucru se poate spune despre Partidul *Zentrum*. Statutul său a fost consolidat în timpul *Kulturkampf*-ului lui Bismarck, iar ulterior a câștigat între 90 și 110 mandate, ceea ce a făcut să fie cel mai mare partid din *Reichstag* – el și-a menținut această poziție până la alegerile din 1912. Deși baza sa confesională masca un spectru larg de orientări socio-politice, mergând de la conservatorismul reacționar până la reforma socială progresivă, reprezentarea sa în Parlament era de așa natură încât Partidul *Zentrum* se bucura de un rol important în politica germană, ceea ce chiar și Bismarck a fost silit să recunoască. A exploatat această poziție printr-o abordare pragmatică a procesului parlamentar, care conducea uneori la cooperare și înțelegere deplină, iar alteori la opoziție înverșunată. Deputații Partidului *Zentrum* nu au prezentat de aceea prea multă încredere, iar guvernul imperial, pe riscul său, nu a ținut cont de punctele lor de vedere.

Și mai importantă a fost ascensiunea meteorică a social-democraților ca forță parlamentară. Partidul Social-Democrat, consolidat de anii de persecuții, dar eliberat prin anularea legilor antisocialiste din 1890, s-a constituit apoi într-un partid național de masă. La Congresul de la Erfurt din 1891 partidul a adoptat un program marxist intransigent, menit să conducă la răsturnarea sistemului de clasă wilhelmian. Acesta s-a dovedit a fi un manifest cu caracter popular. În 1887, social-democrații au obținut 10,1 la sută din voturi și au câștigat 2,8 la sută din mandatele (11) pentru Parlament: în 1912, cifrele respective au fost de 34,8 la sută și 27,7 la sută (110). Și totuși, deși partidul a mobilizat majoritatea clasei muncitoare sub steagul său, în interior se manifestau păreri foarte diferite în ceea ce privește modul în care să își realizeze obiectivele propuse. Mulți dintre membrii săi, în special reprezentanții sindicatelor, au ajuns să creadă că o politică de „gradualism" sau „reformism" este calea cea mai sigură pentru a crea o societate socialistă. Potrivit acestui punct de vedere, reformele parlamentare de bază în ceea ce privește condițiile de trai și de muncă reprezentau un progres din punct de vedere practic pe calea îmbunătățirii situației clasei muncitoare. Deosebirea dintre socialiștii reformiști și cei revoluționari era importantă din punct de vedere filosofic, dar nu a părut să afecteze în mod esențial atracția electoratului față de social-democrați înainte de 1914. Din punct de vedere teoretic, partidul a continuat să fie preocupat de transformarea revoluționară a societății, dar practic mulți dintre deputații din *Reichstag* s-au mulțumit să vorbească despre revoluție și să acționeze în direcția unor schimbări sociale și politice în cadrul sistemului existent. Acest tip de moderație nu a fost însă recunoscut de oponenții social-democraților. Partidul era considerat o forță a răului, care trebuie să fie izolată și controlată – nu se punea problema de a implica acest partid în procesul guvernării.

Rezultatele alegerilor pentru *Reichstag*

Partidul	1887	1890	1893	1898	1903	1907	1912
Partidul Conservator German	80	73	72	56	54	60	43
Partidul Liber Conservator	41	20	28	23	21	24	14
Partidul Național Liberal	99	42	53	46	51	54	45
Partidul *Zentrum*	98	106	96	102	100	105	91
Liberalii de stânga	32	76	48	49	36	49	42
Partidul Social Democrat	11	35	44	56	81	43	110

Minorități	33	38	35	34	32	29	33
Partidele de dreapta scindate	3	7	21	31	22	33	19
Partide							
Total	397	397	397	397	397	397	397

La începutul secolului XX, echilibrul forțelor politice în *Reichstag*-ul wilhelmian a fost crucial pentru problemele politice și constituționale ale Germaniei. *Reichstag*-ul însuși era polarizat între cei care nu doreau să asiste la schimbări ale ordinii existente și cei care doreau crearea unei democrații parlamentare reale în cadrul căreia guvernul imperial să răspundă direct în fața *Reichstag*-ului (și nu în fața Kaiserului). Acest lucru nu ar fi constituit o problemă dacă forțele conservatoare ar fi fost capabile să mențină o oarecare majoritate. Cu toate acestea, declinul treptat al rezultatelor lor electorale, combinat cu forța Partidului *Zentrum* și extraordinara ascensiune a social-democraților nu au făcut decât să agraveze profund problema obținerii sprijinului majorității pentru ratificarea legislației. În plus, în 1914, situația nu părea să se fi îmbunătățit, dat fiind că constituția nu avea nici o prevedere expresă pentru evoluția și adaptarea sistemului la circumstanțele în schimbare.

3. Forțele politice în Germania wilhelmiană

a) Elitele

Problemele pricinuite de sistemul politic wilhelmian i-au determinat pe mulți istorici să nu mai pună accentul în analiza *Kaiserreich*-ului pe sistemul politic. Așa-numita școală „structuralistă" de istoriografie a apărut la jumătatea anilor '60 în ajunul controversei Fischer (vezi pagina 52) și a încercat să explice istoria printr-o analiză și o sinteză detaliată a forțelor sociale, politice și economice. Unul dintre cei mai renumiți adepți ai acestei metodologii a fost H.U. Wehler.

Wehler și ceilalți „structuraliști" nu au fost de acord cu ideea că împăratul Wilhelm al II-lea a avut o influență dominantă în orientarea politicii și a problemelor politice. Ei au susținut că, în vreme ce Bismarck a reprezentat un punct focal de coordonare, Kaiserul nu avea nici capacitatea și nici tăria de caracter să facă acest lucru. În plus, au

afirmat că, de vreme ce atât funcția de cancelar cât și instituția *Reichstag*-ului au fost supuse unor constrângeri constituționale, după 1890 rezultatul a fost un gol de putere care a creat o „criză permanentă a statului în dosul fațadei sale de guvernare tiranică".

Wehler a sugerat că în această situație alte forțe au fost în măsură să apară și să exercite o influență dominantă asupra problemelor națiunii. Prin „alte forțe" el înțelegea elitele tradiționale din Prusia: *junkerii* proprietari de pământ; ofițerii din armată; corpul de intelectuali din cadrul birocrației administrative; judecătorii; oficialitățile din cadrul corpului diplomatic. El a susținut că aceste elite nealese au fost capabile să exercite puterea pentru că constituția imperială a permis în mod deliberat dominația Prusiei asupra celorlalte state germane. Această ar fi putut persista dacă Germania ar fi rămas imobilă în tiparele sociale și economice din 1871. Dar evident că acest lucru nu s-a întâmplat. Germania era într-un proces de schimbare rapidă și au apărut noi forțe sociale, în special o clasă mijlocie puternică din punct de vedere economic și o mișcare muncitorească cu conștiință de clasă. Elitele tradiționale doreau să își mențină puterea împotriva a ceea ce era considerat a fi amenințarea democrației de masă reale, care i-a determinat să caute să încheie o alianță cu noile elite apărute în domeniul industriei și al comerțului, oferindu-le un loc important în sistem: de exemplu, asigurarea unor contracte și piețe coloniale peste mări. Această strategie de raliere a elitelor sociale dominante pentru a-și apăra puterea și statutul a fost denumită *Sammlungspoltik*, adică „politica de concentrare". Ea a fost însoțită de o neglijare deliberată a forțelor democrației și socialismului și de catalogarea lor drept dușmani lipsiți de patriotism ai Reichului. De aceea, potrivit punctului de vedere al lui Wehler, decizia Germaniei din anii 1890 de a-și asuma *Weltpolitik*, o politică mondială, nu era nimic altceva decât „imperialism social". Aceasta a fost de fapt doar o încercare de a sprijini poziția elitelor în fruntea sistemului de clasă al Germaniei, distrăgând atenția maselor de la reformele sociale și politice și canalizându-le interesul spre o acceptare de tip populist a Kaiserului și a *Kaiserreich*-ului.

Analiza „structuralistă" a lui Wehler a avut o puternică influență asupra modului nostru de a înțelege *Kaiserreich*-ul, deși punctul său de vedere a fost destul de criticat. Exagerează oare teoria manipulării unitatea obiectivelor în cadrul elitelor? Era oare imperialismul social cu adevărat

principalul obiectiv al construcției navale? Sau era poate mai degrabă un efect colateral dorit? Care este dovada în sprijinul tezei că elitele au considerat expansiunea maritimă ca o parte integrantă a realizării unei *Sammlungspolitik*? Astfel de întrebări fundamentale pe tema interpretării lui Wehler demonstrează că teza acestuia nu trebuie considerată literă de lege. Și tot astfel, orice student care studiază această perioadă trebuie să recunoască că rolul elitelor este vital pentru ca noi să putem înțelege politica internă și externă a Germaniei; aceste elemente trebuie analizate îndeaproape ca parte componentă a oricărei analize a Germaniei imperiale.

b) Mișcările populare

Teoriile structuraliste și conceptele de „imperialism social" și „*Sammlungspolitik*", atât de la modă în anii '70 au ajuns acum să fie puse sub semnul îndoielii – îndeosebi de noua generație de istorici britanici și americani. Ei au criticat în mod special metodologia structuralismului, afirmând că aceasta creează o interpretare atractivă din punct de vedere teoretic, care nu poate fi însă uneori susținută în mod convingător cu dovezi sau este susținută doar printr-o selecționare a dovezilor convenabile. Unii dintre acești critici, ca Röhl de pildă, în mod deloc surprinzător, nu au fost capabili să accepte rolul redus acordat Kaiserului de structuraliști. Alții au susținut că interpretările structuraliste se concentrează prea mult asupra elitelor din societatea germană și ignoră astfel alte elemente importante.

Istorici ca Blackbourn și Eley au evidențiat necesitatea de a ne desprinde de elementul politic central și de a analiza istoria „de la nivel inferior" (dedesubturile istoriei), precum și de a recunoaște importanța mișcărilor populare în reformularea politicii la sfârșitul secolului al XIX-lea. Din punctul lor de vedere, elitele nu au avut un scop unic și de aceea s-au luptat să ajungă la o înțelegere cu mișcările sociale care au însoțit schimbările economice majore din Germania la vremea aceea. Cercetările lor nu s-au concentrat numai asupra muncii, *Mittelstand* și mișcările agrariene, ci și asupra regiunilor neprusiene și asupra influenței catolicismului politic. Au încercat să nu mai pună accentul istoric asupra Prusiei și elitelor sale și au arătat în schimb că *Reichul (Kaiserreich*-ul) era un stat alcătuit din mai multe regiuni cu tradiții politice și culturale

foarte diferite. Multe dintre aceste grupuri de interese și-au afirmat dreptul de a se bucura de recunoaștere politică cerând în același timp să se exprime pentru întâia oară, în special în ajunul anilor de relativ declin de dinainte de 1895. În acest mod Blackbourn și Eley au evidențiat cu succes extraordinara evoluție a activității politice în *Kaiserreich*, precum și diversitatea acesteia. Acest lucru i-a determinat în schimb să sugereze că liderii politici ai Germaniei nu au manipulat în prea mare măsură populația, ci au răspuns de fapt solicitărilor opiniei publice. Dacă așa stăteau într-adevăr lucrurile, atunci politica Germaniei wilhelmiene a fost rezultatul unei mult mai complexe interacțiuni politice de forțe decât s-a crezut inițial.

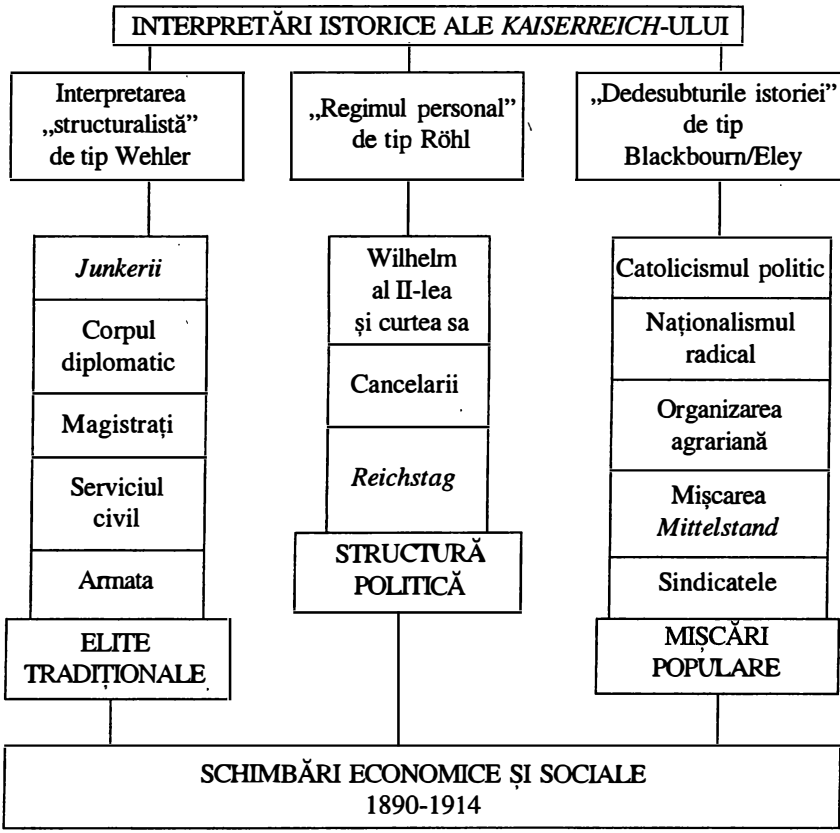

Rezumat – Structura Germaniei wilhelmiene

Să luăm notițe despre „Structura Germaniei wilhelmiene"

Obiectivul acestui capitol este acela de a vă ajuta să obțineți „o percepție" asupra perioadei și ar trebui să legați acest capitol de următorul, care se referă la politica reală a Germaniei wilhelmiene. Este bine să vă formați o imagine de ansamblu despre forțele politice, economice și sociale majore și despre activitatea lor și să începeți să înțelegeți cum au fost interpretate aceste aspecte de diferiți istorici. Nu este necesar să vă notați prea multe lucruri, dar s-ar putea să simțiți nevoia să reveniți la acest capitol după ce îl veți citi pe următorul. Următoarele titluri și subtitluri vă vor oferi schema necesară.

1. Schimbări economice și sociale

1.1 Economia. Enumerați și explicați toate motivele care au contribuit la creșterea puterii economice a Germaniei în 1914.

1.2 Societatea. Enumerați și explicați efectele sociale majore ale unei dezvoltări economice atât de rapide. Priviți notițele de la cele două subsecțiuni anterioare și alcătuiți o listă de legături între schimbările economice și cele sociale.

2. Sistemul politic wilhelmian

2.1 Kaiserul și curtea sa. Faceți un portret succint al Kaiserului în circa 100 de cuvinte.

2.2 Cancelarii. Alcătuiți o listă a tuturor cancelarilor cu datele extreme ale mandatelor lor și explicați de ce a fost numit fiecare și de ce a fost demis fiecare.

2.3 *Reichstag*-ul. Studiați tabelul de la pagina 29. Redactați o „analiză electorală" (puteți face acest lucru fie analizând pe rând fiecare dintre rezultatele la alegerile dintr-un anumit an, fie analizând rezultatele unuia dintre partide).

Citiți din nou notițele pe marginea celor trei subsecțiuni anterioare. Aflați din alte cărți în ce măsură a fost diferită constituția Germaniei de cea a Marii Britanii în 1900.

3. Forțele politice în Germania wilhelmiană

3.1 Elitele. Cine erau aceste elite și în ce fel își exercitau puterea?

3.2 Mișcările populare. Ce erau acestea și cum au început să își exercite influența la sfârșitul secolului al XIX-lea?

Redactând notițele conform principalelor trei titluri de mai sus, trebuie să știți că există trei orientări istorice importante. Asigurați-vă că puteți explica cu cuvintele voastre fiecare dintre aceste trei orientări. În această fază a studiul despre *Kaiserreich*, care dintre orientări vi se pare mai convingătoare și de ce?

***Întrebări bazate pe izvoare despre** „Structura Germaniei wilhelmiene"*

1. Schimbări economice și sociale

Studiați cu atenție tabelul de la paginile 13-15. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Explicați termenii „balanță vizibilă" și „balanță invizibilă".
b) Referindu-vă la tabelul de la paginile 13-15 comentați cum și de ce s-a schimbat societatea germană în anii 1871-1913.
c) Ați putea sugera un motiv pentru care Germania a putut depăși Marea Britanie în ceea ce privește producția de oțel, dar nu și cea de cărbune în perioada 1871-1910?
d) Ce întrebări ar trebui să își pună un istoric în legătură cu dovezile din analiza acestor date statistice?
e) În ce măsură datele pe care le conține acest tabel explică în mod adecvat de ce Germania a cunoscut o atât de rapidă dezvoltare în anii 1890-1913??

2. Imagini despre Kaiser

Studiați cu atenție fotografia Kaiserului de la pagina 21. Citiți de asemenea scrisoarea lui Eulenburg către Bülow de la pagina 20 și discursul lui Wilhelm al II-lea de la pagina 22. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Ce credeți că a vrut fotograful să comunice despre Wilhelm al II-lea în această fotografie?
b) În ce privințe credeți că scrisoarea și discursul sunt de acord în ceea ce sugerează despre caracterul Kaiserului?
c) Analizați plusurile și minusurile fiecărui izvor ca dovadă a personalității Kaiserului.
d) În ce măsură aceste izvoare și altele pe care le cunoașteți susțin teza că Wilhelm al II-lea era „instabil și iresponsabil"?

3. Ascensiunea lui Bülow la putere

Studiați cu atenție scrisorile lui Bülow către Eulenburg de la paginile 23 și 25 și raportul ambasadorului Württembergului de la pagina 25. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) În conformitate cu cea de-a doua scrisoare, care pretindea Bülow că sunt obiectivele sale politice? În ce măsură lasă o altă impresie raportul ambasadorului?

b) Ce credeți că a urmărit Bülow exprimându-și atât de deschis părerile în fața lui Eulenburg?

c) Care este valoarea raportului ambasadorului pentru un biograf al lui Bülow?

d) S-a sugerat că Bülow era un „curtean ambițios și imaginativ". În ce măsură aceste citate și alte mărturii pe care le cunoașteți susțin acest punct de vedere?

CAPITOLUL 3

Politica Germaniei wilhelmiene, 1890-1914

Deşi acest capitol analizează într-un mod destul de convenţional politica internă a Germaniei imperiale şi continuă apoi cu politica externă, ar fi totuşi o eroare să tratăm cele două aspecte izolat. Controversele create de dezbaterile istoriografice despre structura *Kaiserreich*-ului au avut tendinţa să sublinieze strânsa relaţie dintre evoluţiile economice, tensiunile politice interne, politica externă şi imperială, politica financiară a guvernului şi strategia militară/apărare. Este de aceea important să recunoaştem aceste legături şi să realizăm în ce măsură au interacţionat aceste elemente, în special pentru că unii istorici susţin că conducerea politică a Germaniei a adoptat în mod deliberat o politică de război în 1914 în încercarea de a „scăpa" de contradicţiile interne ale statului.

1. Politica internă, 1890-1914

a) „Noul curs" („noua orientare" a) al lui Caprivi

Dacă Wilhelm al II-lea ar fi crezut că plecarea lui Bismarck îi va da mână liberă, ar fi fost iniţial dezamăgit. Noul cancelar, Caprivi, s-a dovedit a fi mult mai şiret şi mai independent decât îşi închipuise Kaiserul, căci Caprivi a lansat foarte curând ceea ce el însuşi numea „noul curs" („noua orientare"), care presupunea un caracter mai evident consultativ al guvernului şi o atitudine împăciuitoristă faţă de forţele considerate până atunci ostile, ca de pildă Partidul Centrul catolic şi social-democraţii. În contrast cu impasul creat între Bismarck şi *Reichstag* la sfârşitul anilor 1880, Caprivi s-a bucurat de un sprijin real din partea *Reichstag*-ului pentru adoptarea unor măsuri sociale în 1891, ca de pildă interdicţia de a se lucra duminica şi introducerea unor limite în folosirea femeilor şi a copiilor ca mână de lucru. Aceste succese au deschis calea unor schimbări şi mai importante

– reforma politicii protecționiste a Germaniei. Încă din 1879 Germania a adoptat o politică protecționistă atât în ceea ce privește agricultura, cât și industria. Cu toate acestea, în perioada 1891-1894, Caprivi, grăbit de criza de grâu pe termen scurt, care a condus la creșterea prețului alimentelor pe piață și de nevoia de a stimula exportul de produse fabricate în Germania, a negociat o serie de tratate comerciale bilaterale cu Austro-Ungaria, Italia, Rusia și o serie de state mai mici. În esență, aceste acorduri permiteau o reducere a tarifelor vamale germane la produsele agricole în schimbul unor tarife favorabile pentru bunurile de fabricație germană. Prin urmare aceste tratate nu numai că au acționat ca un stimulent vital pentru dezvoltarea economiei germane, ci au reprezentat și un triumf politic singular pentru Caprivi. Politica lui de reformă protecționistă s-a bucurat de sprijinul unui larg spectru politic, dat fiind că majoritatea partidelor, cu excepția conservatorilor, au recunoscut avantajele unor prețuri mai scăzute la alimente. Pentru scurt timp a părut posibil ca noul cancelar să facă să funcționeze sistemul creat de Bismarck într-un mod flexibil și progresist. A fost doar o părere.

Wilhelm al II-lea a fost de acord inițial cu politica lui Caprivi, în speranța că bunăvoința va ucide socialismul. În plus, Kaiserul a fost atât de încântat de succesul reformei protecționiste, încât Caprivi a fost înnobilat cu titlul de conte. Cu toate acestea, vocile opoziției de la curte au fost scandalizate de politica „socialistă" a lui Caprivi și l-au încurajat pe Kaiser să îl înlăture pe acesta din funcție și să își asume un „regim personal", mai autoritar. Interesele proprietarilor de pământ, în special, categorie foarte bine reprezentată în cercurile de la curte, au fost puternic afectate de tratatele comerciale, dat fiind că acestea amenințau să le reducă profiturile. În 1893 a fost creată Liga Agrariană (*Bund der Landwirte* – BdL) care urma să acționeze ca un grup de presiune extraparlamentar, cerând tot felul de privilegii pentru proprietarii de pământ. Liga a devenit foarte curând o grupare eficientă și bine organizată, având circa o jumătate de milion de membri care a acționat ca un grup de presiune în interesul conservatorilor. În perioada 1892-1893, s-au făcut auzite unele voci critice în rândul ofițerilor, atunci când Caprivi a făcut unele concesii *Reichstag*-ului, reducând prin Legea Armatei serviciul militar obligatoriu de la trei la doi ani.

Opoziția conservatorilor față de „noul curs" („noua orientare") introdus de Caprivi l-a determinat pe Wilhelm al II-lea să se îndoiască

tot mai mult de faptul că acesta ar fi omul potrivit pentru funcția de cancelar, iar în 1894 evenimentele s-au precipitat. Înfricoșat de o serie de evenimente anarhiste petrecute în Europa și îngrijorat de succesul înregistrat anul precedent de social-democrați care și-au sporit numărul de mandate obținute la 44, Wilhelm al II-lea a făcut presiuni asupra lui Caprivi să redacteze o lege antisocialistă (Legea privind activitățile subversive). Refuzul cancelarului a avut ca rezultat un plan și mai îndrăzneț pus la cale de Wilhelm al II-lea și Eulenburg de a anula puterea *Reichstag*-ului, a zdrobi socialismul și de a instaura un sistem mai autoritar care să îl aibă în centrul său pe însuși Kaiserul. Acesta a fost sfârșitul lui Caprivi. El a reușit să îl convingă pe Kaiser să renunțe la aceste acțiuni, dar nu a mai avut voința necesară să își continue drumul.

În octombrie 1894 Caprivi a demisionat și s-a retras de pe scena politică. Cei patru ani cât a fost cancelar au inclus dificultățile legate de reconcilierea presiunilor complexe și contradictorii ale diferitelor forțe politice din Germania imperială. În încercarea sa de a crea o bază reală de sprijin parlamentar pentru guvern, Caprivi a realizat cât este de necesar într-o societate industrială modernă o abordare politică în măsură să recunoască măcar preocupările și aspirațiile de bază ale imensei majorități a populației. Cu toate acestea, „noul curs" („noua orientare" a) al lui Caprivi s-a năruit, pentru că a îndepărtat forțele tradiționale ale puterii și de influență. Caprivi a constituit subiectul a numeroase ofense în presa conservatorilor; a fost obiectul intrigilor opoziției de la curte; și în cele din urmă, nu s-a putut baza pe sprijinul Kaiserului, a cărui *folie de grandeur* era acum însoțită de ideea unui „regim personal" și de *Weltpolitik*.

b) Apariția *Weltpolitik*

Deși funcția de cancelar a fost deținută până în 1900 de vârstnicul Hohenlohe, guvernul a fost dominat în tot mai mare măsură de oameni care erau în mare măsură de acord cu orientarea politică dorită de Kaiser. Hohenlohe nu era o figură potrivită pentru intrigile de la curte și pentru cercurile guvernamentale, iar în 1897 pe scena politică și-a făcut apariția o clică de figuri politice cheie care erau de acord cu dorința Kaiserului de a instaura ceea el considera a fi un „regim personal". În acel an au fost numite în funcții trei personalități: amiralul

von Tirpitz, ca ministru al forțelor navale; contele Posadowsky-Wehner, ca ministru de interne; și în special Bülow, ca ministru de externe. În plus, două dintre figurile politice proeminente au început să își asume prerogative tot mai mari: Friedrich von Holstein, una dintre personalitățile de marcă ale Ministerului de Externe; și Johannes von Miquel, ministrul prusac de finanțe (și liderul național-liberalilor). Apariția acestei echipe guvernamentale i-a determinat pe mulți istorici să considere anul 1897 un an ce a marcat o turnură importantă în istoria Germaniei pentru că a coincis cu ofensiva menită să asigure Germaniei statutul de putere mondială prin adoptarea *Weltpolitik* – anexiuni coloniale, crearea unor sfere de influență economice și expansiunea puterii navale, cu scopul de a completa puterea armatei (vezi pagina 55). Toate acestea nu au marcat doar o schimbare decisivă în politica externă a Germaniei, ci au presupus o seamă de implicații pentru viitorul politicii interne germane.

Cum și de ce s-a impus *Weltpolitik* ca politică guvernamentală? Bineînțeles, Kaiserul însuși credea în destinul Germaniei care avea să devină o putere mondială, iar în echipa guvernamentală alcătuită în 1897 el a reunit o serie de miniștri animați de aceleași idealuri. Cu toate acestea, în întreaga Germanie acționau și o seamă de forțe care au contribuit la adoptarea noii politici. Industrializarea a impus cereri cu caracter economic care vizau achiziționarea de materii prime și piețe în afara Europei – și astfel într-o epocă în care imperialismul european ajunsese la apogeu, orice tentativă de a extinde sfera de influență economică a Germaniei necesita sprijin politic. Ideologia naționalismului german a fost însă percepută și altfel. Naționalismul idealist care viza unificarea a favorizat darwinismul social și lupta necontenită dintre națiuni. În acest sens, unii credeau că supraviețuirea Germaniei ca stat-națiune cu rol conducător necesită o mai activă politică mondială. Și în fine, schimbările de ordin economic și noile curente intelectuale au contribuit de asemenea la apariția unor noi forțe politice. Anii 1890 nu au fost marcați doar de ascensiunea social-democraților, ci și de o serie de mișcări populiste de dreapta, care au reflectat radicalizarea țărănimii și a *Mittelstand* (vezi și pagina 32). Acești naționaliști radicali au format o seamă de grupuri de presiune, dintre care cel care a avut cea mai proastă reputație a fost Liga Pan-Germană (*Alldeutscher Verband*, ADV). Astfel de grupări aveau o atitudine antisocialistă, rasistă,

antisemită, expansionistă și erau în mod inevitabil puternici susținători ai oricărei politici care promova puterea și influența Germaniei. Obiectivul pe care îl urmăreau aceste grupări avea o dublă orientare: pe de o parte grupările au popularizat mesajul *Weltpolitik* și au generat un important sprijin popular pentru această politică și pe de altă parte au exercitat presiuni politice asupra guvernului imperial pentru a adopta în totalitate această politică.

Una dintre deciziile extrem de importante ale *Weltpolitik* a fost extinderea flotei navale a Germaniei. Numirea lui Tirpitz a procurat instrumentul uman necesar pentru realizarea acestui obiectiv, căci acesta nu numai că se bucura de deplină încredere din partea împăratului Wilhelm al II-lea, dar și recunoștea importanța obținerii sprijinului parlamentar și popular pentru planurile sale. Cu aceste obiective în minte, el a contribuit la crearea în 1898 a Ligii Navale (*Flottenverein*), care considera expansiunea navală un simbol patriotic național al noului statut al Germaniei în lume. Datorită sprijinului financiar pe care i l-au acordat marii industriași a fost în măsură să înregimenteze peste un milion de membri, iar acest puternic sprijin din partea opiniei publice a contribuit la consolidarea poziției lui Tirpitz în cadrul *Reichstag*-ului. Când a prezentat cele două legi maritime cea din 1898 și cea din 1900 – ambele au fost adoptate cu o largă majoritate, în special pentru că erau sprijinite de Partidul Centrul catolic.

Introducerea *Weltpolitik* a reușit acolo unde „noul curs" („noua orientare") adoptat de Caprivi a dat greș pentru că aceasta s-a bucurat de mai amplă acceptare pe fondul divizării politice existente. *Weltpolitik* a reunit deopotrivă clasa de mijloc și clasele superioare și pe reprezentanții lor politici din *Reichstag* în sprijinul coroanei și al guvernului. În acest sens, sprijinul Partidului Centrul catolic a reprezentat un important pas înainte, dat fiind că acest lucru a asigurat o majoritate efectivă pentru guvern în *Reichstag*. *Weltpolitik* a reușit chiar într-o oarecare măsură să pună de acord cu actuala ordine instaurată masele populare care vociferau tot mai vehement, făcând apel la sentimentele lor de patriotism și de loialitate față de coroană. Și în fine, *Weltpolitik* era o politică care coincidea îndeaproape cu aspirațiile Kaiserului, care s-a convins că politica internă trebuie să fie o prerogativă a „regimului personal".

c) Bülow și problemele *Weltpolitik*

Totuși, *Weltpolitik* nu s-a dovedit a fi remediul complet pentru problemele guvernului. Ba chiar, în realitate era departe de a fi o soluție. Bülow – care a devenit cancelar în 1900 – a constatat că guvernul face obiectul unor și mai puternice presiuni, în pofida strânsei relații pe care o avea cu Kaiserul. Nu întotdeauna era ușor de menținut o majoritate în guvern, lucru ce a fost evidențiat în mod clar de lupta politică prilejuită de înnoirea tratatelor comerciale încheiate de Caprivi. Conservatorii și Liga Agrară au militat intens încă de la început împotriva acordurilor, în timp ce liberalii de stânga și social-democrații au continuat să susțină practicarea unor taxe vamale scăzute. În cele din urmă s-a ajuns la un compromis, Legea Taxelor Vamale din 1902, prin care se revenea la nivelul taxelor practicate în 1892, care nu respecta cererile conservatorilor și era susținută numai de o grupare alcătuită din Partidul Centrul catolic, național-liberali și conservatorii liberi.

Weltpolitik a provocat propriile probleme. Bugetul, datorită cheltuielilor tot mai mari pe care le impunea menținerea în formă a armatei, extinderea flotei navale și conducerea imperiului, a intrat în deficit. Dacă toate „măsurile glorioase" ale Weltpolitik aveau să fie aplicate în continuare, atunci aveau să se introducă mari creșteri de taxe. Bülow era îndeajuns de ager să priceapă că o astfel de măsură ar produce o adevărată furtună politică. Și chiar așa s-au petrecut lucrurile. În 1905, el a sugerat un dublu atac în direcția deficitului bugetar, propunând o creștere a taxelor indirecte și o taxă pe proprietate. Propunerile sale nu s-au soldat cu nici un rezultat, căci Partidul Centrul catolic și social-democrații au votat împotriva introducerii taxelor indirecte care ar fi afectat profund oamenii de rând, iar conservatorii și aliații lor au stabilit o taxă pe proprietate atât de mică încât a ajuns să fie nesemnificativă din punct de vedere financiar. Deficitul a continuat să crească. Între timp, guvernul Bülow a fost atacat și pentru politica sa colonială din Africa de sud-vest, unde o revoltă a băștinașilor din 1904-1905 a fost înăbușită în sânge. Numeroasele dovezi de brutalitate și incompetență în administrarea coloniei, care au ieșit la iveală cu acest prilej, au încurajat Partidul Centrul catolic și alte partide să voteze împotriva propunerii guvernului de a se acorda noi fonduri administrației coloniale.

Problemele guvernului imperial din primii ani ai secolului XX sugerează faptul că Germania a evoluat transformându-se într-un tot mai sofisticat organism politic. Noile forțe politice acționau deja în țară, dar guvernul, care se afla în mod tradițional în mâinile conservatorilor a dat dovadă de o capacitate limitată de a ajunge la o înțelegere cu aceste forțe. Puternice grupuri de interese, precum sindicatele și Biserica Catolică, nu mai erau dispuse să fie ignorate și era de așteptat ca reprezentanții lor politici să își facă auzite vocile în Parlament. Forțele economice exercitau și ele la rândul lor noi presiuni. Problemele bugetului și reforma taxelor vamale au evidențiat în mod limpede dificultățile cu care se confrunta implementarea politicii guvernamentale și modul în care aceasta a provocat noi tensiuni politice. În 1906, era deja limpede că guvernul lui Bülow, departe de a controla mersul evenimentelor, făcea tot mai mult obiectul unor presiuni politice.

d) Afacerea *Telegraph*

În ciuda numeroaselor înfrângeri pe care le-a suferit, Bülow se bucura în continuare de sprijinul Kaiserului, iar în 1907 guvernul a obținut un rezultat favorabil în așa-numitele alegeri „hotentote" (denumite astfel după numele rebelilor din sud-vestul Africii), susținând un program cu un caracter profund naționalist, antisocialist și anticatolic. Această victorie i-a permis lui Bülow să-i reunească pe conservatori, pe conservatorii liberi, pe național-liberali și pe liberalii de stânga într-o coaliție denumită „blocul Bülow". Triumful lui Bülow nu a putut însă dura. Coaliția creată de el era extrem de fragilă, iar deficitul bugetar reprezenta o problemă tot mai gravă. În iarna 1908-1909, criza politică s-a agravat, deși într-un mod destul de bizar. Opinia publică din Germania asistase deja la un scandal moral, provocat de dezvăluirile referitoare la prietenul cel mai apropiat al Kaiserului, Eulenburg, care făcea parte dintr-un binecunoscut grup de homosexuali, atunci când a izbucnit Afacerea *Daily Telegraph* (vezi relatarea de mai jos).

Interviul acordat de Kaiser colonelului Stuart Wortley, publicat în *Daily Telegraph*

1 După cum spuneam, Maiestatea sa mi-a făcut onoarea de a purta o îndelungă conversație și de a vorbi cu o vădită și neobișnuită

sinceritate. „Voi englezii" a spus el „sunteți nebuni, nebuni de legat. Ce s-a întâmplat cu voi de ați ajuns să fiți atât de suspicioși, lucru total nedemn de o națiune atât de măreață ca a voastră? Ce pot să fac mai mult decât am făcut deja? Am declarat cu toată convingerea în discursul meu de la Guildhall că inima îmi este însuflețită de dorința de pace și că una dintre dorințele mele cele mai vii este aceea de a trăi în cei mai buni termeni cu Anglia. Am făcut eu vreodată declarații false? Falsitatea și minciuna sunt străine de ființa mea. Acțiunile mele vorbesc de la sine, dar voi nu le dați ascultare, ci dați ascultare celor care le interpretează greșit. Acest lucru constituie o insultă la adresa mea și nu-mi face deloc plăcere..."

„Repet" a continuat Maiestatea sa, „sunt un prieten al Angliei, dar felul în care procedați mă face să mă întreb dacă mai pot continua să vă fiu un prieten la fel de devotat. Sarcina mea nu este dintre cele mai ușoare. *Sentimentul dominant în rândul poporului meu nu este acela de prietenie față de Anglia. Sunt în minoritate** în propria mea țară, dar această minoritate e reprezentată de cele mai alese elemente..."

„Veți spune însă, de ce trebuia mărită flota germană? Aceasta nu reprezintă o amenințare la adresa Angliei? Împotriva cui dacă nu a Angliei va fi ea îndreptată? Dacă nu la Anglia s-au gândit acei germani care au dorit să creeze o flotă puternică, de ce i s-a cerut Germaniei să fie de acord cu aceste noi și greu de suportat cheltuieli vamale? Răspunsul meu este limpede. Germania este un imperiu tânăr, în creștere. Ea beneficiază de un comerț mondial care se extinde rapid, pe care ambiția firească a germanilor patrioți refuză să îl îngrădească. Germania trebuie să aibă o flotă puternică pentru a-și proteja comerțul și multiplele interese pe care le are chiar și în cele mai îndepărtate mări. Ea se așteaptă ca interesele ei să crească și trebuie să fie capabilă să le apere în orice colț al globului... Numai acele puteri care dispun de o flotă numeroasă vor fi ascultate cu respect atunci când se va decide viitorul zonelor din Pacific și fie și numai pentru acest motiv, Germania trebuie să aibă o flotă puternică. S-ar putea întâmpla ca Anglia însăși să fie bucuroasă că Germania are o flotă, atunci când se vor afla de aceeași parte a baricadei în marile dispute pe care ni le rezervă viitorul..."

* Pentru cuvintele scrise cu italice, ministrul de externe german recomandă următoarea variantă: „Sentimentul predominant în rândul marii majorități a clasei mijlocii și a claselor de jos din cadrul poporului meu nu este acela de prietenie față de Anglia. Deci mă aflu oarecum în minoritate."

Comentariile lui Wilhelm al II-lea au provocat vii reacții, iar unii membri ai *Reichstag*-ului au cerut să fie limitate atribuțiile constituționale ale Kaiserului. Cu toate acestea, Bülow însuși s-a aflat într-o situație dificilă, pentru că el a verificat articolul înainte de publicare. Cât de delicată a fost situația din punct de vedere constituțional vom afla dintr-o scrisoare scrisă în noiembrie 1908 de ambasadorul britanic ministrului său de externe:

Prințul Bülow a vorbit destul de amănunțit și cu un ton foarte deprimat despre actuala criză din Germania. El a spus că împăratul a dat de înțeles că așa stau lucrurile, dar realitatea este că, așa cum spunea Bismarck, în Germania nu mai poate fi vorba de absolutism. Un guvern parlamentar a fost imposibil de format, datorită numărului mare de partide, dar ceea ce pretinde poporul și înțelege să aibă, este un guvern constituțional. Germania a fost un stat profund monarhic, iar această criză caracterizată de neobișnuit de puternice proteste la adresa suveranului va trece, spera el, așa cum au trecut și alte crize: dar, cu toate acestea, actualele resentimente față de influența personală a împăratului în problemele publice sunt foarte puternice, mult mai puternice decât au fost vreodată, ceea ce îi provoacă o profundă neliniște. Realitatea este de fapt cu totul alta, a vorbit din tot sufletul despre acest subiect pentru că, după cum eu însumi am observat, poziția sa, în actualul context, nu este deloc comodă.

Prins între loialitatea față de prietenul și suveranul său și solicitările vehemente ale *Reichstag*-ului, Bülow a trecut de partea acestuia din urmă. El a obținut din partea împăratului promisiunea că pe viitor formalitățile constituționale vor fi respectate cum se cuvine. După aceea, criza a luat sfârșit și nu au intervenit nici un fel de modificări constituționale. Se pare că Bülow (porecla lui era aceea de „țipar") a reușit încă o

dată să iasă din încurcătură strecurându-se abil, dar în urma acestor evenimente Kaiserul și-a pierdut încrederea în el, iar atunci când propunerile lui Bülow pentru buget au fost respinse în 1909, Kaiserul a obținut demisia cancelarului.

Afacerea *Daily Telegraph* ne-a oferit un instantaneu relevant despre politica puterii din epoca wilhelmiană. Bülow a mai supraviețuit

Ghicirea viitorului în plumb topit

timp de mai bine de zece ani în centrul scenei politice din Germania, jucând rolul unui curtean de modă veche înzestrat cu o adevărată artă de a ști cum să își satisfacă interesele legitime. El a obținut încrederea Kaiserului prin lingușeli și manipulare și a reușit să obțină un sprijin politic mult mai amplu datorită *Weltpolitik*, o politică grandioasă și naționalistă. Cu toate acestea, faptul că nu a fost alături de Kaiser în Afacerea *Daily Telegraph* a evidențiat cât de vulnerabilă este funcția de cancelar în fața capriciilor Kaiserului. Cancelarul a continuat să fie subordonat în mod direct Kaiserului și nu *Reichstag*-ului. Acest lucru a rămas valabil în pofida faptului că tot mai multă lume credea că împăratul nu se mai poate purta ca un monarh absolut, ci trebuie să respecte anumite formalități constituționale. Și totuși, atunci când s-a ivit ocazia pentru a introduce reforme constituționale, *Reichstag*-ul a dat dovadă de o anumită reținere în a-și afirma puterea și autoritatea.

e) Impas

În ultimii ani de pace, guvernul german a fost cu numele în mâinile cancelarului Bethmann-Hollweg. Cu toate acestea, capacitatea sa de a conduce a fost în mod serios îngrădită de puternice forțe circumstanțiale, iar în perioada 1909-1914 el a evitat să aibă inițiative majore. Situația era de așa natură încât se părea că guvernul german a ajuns într-un impas. De ce s-a ajuns în această situație?

Baza de sprijin parlamentar de care beneficia Bethmann era prea limitată: conservatorismul său înnăscut l-a determinat să se alăture partidelor de dreapta, dar faptul că a căutat în permanență să își asigure un sprijin parlamentar mai larg a fost întotdeauna de natură să îi îndepărteze pe susținătorii săi firești. În această situație, Bethmann a încercat să evite să-și pună toată nădejdea pe un anumit grup de partide, dar procedând astfel nu a reușit decât să se lase în mod inconștient influențat mai mult de forțele extraparlamentare de la curte, de aparatul birocratic și armată, în special de reprezentanții acesteia din urmă. Într-adevăr, nu este deloc o coincidență faptul că grupul apropiat de civili care a sprijinit regimul Kaiserului a fost profund afectată de scandalurile din 1908 și că, prin urmare, anturajul militar și-a asumat un rol tot mai influent. Craig susține că „militarizarea societății wilhelmiene a atins apogeul în anii de pace din perioada în care Bethmann a fost cancelar." Alegerile

pentru *Reichstag* din 1912 au agravat și mai mult dificultățile lui Bethmann în ceea ce privește sprijinul parlamentar de care avea nevoie (vezi tabelul de la pagina 29), dat fiind că rezultatele acestora au confirmat o orientare evidentă spre stânga prin victoria social-democraților și a unui grup reunit al liberalilor de stânga care au obținut 110 și respectiv 42 de mandate. În termeni pur matematici, aceste rezultate au condus la un adevărat impas pentru guvernul german. În termeni psihologici, ele au sporit temerile forțelor conservatoare față de eventualitatea izbucnirii unei revoluții democratice și socialiste.

Totuși, pe termen lung, nu a existat nici o posibilitate de a evita perspectiva unei crize bugetare, iar în 1912-1913 problemele interdependente legate de finanțele și apărarea imperiului au ajuns la apogeu. În urma celei de-a doua crize marocane (vezi pagina 60) atât armata cât și flota navală au impus importante cheltuieli. A fost din nou vehiculată ideea unei taxe pe proprietate, despre care s-a afirmat că ar putea fi singura modalitate de a spori bugetul, dar Bethmann nu a ținut seama de reacția politică ostilă și a recurs la măsura provizorie de a spori taxele la băuturile alcoolice. La începutul anului 1913, Moltke, șeful Statului Major, a plusat și a cerut o a doua lege a armatei menită să sporească cu 20 la sută forța acesteia „pe timp de pace", astfel încât efectivele armatei să fie de 800 000 de oameni în 1914. Pentru a se realiza astfel de creșteri masive ale efectivelor armatei era nevoie ca *Reichstag*-ul să își schimbe atitudinea. Din fericire pentru Bethmann taxa pe proprietate a fost de această dată acceptată. Situația internațională precară a constituit fără îndoială un stimul important pentru adoptarea acestei taxe, deși situația politică neclară din Germania a fost reflectată de refuzul conservatorilor de a vota taxa – conservatori care de altfel erau susținătorii măsurilor militare – și de spijinul acordat de social-democrați votării acestei taxe – social-democrați care nu erau de acord de obicei cu cheltuielile militare, dar au fost dispuși să accepte crearea unui precedent în ceea ce privește taxa bazată pe proprietate!

e) Concluzie

Chiar înainte de izbucnirea primului război mondial, politica internă a Germaniei a fost zguduită de o nouă criză, Afacerea Zabern, care a cristalizat în mod clar divizările care existau în politica și societatea din

Germania. După o serie de tulburări care au avut loc în 1913 în orașul Zabern din Alsacia, ofițerii din armată au preluat conducerea în locul autorităților civile și au arestat în mod arbitrar o seamă de localnici. Criticile la adresa ofițerilor din armată au avut în vedere modul în care aceștia au încălcat drepturile cetățenilor și au pus armata mai presus de lege, în timp ce armata a încercat să își apere poziția pretinzând că este răspunzătoare numai în fața Kaiserului – și că acesta a acceptat situația. În *Reichstag*, Bethmann, spre deosebire de Bülow în 1908, a fost de partea armatei și a Kaiserului, dar dat fiind că opoziția politică a fost puternică, el a obținut un vot de neîncredere. Pentru istorici precum Röhl, Afacerea Zabern a demonstrat că, până în 1914, *Kaiserreich*-ul a continuat să fie dominat de acțiunile, deciziile și de personalitatea Kaiserului și de anturajul acestuia. Însuși faptul că Bethmann a fost capabil să își continue mandatul de cancelar în pofida unei înfrângeri de proporții suferite în *Reichstag* este considerat o dovadă suficientă a faptului că de fapt Kaiserul era cel care stabilea coordonatele politicii Germaniei și se afla îndărătul deciziilor politice. În ceea ce-i privește pe structuraliști, însă, Wilhelm al II-lea nu a fost niciodată altceva decât „un Kaiser din umbră" – o fațadă pentru elitele dominante care erau decise să manipuleze sistemul și politica guvernului cu scopul de a-și păstra propriile poziții privilegiate. Potrivit acestei interpretări, Afacerea Zabern este considerată un exemplu clasic al modului în care armata a fost în măsură să își mențină autoritatea și statutul în pofida protestelor vehemente ale opiniei publice îndreptate împotriva acțiunilor sale. Și în fine, pentru cei care scriu „istoria din perspectiva claselor inferioare", Afacerea Zabern este o dovadă limpede a modului în care au acționat presiunile populare și au influențat de fapt agenda politică în încercarea de a provoca schimbări democratice și sociale reale. Adevăratul pericol atunci când încercăm să tragem concluzii despre guvernarea Germaniei imperiale este acela că putem fi tentați să ne pierdem în generalizări excesive în privința unei perioade a istoriei care a durat aproape un sfert de secol și care este într-adevăr foarte complexă. Peisajul istoric nu a fost uniform în perioada 1890-1914 și orice concluzie ar trebui să aibă în vedere balanța schimbătoare a forțelor politice. Aceasta nu este în orice caz o sarcină ușoară, iar pentru studenți, care sunt dornici de certitudini, ar trebui să se accepte ideea că o analiză profundă a *Kaiserreich*-ului ar impune concluzii de natură empirică. Ceea ce urmează este o posibilă interpretare. Ea nu

trebuie însă considerată a fi una definitivă. V-o prezentăm în speranța că va constitui o bază pentru viitoarele dezbateri.

Este imposibil să ignorăm persoana Kaiserului. S-a sugerat adesea că, într-o oarecare măsură, Wilhelm al II-lea a ajuns să fie simbolul paradoxurilor *Kaiserreich*-ului. Pe de o parte, el era un apărător al privilegiilor monarhice prusiene tradiționale, iar pe de altă parte, era un susținător entuziast al tehnologiei, al noilor industrii și al rolului pe care Germania trebuia să îl joace pe plan mondial. Influența lui personală în formarea guvernului imperial i-a permis să stabilească orientarea generală a guvernului în perioada 1890-1914 – el a susținut (sau nu după cum era cazul) direcțiile politice. Iar în perioada 1897-1908, influența lui a fost copleșitoare. Această perioadă reprezintă apogeul „regimului personal" al Kaiserului și a coincis exact cu supremația politică a lui Bülow, care a recunoscut că propria-i poziție a depins de lingușirea și promovarea capriciilor personale ale Kaiserului. Cu toate acestea, Kaiserul nu era un monarh absolut din secolul al XVIII-lea. El nu putea afirma, *l'état, c'est moi* (așa cum a făcut Ludovic al XIV-lea al Franței). Puterea lui politică era încadrată în niște limite constituționale și existau puternice forțe care acționau atât pentru a-l influența cât și pentru a-l constrânge. Rolul elitelor prusace, de pildă, a fost foarte important în funcționarea Germaniei wilhelmiene. Bülow a recunoscut importanța lor politică și a adoptat o politică care să țină cont pe cât posibil de interesele acestora. Pe de altă parte, Caprivi a trebuit să suporte consecințele faptului că, la începutul anilor 1890, le-a pierdut sprijinul. Ulterior, după scandalurile Eulenburg și *Telegraph*, când poziția lui Wilhelm al II-lea a fost în mod îndoielnic periclitată, iar situația internațională a devenit tot mai tensionată, oligarhia militară a dobândit un rol și o influență tot mai importantă la curte și în cadrul guvernului. Cu toate acestea, chiar și într-o astfel de situație trebuie să ne abținem să abordăm un punct de vedere prea general, potrivit căruia elitele au manipulat și au dominat întregul sistem politic. Au mai acționat și alte forțe, care evidențiază pe termen lung îndelungata tradiție a separatismului forțelor politice din Germania, iar pe termen scurt transformarea economică și socială într-un stat modern. În perioada 1890-1914, aceste forțe au devenit un factor tot mai important în politica vremii. Prin urmare, deși balanța puterii înclina încă în 1914 în favoarea forțelor conservatoare, este foarte limpede

că dreptul lor de a guverna era deja amenințat, iar capacitatea lor de a guverna așa cum ar fi vrut a fost deja redusă de forțele care vizau schimbarea. Natura ireconciliabilă a acestor două grupări de forțe a fost sursa unor puternice tensiuni politice și a unei reale prăbușiri. În 1914, Germania imperială nu devenise încă neguvernabilă, în parte pentru că prosperitatea ei economică a atenuat nemulțumirile și de asemenea pentru că exista încă la nivel general un profund respect față de monarhie, dar a ajuns într-o situație de impas politic care a adus guvernul într-o stare de confuzie și de slăbiciune. *Kaiserreich*-ul era un organism socio-politic foarte complicat – la fel de complex ca și ciudata sa personalitate suverană. Așa cum scrie P. Kennedy: „Kaiserul nu numai că reflecta, dar se și întrepătrundea cu problemele generale ale țării."

2. Germania și originile primului război mondial: politica externă, 1890-1914

a) Importanța dezbaterii

În mod inevitabil, orice analiză a politicii externe din Europa în această perioadă se împletește în mod profund cu evenimentele din 1914 și cu cauzele primului război mondial. Acest lucru este perfect adevărat în cazul politicii externe a Germaniei wilhelmiene, de vreme ce de-a lungul anilor politicienii și istoricii au acordat atât de multă atenție problemei „responsabilității" Germaniei în dezbaterile referitoare la originile primului război mondial. Într-adevăr, așa-numita controversă privind vinovăția pentru declanșarea primului război mondial a fost considerată „controversă istorică *par excellence*".

Cel care studiază politica externă a Germaniei wilhelmiene se confruntă de aceea cu o problemă majoră: anume faptul că aceasta reprezintă numai o parte – deși o parte cu adevărat fundamentală – a unei dezbateri istorice mai ample. Acest lucru are implicații importante. Orice încercare de a focaliza politica externă a Germaniei în anii 1890-1914 poate conduce la o perspectivă foarte deformată asupra originilor primului război mondial. Concentrându-ne atenția asupra Germaniei ne confruntăm cu pericolul de a exagera importanța rolului Germaniei și prin extensie de a minimaliza rolul („responsabilitatea")

altor țări. Există de asemenea posibilitatea ca mult vehiculatele teme ale naționalismului, imperialismului și cursei înarmărilor, pe care unii istorici le-au considerat esențiale în izbucnirea primului război mondial, să fie demonetizate. Astfel, problema politicii externe a Germaniei wilhelmiene trebuie privită într-o perspectivă mai largă, deși prin însăși natura volumului său, trebuie să ne concentrăm asupra explicării și analizării rolului Germaniei. Pentru o mai amplă abordare a „Originilor primului război mondial", vezi și volumul pereche din colecția „Acces la istorie" *Rivalry and Accord: International Relations, 1870-1914* (Rivalitate și Acord: Relații internaționale, 1870-1914).

Dar să vedem de ce a fost politica externă a Germaniei un element atât de important în dezbaterea istoricilor de-a lungul anilor. Inițial, bineînțeles, acest lucru s-a datorat faptului că Aliații au insistat ca Germania să semneze Clauza Vinovăției de război (Articolul 231) din cadrul Tratatului de la Versailles (vezi pagina 112). Acest lucru a declanșat o dezbatere academică generală în perioada interbelică, care în cele din urmă a avut ca rezultat părerea unanimă că Marile Puteri s-au trezit implicate în război datorită sistemului relațiilor internaționale și că nici o țară nu poate fi acuzată că a provocat războiul. Acest punct de vedere era foarte confortabil pentru mulți istorici germani, mai ales în urma traumelor create de responsabilitatea națională și vina poporului german datorate celui de-Al Treilea Reich și celui de-al doilea război mondial. La începutul anilor '60 însă, consensul la care se ajunsese în privința originilor primului război mondial a încetat să mai funcționeze. Publicarea în 1961 a lucrării lui Fritz Fischer *Griff nach der Weltmacht* (Obiectivele Germaniei în cel de-al doilea război mondial) a avansat teza potrivit căreia guvernul german poartă principala responsabilitate pentru izbucnirea primului război mondial datorită dorinței sale clare de a asigura Germaniei hegemonia asupra Europei. În cercurile istoricilor germani, interpretarea lui Fischer a provocat numeroase controverse, care cu timpul au degenerat în acuzații grave și dispute violente. Cu toate acestea, Fischer nu a renunțat la punctul său de vedere, iar în 1969 a publicat o altă carte *Krieg der Illusionen* (Războiul iluziilor), în care sugera că încă din timpul celei de-a doua crize marocane din 1911 autoritățile germane au adoptat o politică fermă cu scopul de a declanșa un război european ca o modalitate de a obține pentru Germania statutul de putere mondială.

Teza lui Fischer a provocat o controversă istorică ale cărei reverberații continuă să se facă simțite și deși diferendele de păreri și violența au mai scăzut din intensitate, continuă să existe diferențe fundamentale de opinii în ceea ce privește motivele și orientarea politicii externe a Germaniei wilhelmiene. De aceea, există cinci întrebări cheie la care trebuie să găsim un răspuns în cadrul acestei secțiuni a cărții. Mai întâi, oare faptul că sistemul Bismarckian a luat sfârșit după 1890 „a declanșat întregul lanț de calamități care au condus la catastrofă [izbucnirea primului război mondial]"? În al doilea rând, oare adoptarea *Weltpolitik* a însemnat o amenințare reală la adresa *statu quo*-ului din Europa la trecerea într-un nou secol? În al treilea rând, de ce oare au eșuat tentativele menite să conducă la o apropiere anglo-germană? În al patrulea rând, cât de convingătoare este afirmația că Germania a plănuit de fapt războiul în anii de dinainte de 1914? Și în fine, în ce măsură a fost Germania răspunzătoare pentru desfășurarea evenimentelor din vara anului 1914?

b) Sfârșitul sistemului bismarckian, 1890-1907: o calamitate sau doar o reflectare a situației internaționale?

După 1871, diplomația lui Bismarck a reușit să conducă la izolarea principalului dușman al Germaniei din Europa, Franța, încurajând formarea Triplei Alianțe, căutând prietenia Marii Britanii și semnând cu Rusia Tratatul de Reasigurare (1887). În cei șapte ani de după căderea lui Bismarck, poziția internațională a Germaniei s-a schimbat în mod dramatic. Caprivi și Holstein au crezut că Tratatul de Reasigurare este incompatibil cu celelalte acorduri semnate de Germania, în special cel cu Austro-Ungaria, iar în martie 1890, acesta a fost anulat. Această părere în privința Tratatului de Reasigurare putea fi îndreptățită, dar rezultatul anulării sale a fost că a aruncat Rusia în brațele Franței: cele două puteri au semnat o convenție militară în 1892, care a creat bazele unei alianțe încheiate în 1894. Alianța Dublă din 1894 a transformat în realitate acel „coșmar al alianțelor" cum îl numea Bismarck și a confruntat Germania cu perspectiva unui război pe două fronturi. Un astfel de pericol ar fi putut fi evitat prin cimentarea unei înțelegeri cu Marea Britanie – ceea ce Caprivi își dorea din răsputeri – dar demersurile diplomatice din 1894 nu au reușit să găsească o bază fermă pentru o înțelegere mutuală, iar negocierile nu au condus la nici un rezultat.

Într-adevăr, peste numai doi ani relațiile anglo-germane au luat o cu totul altă întorsătură, datorită incidentului provocat de „Telegrama Kruger", când Kaiserul a trimis o notă de felicitare președintelui burilor cu ocazia obținerii independenței față de Transvaal.

La prima vedere suntem tentați să considerăm că schimbarea poziției Germaniei din 1897 este semnul unui declin – controlul fiind preluat de „un al doilea unsprezece", care a controlat colapsul sistemului diplomatic al lui Bismarck și crearea unor împrejurări diplomatice care au pus Germania pe orbita ce conducea spre anul 1914. Totuși, o astfel de analiză, cu care nu trebuie să fim neapărat de acord, este puternic influențată de o perspectivă *a posteriori* și de faptul că noi știm cum aveau să evolueze evenimentele în anii următori. În comparație cu anii de dinainte de 1890, politica externă a Germaniei de după 1890 poate părea lipsită de consistență și de o direcție limpede. Nu trebuie însă să uităm că moștenirea lăsată de Bismarck nu era întru totul lipsită de neajunsuri. În sistemul lui Bismarck începuseră deja să apară fisuri – relațiile ruso-germane se răciseră deja în mod evident înainte de demiterea acestuia și existau voci care au susținut încă de la început că Tratatul de Reasigurare nu este altceva decât un expedient temporar care nu prezintă avantaje pe termen lung. Mai mult, după 1890, Germania a adoptat în mod deliberat ceea ce Holstein a numit o politică caracterizată prin „libertate de acțiune", în speranța că diferendele dintre alte puteri combinate cu disponibilitatea Germaniei vor avea drept rezultat transformarea Germaniei într-una din vocile decisive din Europa. În 1897, Germania avea ca aliați Austro-Ungaria și Italia, avea o mai bună relație cu Franța, iar relațiile cu Rusia s-au ameliorat și ele treptat. Și deși Marea Britanie era încă afectată de incidentul provocat de „Telegrama Kruger", relațiile ei erau mult mai proaste cu Rusia și Franța, decât cu Germania. Politica externă germană s-a schimbat față de cea din perioada lui Bismarck și deși alianța franco-germană reprezenta o importantă constrângere pentru libertatea de acțiune diplomatică și strategică a Germaniei, situația era departe de a fi dezastruoasă. Germania continua să fie puterea dominantă pe continent, iar politica sa externă reprezenta un răspuns adecvat la realitatea internațională a balanței puterii.

c) Apariția *Weltpolitik*, 1897-1907: a afectat aceasta cu adevărat *statu quo*-ul din Europa?

Decizia de a promova *Weltpolitik* în 1897 a reprezentat un moment crucial în istoria Germaniei. Am văzut deja că acest moment a coincis cu importante schimbări pe scena politică internă, dar și că a fost un punct de cotitură în evoluția politicii externe a Germaniei – mult mai important decât anul 1890. *Weltpolitik* a avut o semnificație diferită pentru diferite persoane. Pentru unii, ea a însemnat crearea unui imperiu mai întins peste mări prin dobândirea de noi colonii, cu scopul de a contribui la dezvoltarea economiei germane. Pentru alții, nu a fost decât o politică menită să contribuie la pătrunderea capitalului german pe noi teritorii și apoi la stabilirea unor zone de influență în cât mai multe zone ale lumii. Potrivit unui al treilea punct de vedere, aparținând Ligii Pan-Germane, ea nu a fost nimic altceva decât o politică rasistă de tip *Lebensraum* care urmărea să creeze zone de influență germană atât peste mări cât și în est.

Această diversitate de opinii care se reflectau la cele mai înalte nivele ale vieții politice și economice din Germania a creat în mod inevitabil dificultăți în ceea ce privește interpretarea istorică. Pentru Wehler și Berghahn, reprezentanți ai școlii „structuraliste", *Weltpolitik* nu a fost altceva decât o formă de „imperialism social", care a fost în esență o manevră în politica internă (vezi pagina 40). Totuși, Fischer susține că în 1897, Germania „s-a angajat pe o cale care urmărea nici mai mult nici mai puțin decât să egaleze imperiul mondial britanic, sau poate chiar mai mult de atât." Realizarea acestui obiectiv de a obține hegemonia în lume era posibilă cu ajutorul unei politici complexe: extinderea flotei navale; crearea unui amplu imperiu colonial în Africa (*Mittelafrika*) și subordonarea Europei față de interesele Germaniei (*Mitteleuropa*). *Weltpolitik*, în opinia lui Fischer, a fost un plan grandios care presupunea o extindere atât la nivelul continentului, cât și peste mări, care să asigure Germaniei statutul de putere mondială.

Oricât de atrăgătoare poate părea interpretarea lui Fischer, există pericolul ca ea să ne facă să credem că orientarea politicii externe a Germaniei în anii de după 1897 era perfect configurată și ordonată. Dacă modul în care Fischer a înțeles *Weltpolitik* este corect, de ce în realitate politica a fost atât de confuză și incoerentă? Din 1897 până în

1907, realizările reale ale *Weltpolitik* au fost de fapt foarte limitate. Bineînțeles, a început crearea flotei navale, iar influența economică a Germaniei s-a extins în America de Sud, China, Orientul Apropiat și Balcani. Totuși, micul și costisitorul imperiu german s-a îmbogățit doar cu portul chinez Kiautchow (Quingdao) (1897) și câteva insule din Pacific (1899). În plus, consecințele diplomatice și strategice ale *Weltpolitik* au fost dezastruoase. Bülow și Holstein au considerat că politica de menținere a „libertății de acțiune" era potrivită cu *Weltpolitk*: ei au crezut că Marea Britanie și Rusia vor continua să aibă relații proaste. De aceea, în perioada 1898-1901, ei nu au încurajat inițiativele Marii Britanii care vizau încheierea unei alianțe. În schimb, s-a înregistrat o răcire treptată a relațiilor dintre Marea Britanie și Germania – rezultatul atitudinii antiengleze favorizate de războiul burilor și modul în care britanicii au perceput amenințarea pe care o reprezenta flota germană după cea de-a doua Lege Maritimă. Ceea ce nu a fost însă prevăzut a fost posibilitatea ca Marea Britanie să își atenueze temerile față de o posibilă izolare semnând o alianță cu Japonia (1902) și o înțelegere cu Franța (1904). Cea dintâi era limitată doar la zona Pacificului, iar cea de-a doua nu era o alianță – ci doar o înțelegere menită să rezolve diferendele și să încurajeze o viitoare cooperare pe plan diplomatic. Totuși, nu era un secret faptul că Marea Britanie a fost înstrăinată și că Germania nu mai putea conta pe faptul că neînțelegerile dintre Anglia și Franța îi vor consolida poziția. Se făcea simțită dorința de a anula înțelegerea, ceea ce a determinat Germania să provoace criza marocană din 1905-1906. Pretinzând că susține independența Marocului într-un teritoriu care urma să intre în sfera de influență a Franței, Bülow a sperat că va da în vileag caracterul superficial al loialității Marii Britanii față de Antantă. Dar nu așa s-au petrecut lucrurile. La conferința internațională de la Algeciras, Germania a suferit o înfrângere diplomatică majoră. Ea s-a trezit în situația de a fi izolată din punct de vedere diplomatic, iar Franța a pus stăpânire pe Maroc. Antanta a rezistat – ba chiar la presiunile Germaniei s-a consolidat. Pentru a înrăutăți și mai mult lucrurile, un an mai târziu Marea Britanie a semnat un acord cu Rusia (1907).

Decizia de a adopta *Weltpolitik* în 1897 nu a fost probabil la început decât o dorință resimțită în Germania ca Germania „să ajungă din urmă" celelalte puteri europene. Acest lucru are o semnificație diferită pentru persoane diferite: modul de a vedea lucrurile al principalelor

personalități nu a fost identic, ci un amestec confuz de speranțe, temeri și ignoranță. Nu exista o planificare reală sau coordonare și prin urmare, după zece ani de *Weltpolitik*, Germania se afla într-o situație contradictorie. Beneficiile reale ale *Weltpolitik* s-au limitat la avantaje comerciale datorate pătrunderii economice neoficiale în zonele de peste mări și la gloria datorată puternicei armate și flote de care dispunea – posesiunile coloniale ale Germaniei au continuat să fie modeste. În acest sens, *Weltpolitik* a realizat foarte puțin, cu costuri financiare considerabile, în direcția promovării Germanei la statutul de putere mondială și de aceea se poate spune (așa cum au făcut-o și numeroși germani la vremea aceea) că această politică nu a reprezentat o amenințare pentru nimeni. Totuși, *Weltpolitik* nu a fost percepută astfel în afara Germaniei. Marea Britanie a fost îndepărtată și de aceea și-a menținut o importantă poziție ca putere maritimă, aliindu-se cu Franța și Rusia în cadrul Triplei Alianțe. Prin urmare, poziția diplomatică și strategică a Germaniei era în mod clar mult mai modestă în 1907 decât fusese cu o generație în urmă sau chiar cu mai mult timp înainte. În acest sens, *Weltpolitik* a contribuit la o importantă schimbare în ceea ce privește *statu quo*-ul din Europa.

Obiectivele politicii maritime germane

A. Cancelarul Hohenlohe, la 6 decembrie 1897, a înaintat spre aprobare *Reichstag*-ului Legea Maritimă:

Această măsură vă demonstrează că nu avem de gând să intrăm în competiție cu marile puteri maritime, iar pentru cei care au ochi să vadă, ea demonstrează că este departe de noi gândul de a adopta o politică aventuroasă. Tocmai pentru că suntem adepții unei politici pașnice, trebuie să facem un efort să transformăm flota noastră într-un factor de putere care să aibă ponderea necesară atât în ochii prietenilor, cât și ai dușmanilor noștri... În problemele maritime, Germania trebuie să fie în măsură să aibă și ea un cuvânt de spus, modest, dar mai presus de orice, „cuvântul sfânt al Germaniei".

B. Memorandumul amiralului Tirpitz adresat în 1897 lui Wilhelm al II-lea:

... în prezent cel mai de temut dușman pe mare al Germaniei este Anglia. Acesta este în egală măsură inamicul împotriva căruia se impun anumite măsuri de forță ca factor de putere politică ... Incursiunile comerciale și un război transatlantic împotriva Angliei sunt total lipsite de speranță, datorită numărului redus de baze de care dispunem și numărului extrem de mare de care dispune Anglia, încât noi, atunci când ne facem planurile pentru constituirea flotei, să facem abstracție de acest tip de război împotriva Angliei ... Flota noastră trebuie să fie astfel construită încât să își poată desfășura cel mai puternic potențial militar între insula Helgoland și Tamisa ... În actuala situație a relațiilor noastre cu Anglia, trebuie să dispunem de cât mai multe nave de război.

C. Iată ce scria ambasadorul austriac, Szögényi, într-un raport din februarie 1900:

Principalii politicieni germani și în special împăratul Wilhelm au analizat viitorul îndepărtat și se străduiesc să procedeze în așa fel încât poziția de putere mondială a Germaniei, care este deja pe cale să fie redobândită, să se transforme într-o poziție dominantă, considerând că astfel Germania va deveni din acest punct de vedere succesorul spiritual al Angliei. Autoritățile de la Berlin sunt însă perfect conștiente de faptul că Germania nu va fi în prezent în măsură să își asume această succesiune, iar din acest motiv nu este de dorit o cădere rapidă a Angliei din poziția de putere mondială de vreme ce este limpede că amplele planuri ale Germaniei nu sunt în prezent decât castele de nisip. Cu toate acestea, Germania se pregătește deja în forță și grabnic pentru viitoarea misiune pe care vrea să și-o asume. În acest sens, îmi permit să mă refer la preocuparea constantă pentru sporirea forțelor navale germane ... Anglia este în prezent considerată cel mai periculos dușman care, cel puțin atâta timp cât Germania nu este îndeajuns de bine înarmată pe mare, trebuie tratat cu considerație din toate punctele de vedere.

d) 1907-1911: de ce nu s-a realizat o apropiere anglo-germană?

În 1907, principalele puteri din Europa erau deja împărțite de-a lungul unor linii paralele cu cele din 1914. Se putea crede că zarurile au fost deja aruncate. Totuși, un astfel de punct de vedere nu se susține. Crizele din Bosnia (1908-1909), Maroc (1911) și războaiele balcanice (1912-1913) au trecut fără să provoace izbucnirea unui război continental general. Mai mult, nu trebuie să uităm că s-au făcut reale eforturi la vremea aceea pentru a se pune bazele unor mai bune relații între Marea Britanie și Germania. Iar dacă s-ar fi ajuns la un acord anglo-german, situația din 1914 ar fi fost cu adevărat total diferită.

Cel mai profund declin pe care l-au cunoscut relațiile anglo-germane s-a înregistrat în 1909, când amestecul Germaniei în criza din Bosnia a accentuat îndoielile deja existente în cadrul Triplei Alianțe, îndoieli referitoare la scopul real al politicii externe germane. Acest lucru era foarte real în Marea Britanie, dat fiind că momentul a coincis cu noua îngrijorare provocată de problema consolidării forței maritime a Germaniei. În pofida problemelor financiare cu care s-a confruntat guvernul german (vezi pagina 42), Bülow a acceptat propunerea lui Tirpitz referitoare la două legi maritime suplimentare, în 1906 și 1908, care au determinat o semnificativă creștere cantitativă și calitativă a flotei maritime germane. Marea Britanie era acum foarte îngrijorată de faptul că supremația sa maritimă este amenințată și de faptul că flota germană nu putea fi acum îndreptată în mod logic decât împotriva sa. Îngrijorarea la nivel politic și la nivelul opiniei publice a atins punctul culminant în 1909 și prin urmare guvernul britanic a decis să mărească substanțial cheltuielile destinate flotei sale maritime cu scopul de a menține poziția de lider a Marii Britanii în acest domeniu. Ambele țări s-au lansat într-o costisitoare cursă a înarmărilor în domeniul maritim, care a agravat și mai mult relațiile deja dificile dintre Marea Britanie și Germania.

Numirea lui Bethmann în funcția de cancelar a fost urmată de o încercare de a ameliora situația. El a recunoscut că un acord cu Marea Britanie pe tema reducerii numărului de nave nu numai că ar diminua dificultățile sale bugetare, ci ar putea slăbi legăturile Marii Britanii cu Tripla Alianță. În Marea Britanie existau de asemenea oameni influenți care realizau care sunt avantajele rezolvării diferendelor anglo-germane. În perioada 1909-1911 au avut loc negocieri repetate. Marea Britanie a

militat pentru o reducere reală a puterii maritime a Germaniei, iar Germania a cerut ca Anglia să se declare neutră în eventualitatea unui atac din partea Franței sau a Rusiei. Totuși, solicitările fiecăreia dintre părți la adresa celeilalte au fost prea exagerate, iar impasul nu a putut fi depășit. Kaiserul și Tirpitz nu avea de gând să facă nici un fel de concesii în ceea ce privește flota, iar Bethmann nu a fost în măsură să ofere decât o promisiune de încetinire a ritmului de construire a navelor. Marea Britanie, în schimb, a considerat că încercarea Germaniei de a-i impune neutralitatea reprezintă un preț prea mare.

Ambele părți se așteptau la prea mult, prea curând. Cu timpul, poate, negocierile ar fi putut pune bazele unui acord. Dar în 1911, Germania a provocat un nou conflict diplomatic în Maroc. Ceea ce începuse ca o tentativă de a obține compensații teritoriale din partea Imperiului francez, datorită încălcării de către Franța a acordului de la Algeciras, s-a transformat într-o dispută anglo-germană majoră, dat fiind că Marea Britanie s-a situat de partea aliatului său din Antantă în fața tentativei Germaniei de intimidare. În această situație, guvernul german nu a fost dispus să forțeze situația și să riște un război. Ea a bătut în retragere și a acceptat drept compensație o fâșie subțire din Congoul francez. În urma acestui episod s-a câștigat puțin, dar s-a pierdut foarte mult. Tensiunea politică între Germania și Marea Britanie a crescut și mai mult, iar o tendință virulentă spre xenofobie a început să pună stăpânire pe reprezentanții presei din ambele țări, care au forțat creșterea cheltuielilor destinate înarmării.

e) 1911-1914: plănuia Germania un război?

Ultimii trei ani de pace au făcut obiectul unei foarte amănunțite analize pentru istoricii care au studiat rolul Germaniei în izbucnirea primului război mondial. Fischer susține că „amărăciunea și emoția opiniilor naționaliste asupra a ceea ce a fost considerat a fi umilitorul rezultat al crizei [marocane] au fost profunde și de durată." Anul 1911 marchează un moment de cumpănă în politica externă a Germaniei, afirmă el, pentru că din acel moment a existat o continuitate clară a obiectivelor și politicilor adoptate de Germania, care au culminat cu războiul din august 1914.

Pentru teza lui Fischer, extrem de importante sunt evenimentele din 1912. Izbucnirea războaielor balcanice a reprezentat un important

factor destabilizator, în special pentru că principalul aliat al Germaniei, Austro-Ungaria, era amenințat de tot mai puternica și naționalista Serbia, care în schimb era susținută de Rusia. Acest tot mai accentuat simț al izolării și încercuirii a fost subliniat ceva mai târziu când, după o altă tentativă nereușită de a găsi o bază pentru o apropiere anglo-germană, lordul Haldane (ministrul de război – și progerman – britanic) a transmis ulterior prin intermediul ambasadorului de la Londra că Marea Britanie va sprijini Franța necondiționat în eventualitatea unui război continental, pentru că nu este de acceptat ca balanța puterii în Europa să fie amenințată. Rezultatul acestei declarații a fost convocarea, la 8 decembrie 1912, a unei întâlniri a principalilor conducători ai marinei și armatei Germaniei (relatări despre acest lucru puteți găsi la pagina 63).

Această întâlnire a ajuns să fie cunoscută sub numele de întâlnirea „Consiliului de război", iar pentru susținătorii școlii lui Fischer, ea oferă dovezi concludente în ceea ce privește intențiile Germaniei de a declanșa un război, dar într-un moment mai potrivit pentru interesele militare și strategice ale Germaniei. Alți istorici nu au fost atât de categorici. Ei au atras atenția asupra comentariilor lui Müller, potrivit căruia „rezultatul a fost aproape nul". S-a acordat atenție și caracterului informativ al întâlnirii, la care Bethmann nici măcar nu a participat. Probabil, întâlnirea nu a fost altceva decât un alt exemplu de reuniune pusă la cale în grabă ca răspuns la o izbucnire a Kaiserului. Mulți istorici s-au întrebat dacă natura haotică a guvernului din Germania wilhelmiană putea fi la originea unei asemenea planificări clarvăzătoare și pe termen lung.

În 1914, domnea o atitudine de pesimism și nesiguranță față de viitorul Germaniei. Germania a ajuns să depindă și mai mult de Austro-Ungaria, ceea ce făcea și mai posibilă includerea Germaniei în criza din Balcani, iar în primele luni ale anului 1914 relațiile ruso-germane s-au deteriorat simțitor. În anumite cercuri influente din Germania se vehicula părerea că prevenirea războiului este singura posibilitate de a scăpa de criză. Cu toate acestea, în ultimele luni de pace, Bethmann intuia încă semne încurajatoare în privința poziției internaționale a Germaniei. El a fost încurajat de cooperarea anglo-germană din timpul războaielor balcanice și de rezolvarea pașnică a câtorva dispute coloniale.

Ar fi prea mult să sugerăm că există dovezi că guvernul german plănuia de fapt să declanșeze un război în vara anului 1914. Existau desigur anumite planuri de război – iar întâlnirea „Consiliului de război"

din decembrie 1912 este o dovadă clară a faptului că războiul era considerat o alternativă viabilă. Ceea ce mai evidențiază această întâlnire este, de asemenea, faptul că liderii germani erau conștienți că 1914-1915 reprezintă, din punctul de vedere al Germaniei, o perioadă optimă pentru declanșarea unui război. Aceste considerente au avut desigur o mare influență în momentul declanșării crizei de la Sarajevo.

f) Iulie 1914: De ce s-a angajat Germania în război?

Nu este acum momentul să prezentăm în detaliu evenimentele care s-au petrecut în Europa în cele șase săptămâni de după 28 iunie 1914. Este mult mai important să ne concentrăm atenția asupra procesului de luare a deciziilor în Germania în această perioadă. După asasinarea arhiducelui Franz Ferdinand reacția Germaniei a fost inițial să se acorde tot sprijinul Austro-Ungariei, ceea ce s-a și întâmplat prin așa-numitul „cec în alb". Cu toate acestea, presiunile făcute de germani pentru o acțiune rapidă și decisivă, combinate cu faptul că germanii știau cât de sever a fost ultimatumul pregătit împotriva Serbiei, sugerează că Germania adoptase o tactică diplomatică mai mult decât defensivă în sprijinul aliatului său. Bethmann pare să fi recunoscut că situația oferea un adevărat prilej pentru afirmarea puterii austriece împotriva Serbiei într-un conflict localizat și prin urmare pentru a obține o semnificativă victorie diplomatică asupra Rusiei (și prin extensie asupra Antantei în general). O astfel de stratagemă a fost riscantă, existând pericolul ca Rusia să se alăture Serbiei și astfel conflictul să se generalizeze. În primele patru săptămâni din iulie, liderii germani par a fi fost pregătiți să își asume acest risc în speranța că Germania ar putea câștiga un război continental. Jurnalul lui K. Riezler, secretarul lui Bethmann, ne oferă detalii din interior de natură să ne lămurească:

> 7.7. 1914 ... Vechea noastră dilemă când este vorba de orice acțiune a austriecilor în Balcani. Dacă îi încurajăm, vor spune că noi i-am împins să procedeze astfel; dacă încercăm să îi descurajăm, vor spune că i-am părăsit la nevoie. Apoi se adresează puterilor occidentale care îi așteaptă cu brațele deschise, și în felul acesta ne pierdem și ultimul aliat pe care ne mai puteam baza într-o oarecare măsură. De data aceasta este mai rău decât în 1912; de

data aceasta Austria are o atitudine defensivă împotriva activităților subversive ale Serbiei și Rusiei. O acțiune împotriva Serbiei poate declanșa un război. 23.7. 1914 ... Cancelarul este de părere că dacă va avea loc un război, el va fi provocat de mobilizarea rușilor ... În acest caz negocierile sunt inutile, căci va trebui să declanșăm imediat războiul pentru a avea șansa de a câștiga. Iar atunci, întreaga națiune, simțind pericolul, va fi la înălțimea așteptărilor.

Întâlnirea „Consiliului de război", 1912

A. Notă din jurnalul amiralului Georg von Müller, care a participat la întâlnire, purtând data 8 decembrie 1912:

Tirpitz a remarcat că forțele navale ar prefera să se amâne marea confruntare cu un an și jumătate. Moltke spune că forțele navale nu vor fi nici atunci pregătite, iar armata se va afla într-o situație tot mai nefavorabilă, căci dușmanii se înarmează mult mai serios decât noi, dat fiind că nu avem destui bani.

Acesta a fost sfârșitul conferinței. Rezultatul ei a fost aproape nul.

Șeful Marelui Stat major spune: Războiul cu cât începe mai curând cu atât mai bine, dar nu trage de aici concluzia logică, și anume: Să se înainteze Rusiei sau Franței un ultimatum care să dezlănțuie războiul în favoarea noastră.

B. Notă din jurnalul lui Albert Hopman, care a vorbit cu Tirpitz, purtând data de 9 decembrie 1912:

Maiestatea sa consideră că cererile Austriei sunt o expresie a intereselor vitale ale monarhiei habsburgice la care nu poate în nici un caz renunța și pe care noi [Germania] trebuie să le susținem. El nu crede că Serbia va ceda. Șeful Statului major consideră că războiul este inevitabil și spune că cu cât acesta izbucnește mai curând cu atât mai bine. Tirpitz l-a contrazis și i-a spus că este în interesul forțelor navale ca războiul să se amâne cu un an sau doi. Și armata ar putea face ceva pentru ca între timp să găsească o mai bună utilizare pentru surplusul de populație.

C. Raportul generalului von Wenniger, trimis militar al Bavariei la Berlin, 15 decembrie 1912, bazat pe informații obținute de la ministrul prusac de război, fratele viceamiralului Heeringen, care a participat și el la întâlnire:

Acum o săptămână Maiestatea sa i-a convocat pe Molke, Tirpitz și Müller (Bethmann, Heeringen [ministrul de război prusac] și Kiderlen nu au fost invitați!) și i-a informat într-o manieră foarte agitată că a auzit că ... „Anglia, în cazul în care va ataca sau va fi atacată, se va alătura dușmanilor Germaniei" ... Moltke a fost de părere că trebuie să se lanseze un atac imediat; nu a existat o ocazie mai potrivită de la crearea Triplei Alianțe încoace. Tirpitz a cerut să se amâne atacul cu un an, până când vor fi terminate Canalul [Kiel] și portul pentru submarine în insula Helgoland. A doua zi, el i-a spus ministrului de război că ar trebui să pregătească imediat o nouă lege a armatei, foarte amplă. Tirpitz a primit același ordin în privința flotei ... Excelența voastră va constata că realitatea în culise este foarte diferită de cea de pe scena oficială.

În acest stadiu al lucrurilor, Germania nu voia neapărat război, dar părea a fi pregătită să riște un război. Ultimatumul pe care Austria l-a adresat Serbiei la 23 iulie a reprezentat pentru principalele puteri implicațiile crizei. Marea Britanie, în special, a încercat să medieze această criză convocând o conferință internațională, dar Germania nu a ținut cont în mod ostentativ de aceste propuneri și a determinat Austro-Ungaria să ia măsuri militare pentru că „orice întârziere în declanșarea operațiunilor militare este considerată un real pericol datorită amestecului altor puteri." S-ar părea că până la 27 iulie ar fi existat o oarecare unanimitate în rândul liderilor Germaniei, dar după aceea unele dintre figurile cheie au început să aibă îndoieli și au început să se manifeste deosebiri de opinii în privința politicii ce trebuie adoptate. Kaiserul s-a întors din vacanță la 28 iulie și a spus că austriecii ar trebui „să se oprească la Belgrad" și apoi să negocieze pe baza replicii sârbilor. Pe de altă parte, Moltke făcea presiuni asupra omologului său de la Viena să ordone imediat mobilizarea. Confuzia creată de intervențiile atât de contradictorii ale unor personalități cheie a fost cu greu înlăturată de Bethmann. Bethmann

fie că pusese la cale un foarte bine elaborat plan diplomatic prin care încerca să prezinte Germania ca partea inocentă în fața agresiunii rusești (și să unească astfel opinia publică din Germania în sprijinul războiului), fie avea el însuși îndoieli în ceea ce privește înțelepciunea adoptării unei strategii atât de riscante.

Declarația de război lansată de Austria la adresa Serbiei la 28 iulie a fost urmată de decizia rușilor de a declara la 31 iulie mobilizare generală. Cu o zi înainte, Bethmann declarase la o întâlnire „că situația a scăpat de sub control și că bulgărele a început să cadă la vale." Criza depășise faza în care considerentele de ordin diplomatic aveau importanță și se ajunsese la momentul în care problemele de ordin militar erau vitale. În Germania, acest lucru a fost reflectat de creșterea influenței de care se bucurau generalii. Falkenhayn, ministrul de război, încercase deja fără succes să îl forțeze pe Bethmann să ordone o alertă premobilizare. Iar Moltke și-a decepționat în mod deliberat guvernul cerând Austro-Ungariei să ordone mobilizare generală împotriva Rusiei, deși acceptase anterior să acorde Rusiei 24 de ore să bată în retragere. Elementul esențial în acest caz este faptul că Moltke și generalii nu numai că au considerat că vara anului 1914 este un moment oportun din punct de vedere logistic, ci au recunoscut că o dată declarată mobilizare generală în Rusia, Germania era dispusă din punct de vedere strategic să lupte. Acesta a fost rezultatul inevitabil al Planului Schlieffen, plănuit de predecesorul lui Moltke, care intenționa să contracareze amenințarea unui război pe două fronturi cu Alianța lansând un asalt rapid decisiv în vest cu scopul de a înfrânge Franța înainte ca aceasta să ceară ajutorul Rusiei. Astfel, îndată ce Rusia a decretat mobilizarea generală, Germania nu a pierdut nici o clipă și a început să își mobilizeze propriile forțe. Tentativele diplomatice au dat greș, iar Bethmann a înțeles care sunt imperativele politico-militare. Germania a declarat război Rusiei la 1 august, iar Franței la 3 august. La vremea aceea nimeni nu mai credea că Marea Britanie va rămâne neutră. Ambasadorul britanic și ministrul de externe au repetat de mai multe ori în ultimele zile ale lunii iulie că nu este în interesul Marii Britanii să stea deoparte și să permită Germaniei să domine Europa. După cum se știe, membrii cabinetului britanic au avut păreri diferite în privința intervenției până la 2 august, dar perspectiva ca neutralitatea Belgiei să fie încălcată ca parte componentă a Planului Schlieffen i-a determinat să accepte decizia că Marea Britanie trebuie să lupte împotriva Germaniei.

g) Concluzie: Care este răspunderea Germaniei?

Interpretarea lui Fischer pe tema politicii externe germane a avut o mare influență. Dar punctele sale de vedere și modul în care a abordat problema au făcut și ele obiectul unor critici. Berghahn și Wehler, de pildă, nu neagă responsabilitatea esențială a Germaniei pentru declanșarea războiului. Berghahn declară foarte sincer: „istoricul nu mai trebuie să ia la rând toate capitalele Europei pentru a-i localiza pe cei care poartă vina. Vinovații se aflau la Berlin." Totuși, școala structuralistă pune accentul pe efectele profunde pe care presiunile interne care s-au acumulat în perioada 1913-1914 le-au avut asupra deciziei de a se angaja într-un război. Deficitul de buget, faptul că la putere se aflau social-democrații și Afacerea Zabern indică criza internă fundamentală care a încurajat elitele prusaco-germane să adopte o politică de război ca o modalitate de a abate atenția opoziției politice și de a-și menține astfel propria poziție amenințată. Despre toate acestea se vorbește ca despre teoria „evadării în viitor". Unii critici ai mers chiar mai departe și au sugerat că Reichul era neguvernabil – că devenise o „policrație de forțe" care se contracarau unele pe altele și făceau imposibil procesul de luare a unei decizii coerente. Potrivit unei astfel de analize structura *Kaiserreich*-ului era atât de haotică, încât adoptarea unei politici ofensive de război era dincolo de puterile guvernului.

Deși punctul de vedere specific perioadei interbelice care considera că politica germană din 1914 era cea a unui „război defensiv" împotriva Antantei a fost unanim acceptat, unii istorici au continuat să îl critice pe Fischer pentru că a exagerat tendințele agresive și expansioniste ale Germaniei. S-a sugerat că 1914 a fost un „război defensiv condus în mod ofensiv" de către Germania – o încercare de a se elibera de presiunile datorate izolării diplomatice și puterii amenințătoare a Rusiei prin intermediul unei lovituri preventive. Această afirmație a fost preluată recent și plasată la un nivel mai abstract de Stürmer, care susține că poziția geostrategică expusă a Germaniei trebuie privită ca unul dintre factorii fundamentali în prefigurarea politicii externe germane.

Dat fiind că problema anului 1914 e de domeniul trecutului, discuția despre cauzele războiului este mai puțin afectată de problema „vinii". Generațiile mai tinere, care nu au avut un contact direct cu

ororile celor două războaie mondiale, au mai puține motive să găsească țapi ispășitori – Germania și Marea Britanie sunt acum parteneri în cadrul Comunității Europene. Totuși, căutarea unor explicații cu caracter istoric nu poate evita aspectul atribuirii unei responsabilități, fie că este pusă pe seama unor persoane, fie pe seama unor elemente abstracte.

În mod limpede, la trecerea într-un alt mileniu, nu putem ignora contextul Europei. Forțe puternice – tehnologice, economice, ideologice și demografice – au acționat contribuind la prefigurarea situației internaționale și la crearea condițiilor care au făcut războiul posibil. Totuși, a sublinia primatul unor astfel de factori pe termen lung este într-un mod periculos foarte aproape de a sugera că anul 1914 a fost într-un fel inevitabil. O comparație modernă interesantă ar putea sugera că de la sfârșitul anilor '40 până la sfârșitul anilor '80 au existat toate ingredientele necesare pentru izbucnirea unui alt conflict mondial, dar elementele centrale ale Războiului rece nu au evoluat *niciodată* spre cel de-al treilea război mondial! Iată ce scria J. Röhl:

> A susține că un eveniment a avut cauze profunde și consecințe serioase nu înseamnă desigur a spune că aceste cauze profunde erau *suficiente* în sine pentru a produce un eveniment. Părerea mea este că ar fi necesare ... cauze și mai profunde, bineînțeles, pentru a provoca tipul de război care a izbucnit în 1914, dar că acești factori mai profunzi (care la urma urmei au caracterizat situația Europei cu multe decenii înainte de izbucnirea războiului) nu au condus de unii singuri la autodeclanșarea războiului. Cauzele mai profunde au fost *necesare*, dar nu *suficiente*. Ceea ce încă lipsește este dimensiunea specifică luării deciziei.

Când cineva privește situația de la nivelul său, este dificil să nu ajungi la concluzia că conducătorii Germaniei poartă pe umerii lor responsabilitatea majoră atât pentru înrăutățirea atmosferei internaționale în cei circa cinci ani de dinainte de 1914, cât și pentru transformarea crizei din iulie într-un război continental.

Weltpolitik și diplomația de forță care a însoțit-o au contribuit la o evidentă creștere a tensiunii internaționale și la o periculoasă deteriorare a poziției strategice a Germaniei în preajma anului 1907. Cu toate acestea, mult mai semnificativ este faptul că, în următorii ani, nu a existat nici o

tentativă din partea Germaniei de a depăși această situație – ea nu a fost dispusă să accepte un compromis ca o modalitate de a obține conciliere și încredere. În schimb, politica externă a Germaniei a fost caracterizată în general de o mentalitate rapace plină de amenințări și belicoasă și de o hotărâre tot mai fermă de a-și susține singurul aliat pe care se mai putea sprijini, Austro-Ungaria. Această politică și acest tip de abordare au cunoscut un moment culminant materializat în răspunsul pe care l-au dat germanii crizei din iulie și în modul în care au procedat în timpul evenimentelor din iulie. Încă de la începutul lui iulie, Bethmann a adoptat o strategie de risc calculat în speranța că va câștiga o victorie diplomatică care ar slăbi în mod decisiv Antanta. Pentru a realiza acest obiectiv, s-a considerat că se impune o escaladare deliberată a crizei și sabotarea tentativelor de mediere a crizei. S-au făcut toate acestea pentru că s-a crezut că eșecul diplomatic va conduce la un război cu puterile Antantei, pe care, potrivit aprecierii generalilor, Germania l-ar fi putut la vremea aceea câștiga. Astfel, când Rusia a declarat mobilizarea generală, Germania a acceptat provocarea și a aplicat Planul Schlieffen.

Să luăm notițe despre „Politica Germaniei wilhelmiene"

Dat fiind că evenimentele descrise și comentate în acest capitol sunt extrem de importante pentru ca să înțelegeți *Kaiserreich*-ul, ar trebui să vă propuneți să luați notițe detaliate. Oricum, înainte de a începe, asigurați-vă de următoarele lucruri:

i) Asigurați-vă că aveți în minte foarte clar toate elementele care au contribuit la analiza structurii *Kaiserreich*-ului prezentate în detaliu în capitolul 2.

ii) Studiați diagrama rezumat de mai jos și tabelul cronologic de la paginile 201-204. Alcătuiți două tabele paralele pentru politica internă și externă, pentru a vă face o imagine de perspectivă asupra acestei perioade.

Apoi, sunteți sfătuiți să vă luați notițe la acest capitol urmărind exact titlurile și subtitlurile din text. În prima secțiune despre politica internă trebuie să aveți în minte tot timpul întrebarea din subtitlu „Unde se află de fapt puterea? (Cine deține de fapt puterea?) și să încercați să

recunoașteți relativa semnificație în fiecare stadiu a diferitelor forțe politice. În cea de-a doua secțiune, întrebarea rămâne foarte pertinentă, dar este pusă în umbră de controversa pe tema responsabilității Germaniei în ceea ce privește originile primului război mondial. Ambele probleme au o importantă semnificație istorică și continuă să existe diferențe importante de interpretare în ceea ce le privește. De aceea, ar fi o idee foarte bună la sfârșit să creați o subsecție intitulată „Ce părere am" despre fiecare dintre problemele majore.

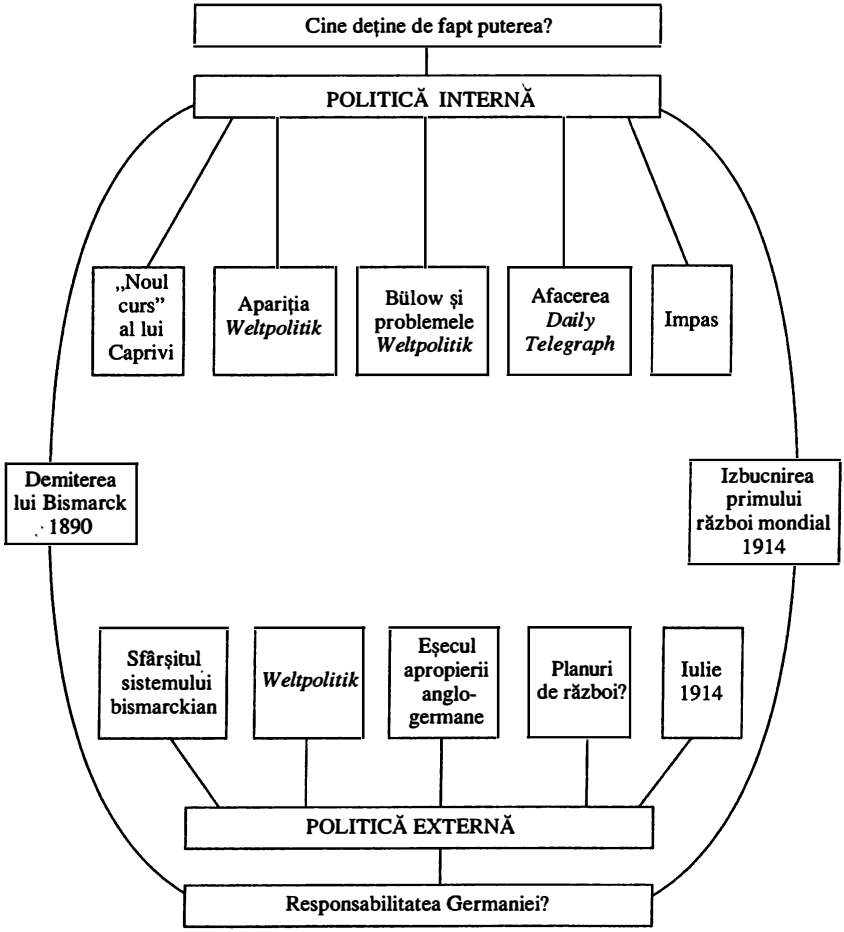

Rezumat – Politica Germaniei wilhelmiene

Să răspundem la întrebări-eseu despre „Politica Germaniei wilhelmiene"

Vi se vor pune foarte probabil întrebări generale despre Germania imperială. De aceea este foarte important să vă stabiliți foarte clar în minte care este esența fiecărei întrebări care vi se pune. O modalitate de a face acest lucru este acea de a vă pune voi înșivă următoarele mini-întrebări:

a) Care sunt parametrii cronologici ai întrebării? Întrebarea se concentrează pe perioada 1890-1914 sau poate pe perioada 1890-1918? Impune referiri la Germania imperială de dinainte de 1890?
b) Care aspecte din această perioadă sunt relevante? Întrebarea se concentrează asupra unui singur factor sau asupra mai multor factori politici, sociali sau economici? Impune să acordăm atenție politicii interne/sau politicii externe?
c) Ni se mai cere și altceva? Poate întrebarea impune o cunoaștere a istoriei altor țări? (Această situație o veți întâlni mai ales în cazul politicii externe.)

Toate aceste operații pot părea întrucâtva mecanice, dar vă vor forma obiceiuri bune și dacă procedați în mod regulat astfel, după câtva timp vor deveni o a doua natură. Analizați următoarele întrebări-eseu asupra Germaniei imperiale și apoi decideți asupra cărui aspect se concentrează fiecare folosind tehnica de mai sus:

1. Care erau punctele forte și care erau punctele slabe ale *Kaiserreich*-ului în 1914?
2. Cine conducea Germania imperială?
3. Explicați de ce îl descrie Eduard al III-lea pe Wilhelm al II-lea ca pe „cel mai strălucit eșec din istorie"?
4. „Problemele Germaniei în perioada 1890-1914 nu se datorau în esență deficiențelor lui Wilhelm al II-lea." În ce măsură sunteți de acord cu această afirmație?
5. De ce a intrat Germania în război în 1914?

Ați constatat deja probabil că unele întrebări sunt foarte limpezi, iar altele lasă o umbră de dubiu în mintea voastră. Dacă sunteți siguri în ceea ce privește elementul esențial al întrebării, ați putea folosi această nesiguranță transformând-o într-unul dintre punctele pe care le veți aborda în eseu. Un candidat care abordează atât de profund lucrurile, va fi cu siguranță recompensat de examinator. Și invers, dacă nu sunteți sigur care este elementul esențial al întrebării, este probabil mai bine să o lăsați și să vă felicitați că nu v-ați lăsat luați de apă.

Întrebări bazate pe izvoare despre „Politica Germaniei wilhelmiene"

1. Afacerea *Telegraph*

Citiți textul articolului din *Telegraph* și scrisoarea ambasadorului britanic prezentate la paginile 44 și 45. Analizați caricatura Kaiserului de la pagina 46. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Referindu-vă la text, explicați de ce comentariile Kaiserului au generat atâtea critici în Germania.
b) Ce impresie ne transmite caricaturistul despre Kaiser?
c) De ce credeți că Ministerul german de Externe a amendat astfel textul?
d) Potrivit scrisorii ambasadorului, care a fost răspunsul lui Bülow la criză? Cât de demnă de încredere este această sursă ca dovadă a reacției lui Bülow?
e) Dacă ostilitatea politică era atât de evidentă față de Wilhelm al II-lea, de ce Afacerea *Daily Telegraph* nu a condus la o reformă constituțională?

2. Obiectivele politicii maritime germane

Citiți cu atenție cele trei fragmente de la paginile 57-58. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) În ce fel are nevoie Germania de o flotă navală „ca factor de putere politică"?
b) Potrivit lui Hohenlohe, care au fost obiectivele marinei germane? Care erau obiectivele marinei germane potrivit lui Tirpitz?
c) Cum explicați diferențele de ton și de conținut între sursele A și B?
d) Cât de demn de încredere este raportul lui Szögényi ca dovadă a intențiilor Germaniei în 1900?

3. Întâlnirea „Consiliului de război" din 1912

Citiți cu atenție cele trei fragmente de la pagina 63. Răspundeți la următoarele întrebări.

a) Explicați afirmațiile (i) „El nu crede că Serbia va ceda" și (ii) „crearea Triplei Alianțe".

b) Care sunt explicațiile posibile pentru absența lui Bethmann și a ministrului de extrene de la întâlnire?

c) Cât de demnă de încredere este această sursă ca dovadă a discuțiilor din 8 decembrie 1912?

d) Referindu-vă la aceste surse și la alte dovezi care vă sunt cunoscute, credeți că Germania intenționa să declanșeze un război în 1914?

CAPITOLUL 4

Germania în război și revoluție, 1914-1919

Istoricii sunt în prezent aproape unanim de acord că efectele primului război mondial au fost absolut cruciale pentru dezvoltarea istorică a Germaniei. Războiul a acționat atât ca un stimul cât și ca o ocazie prielnică pentru schimbare. Germania a intrat în primul război mondial ca o semiautocrație; patru ani mai târziu, datorită înfrângerii militare, Kaiserul a abdicat și a fugit în Olanda, iar *Kaiserreich*-ul a făcut loc unei democrații, așa-numita Republică de la Weimar. De ce nu a reușit Germania imperială să obțină victoria așteptată și în ce fel a afectat țara acest conflict prelungit? Mai întâi de toate, este corect să spunem despre schimbările de la sfârșitul războiului că au condus la o „revoluție germană"? Acestea sunt întrebările care au frământat Germania în război și în revoluție.

1. De ce a pierdut Germania primul război mondial?

a) Prăbușirea Planului Schlieffen

Este ușor să sugerăm că înfrângerea militară finală a Germaniei în toamna anului 1918 este un exemplu clasic al modului în care un factor pe termen lung se poate dovedi a fi decisiv în cauzalitatea istorică. Incapacitatea Germaniei de a obține o victorie rapidă în toamna anului 1914 a avut ca rezultat un război de durată pentru care țara nu era pregătită din punct de vedere militar și economic și care era nepotrivit din punct de vedere strategic.

Conducătorii militari ai Germaniei au recunoscut că poziția strategică a Germaniei nu este încurajatoare în cazul unui atac combinat atât pe frontul de vest cât și pe cel de est. Planul Schlieffen, care purta numele

șefului Statului major general din perioada 1891-1906, a fost creat special ca o modalitate de a contracara această dilemă. În termeni obișnuiți, planul prevedea un asalt masiv în vest prin Belgia, în așa fel încât Parisul să fie încercuit, iar Franța să fie învinsă în șase săptămâni. Acest lucru ar fi permis apoi transferarea trupelor germane spre est, pentru a se confrunta cu trupele Rusiei, care datorită unei relative stări de înapoiere a statului se credea că va avea nevoie de mult timp să își mobilizeze forțele.

Deși interesantă din punct de vedere teoretic, forma finală a planului redactat de Schlieffen în 1905 s-a dovedit a fi defectuoasă în câteva zile. Pentru a înainta pe un front general, planul a încălcat în mod deliberat neutralitatea Belgiei, Olandei și Luxemburgului fără să țină cont de posibile consecințe politice și diplomatice ale unei asemenea acțiuni – ceea ce constituie o altă dovadă a influenței militare dominante în procesul de luare a deciziilor în Germania imperială. Și în al doilea rând, planul a fost conturat într-o perioadă de profundă slăbiciune politică și militară a Rusiei țariste, dar bănuielile referitoare la ritmul lent al mobilizării rușilor nu s-au dovedit a fi cu necesitate de bun augur. În plus, succesorul lui Schlieffen, Moltke, a operat o seamă de modificări: înaintarea pe teritoriului Olandei a fost anulată alegându-se un alt itinerar pentru a evita implicarea olandezilor; în același timp, preocuparea referitoare la forța unui eventual asalt al francezilor în Alsacia-Lorena l-a determinat să transfere o parte din trupe în flancul sudic. S-a discutat mult pe tema unui posibil efect pe care aceste schimbări l-ar fi putut avea în eșecul final al Germaniei. Ceea ce pare însă a fi limpede este faptul că încă înainte de primele confruntări armate, Germania nu era în avantaj din punct de vedere militar. Planul Schlieffen nu a oferit nici o garanție de succes, ba chiar dimpotrivă, eșecul său a implicat Germania într-un război despre care înșiși generalii germani credeau că va fi problematic.

Proclamația lui Wilhelm al II-lea din 6 august 1914

Către poporul german

1 Încă de la întemeierea imperiului nostru, cea mai importantă preocupare pentru mine și pentru strămoșii mei din ultimii 43 de ani a fost aceea de a menține pacea în lume și de a continua

profunda noastră dezvoltare într-un climat de pace. Dar dușmanii noștri ne invidiază pentru succesul străduaniei noastre. Am îndurat cu stoicism toată ostilitatea vădită sau ascunsă a Estului, a Vestului și a celor de dincolo de mări, conștienți de responsabilitatea pe care o avem și de puterea de care dispunem. Acum însă, acești dușmani vor să ne umilească. Ei se așteaptă ca noi să privim cu brațele încrucișate cum pregătesc un atac răzbunător; nu sunt dispuși să accepte faptul că suntem alături, profund loiali, de aliații noștri, care luptă să își apere reputația ca imperii și că o dată cu umilirea lor ne vom pierde la rându-ne puterea și onoarea. Prin urmare, sabia este cea care trebuie acum să decidă. În plină pace, dușmanii ne atacă. Înainte. La arme. Orice moment de șovăială, orice ezitare înseamnă o trădare față de Patrie. Supraviețuirea sau distrugerea imperiului nostru recâștigat, însăși existența puterii și tradiției germane sunt acum în joc. Vom rezista până la ultima suflare. Și vom învinge în această luptă, chiar de ar fi să ne luptăm cu o lume întreagă. Germania nu a pierdut niciodată atunci când a fost unită. Înainte cu Dumnezeu, care va fi alături de noi așa cum a fost alături de strămoșii noștri.

Berlin, 6 august 1914. Wilhelm.

Cu toate acestea, optimismul și euforia opiniei publice din 4 august 1914 au ajuns să fie contrazise de realitățile militare. Rusia și-a mobilizat într-adevăr trupele mult mai repede decât era de așteptat, iar Moltke, pradă disperării a mai transferat încă două corpuri de armată pe frontul de est. Principala ofensivă a fost mult mai lentă decât se așteptau rezistența belgiană și trupele BEF (British Expeditionary Force – trupele expediționare britanice). Înaintarea germanilor și-a mai pierdut din avânt și s-a decis să se renunțe la încercuirea Parisului. Aliații au declanșat contraatacul prin bătălia de pe Marna (septembrie 1914), iar trupele germane s-au retras spre râul Aisne. Planul Schlieffen a eșuat. Moltke și-a dat demisia datorită unei depresii nervoase și a fost înlocuit în funcție de Falkenhayn ca șef al OHL, *Oberste Heeresleitung*, (Comandamentul suprem al armatei). După cum se știe, Germania a obținut o seamă de victorii împotriva Rusiei, dar Rusia continua să reprezinte o putere în război și o adevărată amenințare pentru Austro-Ungaria, principatul aliat al Germaniei.

Implicațiile incapacității Germaniei de a obține o victorie rapidă au fost profunde. În noiembrie 1914, Germania avea de purtat un război pe două fronturi – un război pe care a vrut întotdeauna să îl evite și pentru care nu era pregătită din punct de vedere militar, dar nici din punct de vedere social sau economic. Generalii au recunoscut pericolul pe care îl prezintă o asemenea situație, dar în cele din urmă planul lor nu a reușit să o prevină. Dacă Germania voia să câștige războiul, trebuia să adopte o strategie alternativă viabilă.

b) Eșecul strategiilor alternative

Pe parcursul anului 1915, Germania s-a străduit să își construiască o strategie pe termen lung adecvată pentru a învinge neașteptatul impas militar. Victoriile obținute pe frontul de est împotriva Rusiei și retragerea Aliaților din campania din Dardanele nu puteau schimba faptul că timpul era în defavoarea Germaniei. Aliații obținuseră deja un avantaj pe mare cucerind coloniile germane și distrugând crucișătoarele escadrei germane, dar mult mai semnificativ a fost faptul că Marea Britanie a impus o blocadă navală care a afectat profund capacitatea de import a Germaniei. Răspunsul german la această amenințare a fost o dovadă a incapacității conducătorilor de a adopta o strategie coordonată și hotărâtă. Tirpitz voia să angajeze flota britanică într-o bătălie cu scopul de a pune capăt blocadei. Totuși, alții au fost de părere că o astfel de manevră este prea riscantă. În consecință, Tirpitz a făcut presiuni pentru folosirea unui număr nelimitat de submarine, dar și acest lucru a provocat puternice controverse. Existau îndoieli în ceea ce privește moralitatea, precum și eficiența unei astfel de politici. Bethmann era profund conștient de posibilele consecințe diplomatice pentru Statele Unite care își declaraseră neutralitatea. Cu toate acestea, Bethmann a acceptat consilierea militară și în februarie 1915 Germania declară războiul submarin – care a luat sfârșit în septembrie după torpilarea pachebotului american „Lusitania". În februarie 1916, el a reînceput – pentru a se renunța din nou câteva săptămâni mai târziu, când Statele Unite au amenințat că rup relațiile diplomatice. În acest moment Tirpitz a demisionat. Această inconsecvență era o dovadă a divizărilor și nesiguranței din rândul conducătorilor politico-militari ai Germaniei în ceea ce privește modul în care trebuia continuat războiul pentru a obține victoria.

Gott strafe England – *Dumnezeu pedepsește Anglia*

Limitele gândirii strategice germane au fost evidențiate în 1916. Falkenhayn credea că războiul poate fi câștigat numai pe frontul de vest și de aceea a fost acceptat planul său care viza declanșarea unui puternic atac împotriva fortăreței-cheie franceze de la Verdun, cu scopul de a-i atrage pe francezi într-un război de uzură. Războiul de epuizare s-a declanșat la timp, dar pierderile au fost cumplite și în cele din urmă francezii au rămas pe poziții. Eșecul înregistrat la Verdun, precum și pierderile suferite în bătălia de pe Somme i-au subminat definitiv poziția lui Falkenhayn, care a fost înlocuit în vara anului 1916 de conducerea comună a lui Hindenburg și Ludendorff.

În anii 1915-1916, Germania nu a reușit să iasă din impasul creat de eșecul Planului Schlieffen. Alternativele strategice la acest plan fie erau lipsite de imaginație, fie erau aplicate fără o angajare deplină. Potrivit spuselor unui istoric: „Ceea ce ei [germanii] nu au putut face a fost să scape de neîndurătoarea logică a unui război pe două fronturi." Victoria a întârziat să se arate, iar presiunile economice ale conflictului s-au intensificat.

c) Limitele mobilizării economice germane

Dezvoltarea economică a Germaniei a fost piatra de temelie a afirmării ei ca putere mondială în anii de dinainte de 1914 (vezi pagina 12). O asemenea forță economică depindea la rândul ei, mai presus de orice, de abilitatea comercială a Germaniei. Totuși, impactul unei blocade și cerințele unui conflict interminabil au impus profunde eforturi economice. Băncile Germaniei și industriile de export erau profund solicitate, în timp ce capacitatea Germaniei de a importa alimente și materii prime a fost serios afectată. Anumite produse, ca de pildă petrolul, cauciucul, nitrații și metalele precum cuprul și mercurul erau vitale pentru producția de război. Altele, precum grăsimile și îngrășămintele erau esențiale pentru ca populația Germaniei să fie hrănită corespunzător. Bineînțeles, Germania nu era singura țară care se confrunta cu astfel de probleme, dar situația ei lăsa să se înțeleagă că lucrurile stăteau mult mai prost, și, de aceea, obținerea victoriei în război impunea mobilizarea totală a economiei naționale.

In Deo Gratia *de Böhl*

Anumite cercuri au recunoscut curând gravitatea situației. Walter Rathenau, proprietarul celei mari mai mari companii de electricitate germană, s-a aflat printre inițiatorii KRA, *Kriegsrohstoffabteilung* (Departamentul Materiilor Prime), din cadrul Ministerului de Război. KRA controla o serie de companii al căror rol era să achiziționeze, să depoziteze și să distribuie materiile prime vitale în interesul efortului de război. Intervenția directă a guvernului s-a făcut în mod clar simțită în privința crizei de nitrați, care erau un produs fundamental în producerea de explozivi. KRA nu numai că a creat o secție de produse chimice, ci a și sprijinit construirea mai multor întreprinderi care produceau nitrați prin procesul artificial de fixare a nitrogenului. În decurs de șase luni, KRA a organizat cu succes rezerva de produse esențiale și a anticipat criza inevitabilă de muniție.

Intervenția statului s-a făcut tot mai mult simțită și în alte domenii. Întreaga activitate era afectată de rolul Ministerului de Război, care decidea cine va fi mobilizat și cine va fi scutit, iar nevoia de a menține pacea industrială a determinat crearea unor Consilii de Război alcătuite din reprezentanți ai conducerii întreprinderilor și ai muncitorilor. S-a încercat de asemenea să se regularizeze consumul cu ajutorul raționalizării și controlului prețurilor: la începutul anului 1915 a fost raționalizată pâinea, iar la sfârșitul anului 1916 raționalizarea s-a extins la toate produsele alimentare (deși, după cum vom arăta în secțiunea următoare, aceste măsuri nu au atenuat nemulțumirea socială).

Pe termen scurt, măsurile luate de autoritățile statului pentru a regulariza economia de război au avut rezultate pozitive. Totuși, victoria militară nu avea să vină în 1915-1916 și de aceea două neajunsuri economice fundamentale au continuat să erodeze capacitatea Germaniei de a întreține lupta pe termen lung; aceste neajunsuri au fost bugetul guvernului și aprovizionarea cu alimente. Germania se confrunta deja încă din timp de pace cu un imens deficit bugetar, iar după declanșarea războiului acesta s-a agravat. Problema stabilirii costurilor războiului a reprezentat singura tentativă reală de a micșora prăpastia creată între venituri și cheltuieli. Ideea creșterii taxelor pe venit și profituri industriale, a cărei greutate ar fi căzut mai mult pe umerii celor bogați, a fost respinsă din rațiuni politice. Problema costului războiului a fost pur și simplu amânată până atunci când se vor putea obține reparații de război de la cei învinși. În cele din urmă, numai 16% din costul războiului a fost acoperit din

taxe. Cheltuirea unor sume atât de mari nu numai că a alimentat inflația, ci a și devalorizat marca. Mult mai gravă era însă incapacitatea Germaniei de a asigura hrana pentru populație. Efectele blocadei, precum și mobilizarea unui număr atât de mare de bărbați apți de luptă au determinat o scădere vizibilă a producției de cereale și cu toate acestea tentativele de a impune controlului guvernului asupra sectorului agricol a întâmpinat rezistența marilor proprietari de pământ. În cele din urmă, în 1916 a fost creat un Birou al Alimentației de Război care să reglementeze problema alimentelor, dar măsurile sale s-au dovedit inadecvate. Producția a continuat să scadă și datorită faptului că alimentele nu se găseau în cantități suficiente la prețurile stabilite; în consecință, a înflorit piața neagră.

La sfârșitul anului 1916 cerințele economice ale situației erau atât de mari încât OHL s-a decis să intensifice efortul de război printr-o bine definită serie de obiective. Programul Hindenburg urmărea să sporească masiv producția de armament prin încheierea unor contracte în mod direct cu industria grea, în timp ce introducerea Legii Serviciului Auxiliar era menită să contribuie la „mobilizarea întregii populații civile în slujba războiului". În realitate, nici una dintre cele două inițiative nu și-au atins scopul propus, iar problemele de muncă și producție au afectat în continuare efortul german de război. Începutul „războiului total" a obligat Germania să folosească puterea statului ca o modalitate de a mobiliza potențialul său economic. Cu toate acestea, existau anumite limite în ceea ce privește modul în care această politică putea funcționa în funcție de anumite interese de grup. De aceea, în mod ironic, Germania autocratică nu a reușit să obțină același grad de mobilizare precum Marea Britanie democratică, unde consensul în ceea ce privește războiul și colectivismul s-au dovedit a fi mai productive pe termen lung. În Germania, primul război mondial nu a avut drept rezultat o economie controlată de stat: politica fiscală a guvernului a rămas neschimbată; industria nu a fost naționalizată; iar drepturile de proprietate ale proprietarilor de pământ au rămas relativ neatinse. În acest sens, economia Germaniei nu a fost niciodată mobilizată în întregime pentru a veni în întâmpinarea necesităților militare impuse de situație. Și totuși, după cum vom vedea în secțiunea următoare, consecințele politicii economice aveau să fie dezastruoase pe termen lung pentru stabilitatea *Kaiserreich*-ului, dat fiind că tot mai adesea se considera că întreaga vină pentru problemele națiunii o poartă statul.

d) Războiul submarin și intrarea Statelor Unite în război

Deși Hindenburg și Ludendorff erau decișisă continue războiul cu toată forța și să respingă posibilitatea oricărui compromis de pace, nu au fost în măsură să ofere o strategie militară fundamental nouă. Nu exista nici o cale de a ieși din impas pe frontul de vest și totuși trecerea timpului a fost în favoarea Aliaților. Această dilemă a fost cea care a încurajat OHL să facă din nou presiuni pentru declanșarea unui război submarin în speranța că acest război va îngenunchea Marea Britanie. Bethmann nu a fost convins de „acest leac miraculos" și de posibilele lui efecte secundare, dar în ianuarie 1917 el era prea izolat din punct de vedere politic pentru a mai opune o rezistență reală și luna următoare a fost lansată o nouă campanie submarină. Peste numai câteva luni falimentul acestei politici a fost evident. După cum știm, Marea Britanie a suferit inițial pierderi catastrofale, dar introducerea sistemului convoiului s-a dovedit decisiv în reducerea pierderilor la nivele tolerabile în a doua jumătate a anului 1917, iar în 1918 era limpede că germanii pierd războiul submarin. Un fapt și mai semnificativ, în aprilie 1917 Statele Unite au declarat război Germaniei. Întreaga logistică militară era acum îndreptată împotriva Germaniei. Resursele celei mari puteri economice mondiale – finanțe, industrie și mână de lucru – au fost mobilizate în interesul Aliaților, în timp ce dificultățile economice ale Germaniei și Puterilor Centrale continuau să crească.

e) Eșecul ofensivei finale a Germaniei

Spre sfârșitului anului 1917, înfrângerea Germaniei părea o chestiune de timp. Faptul că Germania nu a capitulat până în noiembrie 1918 s-a datorat în principal evenimentelor din Rusia, unde instaurarea regimului bolșevic în noiembrie 1917 a avut ca urmare încheierea unui armistițiu cu Germania și apoi o pace negociată în martie 1918 (Tratatul de la Brest-Litovsk – vezi pagina 91). Acest lucru a oferit o poartă de scăpare conducerii Germaniei. Nu numai că a ridicat moralul civililor și militarilor într-un moment critic, dar a și scutit Germania de coșmarul unui război pe două fronturi și i-a oferit o șansă de a obține victoria concentrându-și toate forțele pe frontul de vest.

Cu toate acestea, deși ofensiva victorioasă a Germaniei pe frontul de vest, „Operațiunea Michael", a însemnat un real progres și trupele germane au trecut Marna în iunie, liniile Aliaților nu au fost de fapt niciodată străpunse în mod decisiv, iar ofensiva în cele din urmă a încetat. Au existat o serie de factori care au contribuit la acest rezultat. În mod ironic, OHL continua să mențină un milion și jumătate de oameni pe frontul de est pentru a instaura și menține controlul asupra nou cuceritei sfere de influență a Germaniei – asemenea cifre ar fi putut oferi rezerve vitale pentru a menține avântul înaintării. În schimb, trupele germane din vest au avut de înfruntat un număr crescând de trupe americane, care nu avuseseră de suferit de pe urma efectelor războiului din ultimii trei ani. În august, când Aliații au contraatacat, trupele germane s-au dovedit incapabile să facă față atacului, deși retragerea lor nu era o problemă. La jumătatea lui septembrie, statele din vestul Germaniei s-au confruntat cu posibilitatea reală a unei invazii, în timp ce în sud-estul Europei, aliații Germaniei, Turcia, Bulgaria și Austro-Ungaria, au fost înfrânte definitiv. Chiar și Hindenburg și Ludendorff au recunoscut în cele din urmă amploarea crizei, iar la 29 septembrie l-au sfătuit pe împărat să ceară în numele Germaniei încheierea unui armistițiu – războiul era pierdut.

f) Concluzie

Din lipsă de prevedere se pare că a fost un lucru aproape inevitabil ca Germania să fie înfrântă în primul război mondial, după ce Planul Schlieffen nu a reușit să asigure o victorie rapidă pe care conducătorii Germaniei o considerau vitală. Și totuși, deși logica ne spune că un război pe două fronturi nu putea fi câștigat de Germania, acceptarea unui compromis de pace s-a dovedit un lucru imposibil din punct de vedere politic. Capitularea Rusiei la începutul anului 1918 a oferit posibilitatea eliberării din „cămașa de forță strategică", dar la vremea aceea capacitatea Germaniei de a mobiliza și menține o ofensivă majoră, în special în condițiile intrării în război a Statelor Unite și ale înfrângerii aliaților săi, era insuficientă pentru a influența rezultatul.

2. Impactul războiul asupra situației interne

a) *Burgfriede*

În esență, Germania a intrat în război în august 1914 animată de un sentiment profund patriotic împotriva a ceea ce era perceput ca o amenințare din partea „Rusiei barbare". Spiritul momentului a fost perceput de numeroși scriitori care au considerat războiul un amestec de aventură și eliberare. Poemul poetului contemporan Bruno Frank era tipic în acest sens:

> Vremuri cu care ne mândrim, 1914
>
> Bucurați-vă, prieteni, că suntem teferi
> Că suntem tineri și sprinteni!
> Nicicând n-a mai fost un an asemeni,
> Nicicând un asemenea dar pentru tineret!
>
> Nouă ne este dat să încremenim sau să ne croim drum
> Spre est sau spre vest.
> Cea mai măreață dintre epocile pământului
> Și-a pus pecetea pe sufletele noastre.

Consensul era reflectat și la nivel politic. Toate partidele au ajuns la un armistițiu politic, *Burgfriede*, iar creditele de război necesare pentru finanțarea războiului au fost aprobate în unanimitate. Chiar și social-democrații, care au fost considerați multă vreme „dușmani ai statului" lipsiți de patriotism și pacifiști au promis că vor susține un „război defensiv". Atitudinea lor a fost o surpriză pentru mulți reprezentanți ai armatei care se gândeau în mod serios să recurgă la arestări în masă și să introducă o cenzură a presei ca modalitate de a-i controla pe social-democrați. Totuși, astfel de metode nu erau de dorit din mai multe motive: în primul rând, partidul a fost convins de modul în care guvernul a reușit să caracterizeze războiul ca pe un „război defensiv" împotriva a ceea ce mulți socialiști considerau a fi cel mai represiv și mai reacționar regim. În al doilea rând, mulți social-democrați de rând erau în realitate patrioți adevărați și foarte mândri de realizările patriei lor. Acest lucru a

contribuit în schimb la încetățenirea ideii – în special în rândul elementelor celor mai moderate ale conducerii partidului – că dând dovadă de loialitate în momentele de criză ale națiunii, partidul poate câștiga o anumită legitimitate politică, iar acesta, pe termen lung, va crea premisele unei democratizări reale.

Faptul că Germania nu a reușit să obțină o victorie rapidă și să iasă din impasul militar în preajma Crăciunului din anul 1914 a contribuit în mare măsură la subminarea „spiritul entuziast specific lui august 1914". Totuși, în prima parte a războiului au persistat și puncte de vedere contrare, dar în mică măsură. Opinia publică, pătrunsă de un fals sentiment de siguranță indus de puterea de care dispuneau reprezentanții armatei și de propaganda oficială, a continuat să creadă în posibilitatea unei victorii până când pierderile înregistrate la Verdun și pe Somme au început să ajungă la urechile acesteia. *Burgfriede* a durat doi ani, perioadă în care guvernul nu a întâmpinat vreo opoziție din partea opiniei publice sau a *Reichstag*-ului. În mod surprinzător, disputele s-au limitat la nivelul conducătorilor politico-militari, nivel la care indivizii și facțiunile au acționat în așa fel încât să obțină influența politică și strategică dominantă.

b) „Dictatura tăcută"

Am vorbit deja despre modul în care liderii militari ai Germaniei au fost în măsură să își justifice intervenția în economie în virtutea necesităților de ordin militar și despre cum au intrat organismele administrative sub controlul Ministerului de Război. Astfel de evoluții erau în mare măsură de înțeles. Totuși, pe măsură ce războiul progresa, OHL s-a implicat tot mai mult în problemele politice, având însă o responsabilitate politică limitată. De ce a fost posibil acest lucru?

În primul rând, aceasta era poziția adoptată de Kaiser însuși. Indiferent de controversele pe care le-a provocat influența politică a Kaiserului în anii de dinainte de război, este absolut limpede că în timpul războiului el nu a deținut un control real asupra problemelor politice și militare. Încrederea în sine și atitudinea hotărâtă, zdruncinate deja în mod profund de Afacerea *Daily Telegraph*, au rămas o amintire o dată cu izbucnirea războiului și cu apariția tuturor problemelor specifice acestuia. În ciuda faptului că era comandantul suprem al armatei, el nu a fost informat

despre evoluțiile militare și arareori i s-a cerut sfatul în acest sens. În calitate de lider politic nu a fost nimic altceva decât o biată marionetă ținută tot mai departe de mersul lucrurilor. Nu a încercat defel să își facă propagandă în calitate de lider grijuliu al poporului său, preferând în schimb să își petreacă timpul pe domeniile sale. Totuși, neputința Kaiserului a avut repercusiuni importante pentru puterea exercitată de cancelar. Bethmann nu era agreat de opinia publică, iar *Burgfriede* s-a impus în *Reichstag* din loialitate patriotică, nu din deferență față de cancelar. De la bun început, baza puterii lui Bethmann a fost sprijinul Kaiserului, dar pe parcursul războiului acest sprijin s-a diminuat tot mai mult. Prin urmare, Bethmann și guvernul său au fost tot mai izolați și mai incapabili să reziste abuzurilor reprezentanților armatei.

În vara anului 1916, criza politică a atins apogeul. La vremea aceea, bineînțeles, situația militară era o cauză de profundă îngrijorare și mulți conservatori au încercat să pună întreaga vină pe umerii lui Bethmann. Politica războiului submarin provocase deja neînțelegeri între guvern și armată, iar faptul că Bethmann a renunțat pentru a doua oară la această politică a fost privit cu suspiciune. O altă cauză a resentimentelor conservatorilor a fost atitudinea împăciuitoristă adoptată de Bethmann față de SPD, de sprijinul cărora el considera că are nevoie pentru a menține un consens politic în sprijinul războiului. În cele din urmă, Bethmann a reușit să îl convingă pe Kaiser de nevoia de a reforma sistemul de votare învechit din Prusia. În schimb, acest lucru l-a ajutat să conștientizeze nevoia de a-și susține propria poziție politică încercând să obțină sprijinul opiniei publice. Prin urmare s-a decis să îl înlăture pe Falkenhayn și să îl înlocuiască cu popularul erou militar Hindenburg, care a condus cu atâta succes trupele germane pe frontul de est. La 29 august 1916, Hindenburg și adjunctul său Ludendorff au fost numiți la comanda OHL.

Apariția lui Hindenburg și Ludendorff a fost cu adevărat un moment de cumpănă, dar nu în felul în care ar fi vrut Bethmann. Departe de a-și consolida poziția, Bethmann a aflat curând că autoritatea sa și a împăratului au pierdut teren, dat fiind că nici unul dintre ei nu se bucurau de atâta simpatie din partea opiniei publice precum Hindenburg și Ludendorff. Astfel, doar amenințând cu demisia, OHL a fost în măsură să exercite o tot mai puternică influență asupra evenimentelor, atât din punct de vedere politic și economic, cât și din punct de vedere militar. De

vreme ce autoritatea împăratului și a cancelarului au scăzut atât de mult, cei doi piloni de susținere ai constituției Bismarckiene au fost profund afectați. În fond, în următorii doi ani, puterea efectivă a fost deținută de „dictatura tăcută" a OHL. Imediat s-a votat împotriva mai multor ocazii favorabile încheierii unei păci de compromis; miniștrii au fost înlocuiți și promovați din ordinul OHL; în vederea militarizării societății a fost introdusă Legea Serviciului Auxiliar (vezi pagina 80). În cele din urmă, în iulie 1917, OHL l-a înlăturat pe nefericitul Bethmann din funcție. Acesta s-a opus încă o dată redeclanșării războiului submarin în februarie; el a lansat posibilitatea unei reforme constituționale prin crearea în martie a unui comitet parlamentar special care să analizeze problema; iar în iulie nu a fost în măsură să prevină votarea de către *Reichstag* a rezoluției de pace (vezi pagina 90). Wilhelm nu a fost de acord cu înlăturarea cancelarului, dar a realizat cine deține acum puterea. Bethmann a demisionat, fiind înlocuit de aproape necunoscutul Michaelis – „îngerul fermecat prins în pomul de Crăciun la Crăciun în folosul copiilor", după cum îl descria un deputat al SPD.

În ultimul an al războiului, puterea OHL a atins apogeul. Autoritatea constituțională a împăratului și a cancelarului a devenit un aspect neînsemnat. Chiar și *Reichstag*-ul, exprimându-și voința de pace, s-a dovedit incapabil sau nu a vrut să mai exercite noi presiuni politice. În schimb, puterea latentă a armatei, care a fost un element esențial pentru *Kaiserreich* încă de la crearea sa, a devenit, în condițiile unui război total, o evidență. Adevărații stăpâni ai Germaniei erau „dictatorii tăcuți", Hindenburg și Ludendorff.

c) Experiența umană

Primul război mondial a fost pentru combatanți cu totul diferit de orice conflict de până atunci și este imposibil să redai în câteva cuvinte ororile care l-au caracterizat. Impactul său asupra a milioane de germani a fost deosebit de profund. Numărul total de morți din tabăra germană a fost de 2,4 milioane de oameni – 16 % din numărul de persoane mobilizate. Alte câteva milioane au avut de suferit de pe urma războiului indisponibilități fizice sau mentale. Aceste cifre sunt însă departe de a ne oferi o imagine reală asupra consecințelor umane și emoționale. Doar câteva familii au avut bucuria de a scăpa de traumele provocare de moartea

unor rude apropiate sau de alte pierderi datorate războiului – iar în acest sens se poate spune despre experiența războiului că a fost resimțită aproape pretutindeni. În 1918, circula un soi de glumă pe tema: „Ce familie reușește să scape din războiul cu toți cei șase fii ai săi în viață?". Acesta era un comentariu amar nu numai pe tema tragediei suferite de Germania, ci și pe tema scăderii popularității dinastiei de Hohenzollern.

Orice evaluare a rezultatelor unor asemenea experiențe de război este deosebit de dificilă. Este ușor să generalizezi, dar este și mai ușor să te înșeli. Poate, o concluzie prudentă ar fi cea mai potrivită – diferiți oameni au fost afectați în mod total diferit de acest război. Unii soldați din tranșee au fost atrași de politica de stânga în speranța de a crea o societate socialistă fără război. Alții, precum Hitler, au descoperit ca adevărate valori disciplina, altruismul și camaraderia din tranșee și prin urmare au transformat războiul, naționalismul și moartea în idealuri eroice pe care voiau să le transpună în societate germană postbelică. Alții, mult mai simpli, au început să fie tot mai nemulțumiți de sacrificiile pe care au fost obligați să le facă în timp ce, potrivit zvonurilor, ofițerii superiori trăiau în spatele frontului în lux și fără nici un fel de constrângeri. În rândul ofițerilor din marină lucrurile stăteau cu totul altfel, dat fiind că lipsa de activitate militară provoca plictiseală și frustrare. Totuși, trebuie să spunem că în pofida numeroaselor semnale care făceau dovada nemulțumirii și resentimentelor care domneau în cadrul mașinii de război germane, până cu câteva săptămâni înainte de încheierea războiului nu s-a putut vorbi de o încălcare a ordinii și disciplinei. Numai atunci când războiul a fost practic deja pierdut și a început să se facă simțită o schimbare politică, au început să se manifeste nemulțumirea din cadrul armatei și neliniștea populației.

Indice al salariilor reale, 1913-1919

Anul	Ceferiști	Tipografi	Mineri	Funcționari
1913	100,0	100,0	100,0	100,0
1914	97,2	97,2	93,3	97,2
1915	79,7	77,3	81,3	77,3
1916	69,2	60,6	74,4	58,9
1917	63,9	49,4	62,7	48,6
1918	83,9	54,1	63,7	55,0
1919	92,2	72,3	82,4	54,8

Anul	Greve și întreruperi ale activității		
	Număr de greve	Număr de muncitori	Zile de lucru pierdute
1913	2464	0,323 mil.	11,76 mil.
1915	141	0,015 mil.	0,04 mil.
1917	562	0,668 mil.	1,86 mil.
1919	3719	2,132 mil.	33,08 mil.

În țară, impactul războiului s-a făcut simțit, încet și nemilos, asupra vieților oamenilor obișnuiți. În primii doi ani, efectele au avut mai degrabă aspectul unor neajunsuri decât al unor dificultăți reale, dar începând din toamna anului 1916, acumularea lipsurilor, efectele inflației și ale pieței negre, precum și situația militară dură au început să afecteze starea de spirit a populației. Fără îndoială, situația era mult mai grea în orașe decât la țară, dat fiind că țăranii continuau să fie preocupați în primul rând de propriile interese. Dar pentru populația de la orașe, nivelul de trai era în continuă scădere. Numai acei muncitori implicați în industria de război erau în măsură să își negocieze situația de pe poziții favorabile și astfel să evite problemele materiale cu care se confruntau ceilalți. În așa-numita „iarnă a napilor" 1916-1917, situația s-a înrăutățit în mod evident. O iarnă extrem de friguroasă, combinată cu o recoltă slabă de cartofi au contribuit la o criză cumplită de alimente și de combustibil. În vara ce a urmat recolta de cereale a scăzut la jumătate față de cea din 1913 – și cu toate acestea mulți muncitori au fost siliți să lucreze un număr și mai mare de ore decât în mod obișnuit, ca rezultat al introducerii Legii Serviciului Auxiliar. Numărul civililor morți de foame și de frig a crescut de la 121 000 în 1916 la 293 000 în 1918, în timp ce moartea infantilă a crescut cu peste 50% pe parcursul anilor de război.

În realitate, „pericolul unui război total, în loc să creeze o solidaritate între clase, a accentuat egotismul de grup" (Berghahn), ceea ce a determinat o accentuare a tensiunilor sociale. O furie nestăpânită era îndreptată împotriva „rechinilor" din industrie, care au câștigat imens de pe urma războiului. Indignarea era tot mai profundă în rândul reprezentanților clasei mijlocii care asistau la degradarea statutului și a veniturilor lor. Mai presus de orice, a început să se manifeste o opoziție tot mai puternică față de liderii politici care susțineau necesitatea unui război total, dar care păreau incapabili să garanteze o echilibrare a sacrificiilor

impuse. Această polarizare socială s-a reflectat mai târziu în aprinsa dezbatere politică referitoare la obiectivele de război ale Germaniei.

d) Obiective de război

Problema obiectivelor de război era esențială pentru schimbările politice și socio-economice care s-au petrecut în Germania în timpul războiului, pentru că ea a depășit nivelul unei dezbateri referitoare la simple achiziții teritoriale. Această problemă privea în egală măsură problema fundamentală a ceea ce avea să fie Germania după război. Din acest motiv, Bethmann a urmărit cu orice preț să evite o dezbatere publică pe tema obiectivelor de război. El considera că menținerea *Burgfriede* este esențială și se temea că o dezbatere pe tema obiectivelor de război ar fi de natură să conducă la dezbinare pe plan intern și să pericliteze statutul Germaniei, în special în rândul țărilor neutre, peste hotare. Dilema lui Bethmann consta în faptul că o dată ce impasul militar a impus în 1915 două versiuni foarte diferite ale viitorului, în interiorul Germaniei a început să se instaureze pacea. Erau unii care considerau că Germania duce un război pur defensiv, nicidecum unul de cucerire. Această aspirație era puternic resimțită în rândurile SPD, care susținea că pacea ar trebui să se bazeze pe o soluție de compromis, pe reconciliere și să nu se recurgă la anexări teritoriale. Pe de altă parte, erau cei care susțineau *Siegfriede*, o pace obținută în urma unei victorii, prin care Germania va profita de poziția de forță pentru a crea o hegemonie politico-economică asupra Europei și va obține astfel atât de mult doritul statut de putere mondială. Acest obiectiv s-a concretizat în forma sa extremă în programul Ligii Pangermane care susținea crearea unui imperiu în Africa Centrală, anexarea unor regiuni cheie din punct de vedere militar și industrial din Țările de Jos și din nordul Franței, subjugarea economică a țărilor din vestul Europei în favoarea intereselor Germaniei și anexarea unor teritorii extinse în est de la Rusia. Mai mult, astfel de idei nu se limitau la proiectele idealiste ale ultraconservatorilor de dreapta – conceptul de bază al *Siegfriede,* cu unele variațiuni, avea un spectru mult mai amplu în ceea ce privește sprijinul politic și social. Toate partidele importante (cu excepția SPD) au susținut una dintre versiunile păcii anexioniste, iar acest lucru reflecta creșterea influenței pe care o aveau astfel de puncte de vedere în rândul unor importante secțiuni ale clasei de mijloc precum

și ale clasei superioare. Totuși, acesta nu era chiar un naționalism expansionist orb – era un rezultat al temerii că dacă Germania nu va reuși să obțină o victorie însoțită de achiziții teritoriale și compensații bănești de la cei învinși, se va dovedi imposibil de menținut ordinea socială și politică existentă și în mod inerent se va ajunge la o schimbare radicală. În acest sens, *Siegfriede* era considerată un element esențial al menținerii *statu quo*-ului intern – în timp ce o pace reconciliatorie era asociată în mod direct cu o reformă internă.

Apariția acestei dihotomii pe parcursul anului 1915 a avut o serie de implicații pentru un cancelar care dorea să mențină un front politic unit în *Reichstag* și în întreaga națiune. Simpatiile lui personale erau orientate spre un anumit tip de *Siegfriede* – deși istoricii nu sunt de acord cu afilierea sa la punctul de vedere pangerman – dar era îndeajuns de perspicace ca să își dea seama cât de periculos este să recunoască acest lucru în mod public. De aceea, atât de des citatul Program din Septembrie al lui Bethmann, care vorbea despre anexiunile specifice germane din vest, despre necesitatea de a se pune capăt influenței rusești pe granița de est a Germaniei și în fine despre necesitatea de a se crea o asociație economică europeană dominată de Germania, a rămas întotdeauna un memorandum secret. Acest program nu a devenit niciodată politica oficială a guvernului. Bethmann a depus toate eforturile pentru a evita polarizarea care era în curs de desfășurare, dar situația socială și militară în continuă înrăutățire de la jumătatea anului 1916 a contribuit în mod clar la sporirea agitației și la accentuarea diviziunilor în ceea ce privește obiectivele de război. În 1917, poziția sa de mijloc s-a dovedit a nu mai fi posibilă de menținut datorită presiunilor exercitate atât de reprezentanții stângii cât și ai dreptei. Tot mai profundul amestec politic al OHL a subminat definitiv deschiderea sa spre o pace cu Rusia și SUA. În aprilie 1917, s-a văzut obligat să acorde sprijin Programului Kreuznach al OHL – o listă exagerată de obiective de război, care includea anexiuni clare atât în est cât și în vest și extinderea drepturilor economice ale Germaniei. Deși Bethmanna a pretins că acest document nu îl va împiedica să acționeze în eventualitatea apariției unor șanse reale de negociere a păcii, era limpede că nu mai avea nici o posibilitate de manevră. „Sprijinul" acordat de el Programului Kreuznach i-a redus în mod inevitabil credibilitatea în rândul forțelor de altă orientare decât cele conservatoare. Situația politică a fost și mai mult

Termenii Tratatului de la Brest-Litovsk

1. Teritoriile aflate la vest de linia stabilită de tratat urmează să fie cedate de Rusia Germaniei
2. Estonia şi Letonia urmează să fie ocupate de Germania până la crearea unor instituţii naţionale
3. Rusia urmează să încheie un tratat de pace cu Republica Populară Ucraineană (un regim marionetă al Germaniei)

Teritorii ce urmează să fie anexate

Teritorii ce urmează să coopereze strâns din punct de vedere economic cu Germania

Limita ocupaţiei germane, vara anului 1918

Frontiere naţionale

Linia stabilită de tratat

Influenţa Germaniei în Europa de Est după Tratatul de la Brest-Litovsk (1918)

radicalizată în urma răsturnării de la putere a țarului din Rusia printr-o acțiune revoluționară și de scindarea SPD, în urma căreia a apărut Partidul Social-Democrat Independent din Germania (USPD), ferm decis să pună cât mai curând capăt războiului. Astfel, atunci când Erzberger, vocea radicală a Partidului Centrul catolic și anterior un împătimit adept al anexiunilor, a propus în iulie 1917 o rezoluție de pace, în *Reichstag* s-a creat o coaliție de forțe care a susținut o moțiune în care se declara: „*Reichstag*-ul militează pentru o pace care să promoveze înțelegerea și reconcilierea permanentă între popoare. Anexările teritoriale forțate precum și opresiunea politică, economică și financiară sunt incompatibile cu o astfel de pace." Rezoluția de pace a fost adoptată cu 212 voturi contra 126.

Deși Bethmann a demisionat, nu s-a realizat de fapt nimic prin rezoluția de pace. *Reichstag*-ul nu a profitat de ocazie pentru a-și afirma propriile pretenții la autoritatea politică sau pentru a cere negocieri de pace. Nici OHL nu și-a schimbat însă politica. În schimb, numirea docilului Georg Michaelis în funcția de cancelar a contribuit mai degrabă la consolidarea poziției politice pe care o dețineau Hindenburg și Ludendorff, care au respins orice, mai puțin Programul Kreuznach. În acest scop, OHL a contribuit câteva luni mai târziu la crearea *Vaterlandspartei*, Partidul Patriei, care a încercat în mod deliberat să obțină sprijinul maselor pentru OHL dând o expresie politică cererilor aripii extremei drepte. Acest partid, condus de Tirpitz și sprijinit financiar de unii dintre reprezentanții de frunte ai grupurilor de presiune din industrie, a obținut numeroase succese, iar în 1918 număra 1,2 milioane de membri.

Crearea *Vaterlandspartei* și adoptarea rezoluției de pace sunt o ilustrare a modului în care Germania s-a împărțit în două tabere tot mai ostile. Cei care militau pentru o pace de compromis fără anexiuni teritoriale forțate erau în esență susținătorii reformei constituționale: cei care susțineau Partidul Patriei erau cei care voiau să mențină *statu quo*-ul politic.

La începutul anului 1918 lucrurilor evoluau de așa natură încât se părea că forțele conservatoare vor ieși învingătoare. Tratatul de la Brest-Litovsk a reprezentat o victorie decisivă pentru susținătorii *Siegfriede*. O astfel de *Siegfriede* nu numai că ar fi scutit Germania de un război pe două fronturi și ar fi făcut posibilă victoria în vest, dar ar fi consolidat simțitor situația politică a conducătorilor armatei.

Reichstag-ul de pildă, a susținut tratatul cu o mare majoritate – numai USPD a votat împotrivă. Cu toate acestea, la începutul anului 1918, în principalele orașe din Germania au avut loc numeroase greve. OHL nu a ținut cont de implicațiile tulburărilor socio-economice și a crezut orbește într-o victorie în vest și în impunerea unei alte *Siegfriede*. Astfel, când așteptata victorie militară nu s-a materializat, a izbucnit o adevărată revoluție. F. Meinecke, într-o scrisoare adresată la 21 octombrie 1918 unui prieten, remarca:

> În cel mai bun caz, ne așteaptă o situație îngrozitoare! Și deși ura mea față de dușman, care îmi amintește de animalele de pradă, este mai neîmpăcată decât oricând, la fel de neîmpăcate sunt și furia mea și resentimentele față de acei politicieni germani aflați la putere care, din îngâmfare și prostie, ne-au scufundat în acest abis. Pe parcursul războiului, am fi putut ajunge, de mai multe ori, la un acord de pace, dacă nu l-ar fi zădărnicit acele cereri nelimitate ale uniunii pangermane-militaro-conservatoare. Este cumplit și tragic că această uniune nu poate fi distrusă decât prin răsturnarea întregului stat.

e) Concluzie

Ar fi o eroare să spunem că s-a vorbit prea mult despre importanța primului război mondial în prefigurarea evoluției istorice a Germaniei. O victorie militară germană în 1918 ar fi dezamorsat mai mult ca sigur criza și ar fi amânat cu o generație sau două procesul de reformare politică. În schimb, patru ani de război total care au culminat cu o înfrângere au îngenuncheat *Kaiserreich*-ul. Acest război a determinat prăbușirea economiei, ruinând finanțele guvernului deja aflat în primejdie, ceea ce a condus la o acută inflație monetară. Aceasta a fost cauza unor grave tensiuni sociale care au accentuat diferențele între clase. Și a exacerbat polarizarea politicii *Kaiserreich*-ului. În Germania de dinainte de război au fost momente de instabilitate constituțională și crize politice ocazionale. În toamna anului 1918 însă, Germania se afla în pragul unei revoluții.

3. Revoluția germană, 1918-1919

a) Reforma din octombrie – o revoluție de sus în jos?

La sfârșitul lui septembrie 1918 înfrângerea militară a Germaniei era o certitudine – chiar și Ludendorff a recunoscut acest fapt. Ludendorff, confruntat cu perspectiva unei invazii a Aliaților pe teritoriul german și cu posibilitatea unor tulburări interne majore, a aprobat, cu consimțământul Kaiserului, transformarea Germaniei într-o monarhie constituțională. Schimbarea atitudinii lui Ludendorff a fost motivată inițial de o dublă dorință: să împiedice revoluția socială să capete dimensiuni populare și să asigure Germaniei cel mai bun tratat de pace din partea Aliaților despre care se credea că ar fi mai mulțumiți ca la Berlin să se instaureze un regim democratic. Și totuși, chiar și în acest stadiu al evenimentelor era deja evident un al treilea și mult mai cinic motiv – nevoia de a nu pune înfrângerea Germaniei pe seama reprezentanților armatei și ai conservatorilor, ci pe seama unor „țapi ispășitori" potriviți. Acestea sunt originile mitului binecunoscut al „înfigerii pumnalului pe la spate", care avea să joace un rol atât de important în istoria Republicii de la Weimar (vezi pagina 128). Aceasta a fost o temă cu ușurință recunoscută de ceilalți. Atașatul militar al Bavariei raporta în octombrie:

> În ceea ce privește situația politică internă, se face adesea auzită opinia potrivit căreia este un lucru bun ca partidele de stânga să își asume răspunderea pentru pace. Mânia poporului se va abate asupra lor ... Unii speră că vor reveni apoi la putere și vor continua să guverneze după propria lor rețetă.

În acest context, prințul Max von Baden, un conservator moderat, a devenit cancelar al guvernului la 3 octombrie, guvern care includea reprezentanți ai SPD și ai liberalilor de stânga. În lunile care au urmat au fost introduse o seamă de reforme constituționale care au transformat Germania într-o democrație parlamentară: în Prusia au fost abolite privilegiile clasei junkerilor; împăratul și-a cedat prerogativele în favoarea armatei, iar *Reichstag*-ul în favoarea marinei; iar cancelarul și guvernul răspundeau în fața *Reichstag*-ului și nu a Kaiserului. În

același timp au fost inițiate negocieri în vederea încheierii armistițiului cu Aliații.

Luate împreună, aceste schimbări au fost catalogate în mod tradițional drept „o revoluție de sus în jos". O astfel de interpretare nu a fost contrazisă de istoricii structuraliști, care consideră că evenimentele din octombrie 1918 sunt o exemplificare a teoriei lor despre manipularea controlului de către elite. Wehler scrie: „Bastioanele conservatoare ale monarhiei și armata aveau să fie menținute cât mai mult timp posibil în dosul fațadei unor noi aranjamente menite să prevină o răsturnare radicală a sistemului și să fie acceptabile pentru aliați." Totuși, unii istorici, precum Kolb, au sugerat mai recent că inițiativa OHL a coincis cu presiunile tot mai insistente ale *Reichstag*-ului în vederea introducerii unei schimbări politice. Cea mai grăitoare dovadă în sprijinul acestei interpretări este rezoluția adoptată (în aceeași zi cu recomandarea lui Ludendorff pentru încheierea unui armistițiu) care cerea „crearea unui guvern puternic care să se bucure de încrederea unei majorități a *Reichstag*-ului." De altfel, prințul Max a fost numit numai după consultarea majorității partidelor din *Reichstag*.

Nu putem ignora desigur ideea unei inițiative a *Reichstag*-ului, dar ar fi o eroare și să îi acordăm o prea mare importanță. De-a lungul anilor, *Reichstag*-ul nu a dovedit o reală preocupare în sensul preluării inițiativei constituționale. Când s-au ivit situații de tipul Afacerii *Daily Telegraph*, Afacerii Zabern și rezoluției de pace, nu a făcut nici o tentativă de a-și impune punctul de vedere. Tot astfel au stat lucrurile și în 1918. *Reichstag*-ul și-a suspendat lucrările de la 5 octombrie până la 22 octombrie, apoi din nou până la 9 noiembrie. Este greu de crezut că astfel de acțiuni sunt specifice unei instituții care vrea să influențeze în mod decisiv mersul evenimentelor. Reformele din octombrie au fost în esență impuse de sus, iar *Reichstag*-ul a fost fericit să consimtă la acest lucru. Totuși, ar fi exagerat să considerăm că aceste schimbări constituționale fundamentale au reprezentat o revoluție. Forțele economice și sociale care au dominat Germania imperială erau încă la adăpost la sfârșitul lunii. Ceea ce a împins însă Germania într-un interval atât de redus de timp de la niște simple reforme politice spre o revoluție a fost faptul că opinia publică a realizat că războiul a fost într-adevăr pierdut. Șocul înfrângerii, după ani de privațiuni și propagandă optimistă, a radicalizat profund atitudinea

opiniei publice. La începutul lunii noiembrie era absolut limpede că o monarhie constituțională, avându-l pe Wilhelm al II-lea suveran, nu ar putea dezamorsa o situație revoluționară.

b) Nașterea Republicii – Revoluția din noiembrie

Nu încape nici o îndoială că la începutul lunii noiembrie în Germania domnea o situație revoluționară. Ceea ce poate fi pus într-o oarecare măsură la îndoială este natura sentimentului revoluționar. Care erau alternativele politice pe care le avea Germania la vremea aceea și de ce așa-numita Revoluție din noiembrie a avut ca rezultat crearea Republicii de la Weimar în opoziție cu orice alt sistem?

Guvernul prințului Max a început să piardă controlul asupra situației politice ca rezultat al revoltei marinarilor de la Kiel, care a fost provocată de teama că ofițerii care îi conduc intenționează să recurgă la o acțiune sinucigașă pentru a reda marinei onoarea pierdută. Veștile despre revolta de la Kiel au stârnit valuri de nemulțumire în întreaga Germanie, iar la 8 noiembrie, în principalele orașe au fost create numeroase consilii ale muncitorilor și soldaților. La München, dinastia Wittelsbach a fost detronată și a fost proclamată o republică democratică socialistă independentă. O astfel de izbucnire spontană a nemulțumirii populare sugerează faptul că reformele din octombrie nu au reușit să impresioneze și că avântul revoluționar a pus stăpânire pe opinia publică, ce urmărea să obțină satisfacerea unor cerințe minime imediate precum instaurarea păcii și abdicarea Kaiserului.

Bineînțeles că valul revoluționar care a cuprins întreaga Germanie nu reprezenta o forță unită. În esență existau trei orientări ale mișcării revoluționare. SPD, condus de Ebert și Scheidemann, reprezenta socialismul reformist moderat. Mai presus de orice, partidul susținea democrația și constituționalismul și respingea în mod clar orice ar fi putut aminti de comunismul de tip sovietic. În editorialul apărut la 24 decembrie 1918 în ziarul partidului se menționa:

1 Foamea a fost cea care a determinat poporul rus să suporte jugul militarismului. Muncitorii din Rusia au declarat greve, au distrus economia printr-o socializare prea rapidă, s-au privat ei înșiși de mijloacele necesare traiului datorită unor pretenții greu de

satisfăcut și și-au sacrificat libertatea în favoarea militarismului. Militarismul bolșevic este despotismul violent al unei clici ...
Să considerăm exemplul Rusiei un avertisment. Avem nevoie de un nou război? Avem nevoie de teroare, de domnia blestemată a unei caste? NU! Nu mai avem nevoie de vărsare de sânge și nici de militarism. Vrem să instaurăm pacea prin muncă. Ne dorim pacea, nu pentru a degenera într-un militarism impus de șomeri, așa cum s-a întâmplat în Rusia. Trântorii bolșevici au chemat masele înarmate pe străzi, iar masele înarmate, deprinse cu violența, reprezintă militarismul în persoană. Noi nu avem însă nevoie de militarismul dreptei sau de cel al stângii.
Bolșevismul, militarismul leneșilor, nu ține seama de libertate sau de egalitate. El reprezintă vandalismul și teroarea pe care le practică un mic grup care își arogă puterea. Deci nu vă alăturați reprezentanților Ligii Spartakus, bolșevicii germani, decât dacă vreți să ruinați economia și comerțul țării.

Extrema stângă era reprezentată de spartakiști, conduși de Rosa Luxemburg (una dintre puținele femei care s-au remarcat în istoria politică a Germaniei) și Karl Liebknecht. Influențați de evenimentele petrecute în Rusia, ei au crezut că Germania ar trebui să urmeze o cale similară. Ei au susținut ideea unei republici socialiste, bazată pe puterea populară concentrată în consiliile muncitorilor și ale soldaților, care vor desființa instituțiile Germaniei imperiale. Pentru a atinge aceste obiective ei au respins compromisurile „burgheze" ale SPD și au ieșit în stradă, organizând demonstrații, greve și în cele din urmă o insurecție! Manifestul spartakiștilor din 1918 declara următoarele:

Problema care se pune în prezent nu este aceea de a alege între democrație și dictatură. Problema pe care istoria o pune este aceea de a alege: democrație *burgheză* sau democrație *socialistă*. Căci dictatura proletariatului este democrație în înțelesul socialist al cuvântului. Dictatura proletariatului nu înseamnă bombe, puciuri, revolte și anarhie, așa cum pretind în mod deliberat și fals agenții profiturilor capitaliste. Dictatura proletariatului înseamnă, mai curând, să folosești toate instrumentele puterii politice pentru a edifica socialismul, pentru a expropria clasa capitalistă, prin

10 intermediul și în conformitate cu voința majorității revoluționare a proletariatului.

USPD a fost prins între cele două extreme ale revoluției. Reprezentanții săi cereau schimbări sociale și economice radicale pentru a completa reformele politice, temându-se că altfel democrația nu va supraviețui. Totuși, ca mișcare politică, partidul era departe de a fi unit, iar influența sa era în mod serios diminuată de certurile dintre diferitele facțiuni, în special dintre cei care erau de acord cu crearea unei democrații parlamentare și cei care erau adepții unei democrații mai revoluționare bazată pe consiliile muncitorilor. Gama extrem de largă de obiective și metode care caracteriza diferitele grupări de revoluționari explică în parte de ce evenimentele din noiembrie 1918 sunt atât de confuze pentru cineva care studiază istoria. Totuși, ar trebui să ținem minte că realitatea era departe de a fi limpede pentru numeroase dintre figurile politice contemporane, care încercau să ia decizii într-o societate care de fapt se afla în pragul falimentului.

Prințul Max și-ar fi dorit desigur să mențină instituțiile monarhiei, dacă nu chiar și pe Wilhelm al II-lea, dar iluziile împăratului, care-l făceau să creadă că lucrurile ar mai putea funcționa, l-au împins pe cancelar într-o poziție ingrată. În cele din urmă, prințul Max a ajuns să fie atât de îngrijorat din pricina faptului că situația revoluționară de la Berlin ar putea scăpa de sub control, încât la 9 noiembrie a anunțat formarea unui nou guvern de coaliție SPD/USPD, condus de Ebert, care a proclamat republica. Abia atunci împăratul, sub influența generalilor cu funcții importante, a acceptat realitatea situației și a plecat de bună voie în exil în Olanda.

Principala preocupare a lui Ebert era faptul că în această situație extrema stângă va avea de câștigat. El considera că sporirea numărului de consilii ale muncitorilor este comparabilă cu situația sovietelor de tip rusesc care reprezentau o amenințare pentru calea pe care el o alesese pentru evoluția evenimentelor și pentru legitimitate. Era decis să împiedice ca lucrurile să degenereze într-o dispută civilă, păstrând legea și ordinea și se temea că revenirea a milioane de soldați după încheierea acordului de armistițiu, care a fost semnat în cele din urmă la 11 noiembrie, va crea profunde probleme sociale și politice. În lunile ce au urmat, atât Ebert cât și SPD au fost în permanență preocupați de probleme majore.

În 10 noiembrie, generalul Groener, succesorul lui Ludendorff, i-a telefonat lui Ebert. OHL a acceptat să sprijine guvernul și să păstreze legea și ordinea, în schimbul promisiunii lui Ebert de a rezista în fața bolșevismului și de a menține autoritatea ofițerilor. Pactul Ebert-Groener a fost urmat câteva zile mai târziu de Acordul Stinnes-Legien încheiat între patroni și sindicate. Sindicatelor, în schimbul angajamentului de a nu se amesteca în proprietatea privată și piețele libere, li s-au garantat legalitatea, comitetele muncitorești și ziua de lucru de opt ore. Aceste două acorduri au fost violent criticate, în special de aripa stângă, fiind considerate un compromis încheiat cu forțele conservatorismului, dar pentru Ebert și SPD nu numai că au acționat ca niște garanții de stabilitate și de tranziție pașnică, ci au întărit atitudinea guvernului împotriva extremei stângi.

La începutul anului 1919, era limpede că SPD s-a distanțat de USPD, foștii săi aliați de la stânga. La 1 ianuarie 1919, spartakiștii au înființat oficial *Kommunistische Partei Deutschlands* (KPD – Partidul Comunist din Germania). Acesta a refuzat să participe la alegerile parlamentare, preferând în schimb să acorde încredere consiliilor muncitorești. Între timp, membrii USPD din guvernului lui Ebert au demisionat datorită împușcării unor spartakiști de către soldați. Guvernul SPD era tot mai izolat. Pentru a menține o guvernare eficientă, el a alunecat tot mai mult spre dreapta și a devenit dependent de administrație și de armată. Realitatea schimbării balanței puterii a devenit limpede în momentul în care, în ianuarie 1919, spartakiștii au încercat să răstoarne guvernul printr-o revoltă armată. Guvernul a folosit unități ale armatei, dar și grupuri paramilitare „neregulate", *Freikorps* – foști soldați, membri ai aripii drepte naționaliste, care erau dornici să pună capăt activității comuniștilor.

Lovitura de stat spartakistă a fost zădărnicită relativ ușor, iar Liebknecht și Rosa Luxemburg au fost asasinați cu cruzime în timp ce se aflau în custodia poliției. Aceste evenimente au marcat evoluția situației din următoarele luni. Au avut loc alegerile pentru Adunarea Națională, deși continuarea grevelor și a tulburărilor de stradă la Berlin a avut ca rezultat faptul că prima întrunire a Adunării Naționale a avut loc la Weimar. Gravele tulburări care au avut loc în Bavaria în aprilie au avut ca rezultat înființarea aici a unei republici sovietice de scurtă durată. Ambele episoade au fost menținute sub control cu ajutorul *Freikorps*, deși în fiecare caz cu costul a sute de vieți omenești. Tânăra republică a supraviețuit traumelor provocate de naștere.

Ani de-a rândul istoricii au afirmat că la sfârșitul războiului Germania nu avea decât două variante posibile: o dictatură comunistă sau o republică parlamentară de tipul celei de la Weimar. Astfel, Ebert a fost considerat aproape o figură eroică, al cărei pragmatism a salvat Germania de bolșevism. O analiză atentă a mișcării consiliilor muncitorești în întreaga Germanie a evidențiat faptul că foarte puține dintre acestea au intrat sub influența extremei stângi. Marea majoritate au fost inițial conduse de SPD cu sprijinul USPD și numai după ianuarie 1919 USPD a ajuns să domine. Astfel, în prezent este un lucru îndeobște acceptat că amenințarea pe care o reprezenta comunismul a fost mult exagerată. Au existat probabil voci care au încercat să își promoveze convingerile revoluționare, dar sprijinul de care se bucurau era minim. Acest lucru a condus în schimb la reafirmarea conducerii rolului conducător al lui Ebert și al SPD. Deși nimeni nu a pus la îndoială cinstea și sinceritatea lor, se spune că modul în care aceștia au interpretat situația politică a fost modest. Orbiți de teama de stânga, au exagerat amenințarea dinspre acea aripă și astfel au făcut un compromis cu forțele conservatoare ale Germaniei imperiale, când de fapt nu era nevoie de acest lucru, numai în cazul în care erau pregătiți să își impună autoritatea. În acest sens au ratat ocazia de a crea o republică cu o bază solidă, clădită pe principii democratice.

c) Concluzie: Ce fel de revoluție?

În mai 1919 în Germania s-a reinstaurat un anumit climat de stabilitate. Revoluția germană a luat sfârșit și a fost instaurată Republica de la Weimar. Totuși, rămân serioase îndoieli în privința naturii și amploarei reale pe care au avut-o aceste presupuse schimbări revoluționare. Într-adevăr, unii istorici susțin că de fapt nu a avut loc nici o revoluție.

La sfârșitul războiului, în Germania au existat fără îndoială condiții favorabile pentru o mișcare revoluționară. Efectele războiului și trauma înfrângerii au zdruncinat încrederea unei mari părți a populației în vechea ordine. *Kaiserreich*-ul nu putea supraviețui și nu a supraviețuit. Kaiserul și alți prinți au fost înlăturați de la putere și a fost instaurată o democrație parlamentară. Acestea au fost niște schimbări importante. Totuși, în cele din urmă, revoluția nu a realizat mai mult decât reformele din octombrie. În ceea ce privește obiectivele, a fost strict limitată. Societatea

Noroc Noske! Tânăra revoluție a murit *de G. Grosz (1919)*

a rămas aproape neatinsă de evenimente pentru că nu a existat nici o tentativă de a reforma instituțiile cheie. Administrația, justiția și armata au rămas în esență intacte. De asemenea economia. Au fost introduse condiții mai bune de muncă, dar nu s-au înregistrat schimbări în structura întreprinderilor de proporții și în ceea ce privește proprietatea asupra pământului. Prin urmare, au predominat elementele vitale de continuitate. Conducerea SPD a sperat că în urma reformei constituționale legitime vor avea loc și schimbări de ordin structural; dar se pare că cererile USPD vizând schimbări mai radicale în sferele economică și socială ar fi fost cea mai potrivită politică pentru a se asigura instaurarea democrației pe termen lung. În realitate însă, diviziunile care existau în cadrul aripii stângi au favorizat forțele conservatoare și prin urmare „este mai potrivit să vorbim despre o revoluție potențială care a eșuat decât despre o revoluție reală" (Hughes). Într-adevăr, tot mai profunda dependență a stângii moderate de elitele din Germania imperială în prima jumătate a anului 1919 sugerează cu tărie că forțele contrarevoluționare reîncepuseră deja să își afirme influența dominantă.

Să luăm notițe despre „Germania în război și revoluție"

Acest capitol este un punct de legătură între Germania imperială și Germania „Republicii de la Weimar". Prin urmare, trebuie să aveți în vedere două lucruri. În primul rând, trebuie să înțelegeți de ce primul război mondial s-a încheiat cu prăbușirea Germaniei imperiale. Apoi va trebui să puneți acest lucru în contextul pe care vi-l oferă cele două capitole precedente, astfel încât să vă clarificați dacă primul război mondial a fost cauza sau doar ocazia încetării existenței *Kaiserreich*-ului. În al doilea rând, trebuie să începeți să înțelegeți dificultățile creării Republicii de la Weimar, pentru a fi în măsură să apreciați problemele de după 1919, la care ne referim în Capitolele 5-7.

După ce ați citit acest capitol, aveți de îndeplinit două sarcini importante:

1. Să alcătuiți un tabel cronologic pentru perioada 1914-1919. Împărțiți foaia de hârtie în trei coloane având următoarele titluri:
   a) Evenimente externe/militare
   b) Evoluții interne sociale/economice
   c) Evenimente politice interne
   Ca să vă fie mai ușor, ar fi o idee foarte bună să urmăriți tabelul cronologic de la paginile 201-204.
2. Trebuie să începeți să rezolvați câteva probleme importante referitoare la implicarea Germaniei în primul război mondial. De aceea, pe lângă faptul că vă veți lua notițe la fiecare secțiune, scrieți răspunsuri scurte la întrebările care însoțesc titlurile de mai jos.
   i) Cauzele înfrângerii Germaniei
   Scrieți în ordine principalele cinci cauze și explicați motivul pentru care le-ați scris așa.
   ii) Impactul pe plan intern
   Ce concluzii se pot trage despre situația Germaniei imperiale din modul în care s-a comportat în primul război mondial?
   iii) Revoluția germană
   De ce nu au reușit reformele din octombrie 1918 să împiedice căderea monarhiei Hohenzollern o lună mai târziu? Este adevărat că noua existența noii republici a fost periclitată de înșeși împrejurările creării ei?

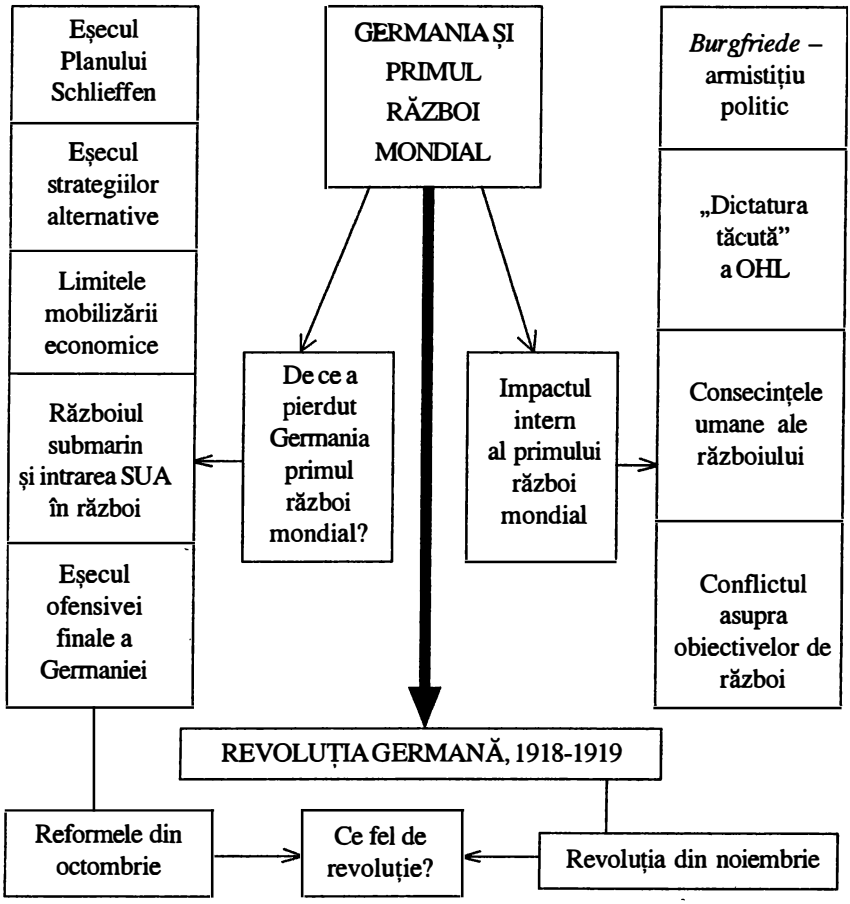
GERMANIA ȘI PRIMUL RĂZBOI MONDIAL
Eșecul Planului Schlieffen
Eșecul strategiilor alternative
Limitele mobilizării economice
Războiul submarin și intrarea SUA în război
Eșecul ofensivei finale a Germaniei
De ce a pierdut Germania primul război mondial?
Impactul intern al primului război mondial
Burgfriede – armistițiu politic
„Dictatura tăcută" a OHL
Consecințele umane ale războiului
Conflictul asupra obiectivelor de război
REVOLUȚIA GERMANĂ, 1918-1919
Reformele din octombrie
Ce fel de revoluție?
Revoluția din noiembrie

Rezumat – Germania în război și revoluție, 1914-1919

Să răspundem la întrebări-eseu despre „Germania în război și revoluție"

Multe dintre eseurile pe care veți fi solicitați să le scrieți se vor referi la cauzalitatea istorică. Ele apar sub multe forme, dar sunt în esență diferite atunci când este vorba să explice acel „de ce" al istoriei. Iată câteva exemple care ilustrează materialul prezentat în acest capitol:

1. Relatare referitoare la eșecul Germaniei de a câștiga primul război mondial.
2. Explicați prăbușirea Germaniei din 1918.
3. De ce a eșuat ofensiva lui Ludendorff din primăvara anului 1918 după ce inițial a fost încununată de succes?
4. Care au fost motivele prăbușirii *Kaiserreich*-ului?
5. De ce a abdicat Kaiserul în noiembrie 1918?
6. Cum explicați izbucnirea revoluției în Germania în toamna anului 1918?

După cum probabil știți, o modalitate potrivită pentru a organiza un răspuns la acest tip de întrebare este aceea de a înșira o serie de afirmații de tipul „pentru că", fiecare dintre ele putând servi apoi drept bază pentru un paragraf important. Dar o asemenea structură de eseu poate fi lipsită de coerență dacă nu așezați acești factori în funcție de anumite categorii. I-ați putea aranja pe criterii logice precum: factori de ordin militar, politic, economic și social. O altă modalitate ar fi să îi aranjați în funcție de durată: factori pe termen lung, pe termen mediu și pe termen scurt. Încercați aceste două modalități în cazul întrebării 4. Care dintre criterii vi se pare mai eficient?

Deși ambele modalități vor putea constitui cu siguranță o bază pentru un eseu analitic rezonabil, vi se poate părea că nici unul dintre criterii nu este satisfăcător. De aceea, o modalitate mai sofisticată ar fi aceea de a combina ambele criterii în același eseu. Puteți vedea cum se poate realiza acest lucru completând următorul tabel pentru aceeași întrebare 4:

	Factori pe termen lung	Factori pe termen mediu	Factori pe termen scurt
Factori militari			
Factori politici			
Factori economici			
Factori sociali			

Această modalitate de abordare a lucrurilor nu numai că vă va stimula să redactați un foarte bine structurat eseu, dar vă va ajuta și să vă clarificați în minte care este „elementul critic" al analizei pe care o faceți.

Întrebări bazate pe izvoare despre „Germania în război și revoluție"

1. Propaganda germană în primul război mondial

Citiți cu atenție proclamația lui Wilhelm al II-lea de la paginile 74-75 și studiați cele două afișe de la paginile 77-78. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Explicați referirea lui Wilhelm II la „ostilitatea vădită sau ascunsă a Estului, a Vestului și a celor de dincolo de mări".
b) Comentați stilul și conținutul proclamației Kaiserului, care trebuia să justifice intervenția Germaniei în august 1914.
c) În ce mod au folosit cele trei izvoare istoria ca instrument al propagandei?
d) „Propaganda germană în primul război mondial avea un caracter elitist și niciodată nu se acorda cu limbajul populației în ansamblu." În ce măsură aceste izvoare și altele pe care le cunoașteți vin în sprijinul acestei afirmații?

2. Atitudinea opiniei publice față de război

Citiți cu atenție poemul lui Frank de la pagina 83 și scrisoarea lui Meinecke de la pagina 93. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Cum încearcă Frank să transmită „spiritul anului 1914"?
b) Scrieți un comentariu analitic bazat pe statisticile de la paginile 87-88.
c) De ce era Meinecke atât de furios în scrisoarea sa din octombrie 1918?
d) Ce probleme evidențiază aceste izvoare în ceea ce privește aprecierile opiniei publice în timp de război?

3. Revoluția germană

Citiți cu atenție raportul atașatului militar din Bavaria (pagina 94), editorialul SPD (paginile 96-97) și manifestul spartakiștilor (pagina 97). Studiați desenul lui Grosz (pagina 101). Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Explicați următoarele expresii:
   i) „dictatura proletariatului"
   ii) „Muncitorii Rusiei ... și-au sacrificat libertatea în favoarea militarismului."
b) Ce modalități folosește editorialul SPD pentru a-i ridiculiza și a-i denigra pe spartakiști?

c) Comparați și analizați obiectivele SPD și ale spartakiștilor.
d) Explicați ce încearcă Grosz să comunice în desenul lui despre revoluția germană.
e) „Revoluția germană a eșuat din pricina divizărilor din cadrul socialismului german." În ce măsură susțin izvoarele acest punct de vedere?

CAPITOLUL 5

Republica de la Weimar: anii de criză, 1919-1924

În pofida tulburărilor care au avut loc în Germania în lunile de după prăbușirea *Kaiserreich*-ului, noua republică a fost în măsură să își organizeze la 19 ianuarie primele alegeri pentru o Adunare Națională. Marea majoritate a partidelor au profitat de ocazie pentru a se reorganiza, dar noile nume adoptate nu ar trebui să ascundă faptul că în structura sistemului de partid se putea vorbi de o adevărată continuitate (vezi tabelul de mai jos). În cele din urmă, rezultatele au confirmat un succes important al forțelor democrației parlamentare. Peste trei pătrimi din electorat a votat pentru trei partide angajate în promovarea republicii – SPD, DDP și Centrul catolic – care au trecut apoi la formarea guvernului, așa-numita „Coaliție Weimar".

Totuși, crearea unei coaliții democratice cu sprijin larg nu a avut drept rezultat o perioadă de stabilitate și consolidare pentru tânăra republică. Anii de după 1919 au fost ani de criză aproape continuă și adeseori a fost pusă sub semnul întrebării însăși supraviețuirea democrației de la Weimar. Numai după anul critic 1923 a urmat o perioadă de relativ calm. În acest capitol vom încerca să analizăm natura problemelor cu care s-a confruntat Republica de la Weimar și să cercetăm în ce măsură ele au reprezentat cu adevărat o amenințare pentru existența regimului. Mai presus de orice, trebuie să înțelegem de ce a reușit Republica de la Weimar să supraviețuiască anilor de criză și cât de profund a marcat instabilitatea supraviețuirea ei pe termen lung.

Principalele partide politice din Republica de la Weimar

DDP *Deutsche DemoKRAtische Partei.* Partidul Democrat German. Creat din vechiul DFP sau Liberalii de Stânga. Și-a atras sprijin din partea specialiștilor din clasa de mijloc. A susținut o combinație stranie de idei naționaliste și liberale.

ZP *Zentrumspartei.* Partidul Centrul catolic.
Inițial, a încercat să se impună ca un partid neconfesional, Partidul Popular Creștin, dar nu a reușit și a continuat să fie vocea catolicismului politic. Componența sa socială era extrem de amplă, de la proprietari de pământ aristocrați până la sindicaliști creștini. Nu toate secțiunile acestui partid susțineau republica.

BVP *Bayerische Volkspartei.* Partidul Popular Bavarez.
Un puternic partid regional și catolic care s-a desprins din ZP în 1919 pentru că acesta susținea ideea unui guvern centralizat.

DVP *Deutsche Volkspartei.* Partidul Popular German.
Un nou partid înființat de Stresemann care a fost exclus din DDP din pricina vederilor sale anexioniste din timpul primului război mondial. Conservator și monarhist, a fost inițial indiferent față de republică, dar sub influența lui Stresemann a devenit un puternic susținător al democrației parlamentare.

DNVP *Deutschenationale Volkspartei.* Partidul Național Popular German.
Un partid de dreapta format din fostele partide conservatoare și câteva dintre grupurile rasiste, antisemite precum Liga Pangermană. Monarhist și antirepublican. Profund implicat în interesele industriei grele și ale proprietarilor de pământ.

NSDAP *Nationalsozialistische Partei Deutschlands.* Partidul Nazist.
Partid de extremă dreapta creat în 1919. Antirepublican, antisemit și profund naționalist.

SPD *Sozialdemokratische Partei Deutschlands.* Partidul Social-Democrat German.
Aripa moderată a mișcării socialiste. Este în mare măsură partidul clasei muncitoare și al sindicatelor. A susținut democrația parlamentară și s-a opus cererilor revoluționare ale socialiștilor cei mai de stânga.

USPD *Unabhängige Sozialdemokratische Partei Deutschlands.* Partidul Social-Democrat Independent German.

USPD s-a desprins de SPD în aprilie 1917. Din rândul său făceau parte multe dintre elementele cele mai revoluționare ale socialismului german și de aceea era adeptul schimbării radicale din punct de vedere social și politic. În perioada 1919-1920, unii dintre membri au aderat la KPD în timp ce în 1922 mulți dintre ei au revenit în cadrul SPD.

KPD *Kommunistische Partei Deutschlands.* Partidul Comunist German. Creat în decembrie 1918 de aripa de extremă stângă, adică de spartakiști. Antirepublican în sensul că s-a opus democrației de tip Weimar și a sprijinit o răsturnare revoluționară a societății. Susținut de plecarea a numeroși membri din USPD în 1920.

1. Două documente cheie

a) Constituția de la Weimar

Ținând cont de faptul că Republica de la Weimar nu a durat decât 14 ani de permanentă criză, nu este surprinzător că constituția sa scrisă a constituit elementul central al unei profunde analize. Unii istorici au mers până într-acolo încât au susținut că prevederile acestei constituții reprezintă adevăratele cauze ale prăbușirii republicii și ale succesului național-socialismului. Baza unor asemenea afirmații rezidă în trei elemente ale constituției: introducerea reprezentării proporționale, relația ambiguă dintre președinte și *Reichstag*, cu referire specială la puterile extraordinare de care se poate dispune potrivit Articolului 48; și continuitatea instituțiilor sociale și economice tradiționale.

În primele două decenii de după 1945, introducerea reprezentării proporționale a făcut obiectul unor critici vehemente, care susțineau că sistemul a încurajat formarea de noi partide, a unor partide rezultate din scindări, ceea ce a făcut mai dificilă formarea și menținerea unor guverne. Totuși, este greu de conceput că un sistem de vot alternativ bazat pe stilul britanic „first past the post" ar fi contribuit la o democrație parlamentară mai eficientă. Problema fundamentală era dificultatea de a alcătui coaliții și de a obține acceptarea unor politici de către principalele partide – prin comparație, existența unor partide dezbinate era o problemă

minoră. În ceea ce privește însă ideea că reprezentarea proporțională a încurajat apariția extremismului politic după 1929, este limpede acum că schimbările de atitudini electorale au fost mult prea dramatic înfrânate și este foarte posibil ca un sistem bazat pe majoritate relativă să fi favorizat de fapt ascensiunea nazismului și comunismului.

Relația creată între Reichstag și președinte a reflectat nesiguranța resimțită de mulți dintre cei care au redactat noua constituție în vederea instaurării unei democrații bazate numai pe suveranitatea parlamentară. Temerile legate de un absolutism parlamentar erau la fel de puternice în aripa dreaptă și în cercurile liberale, iar acest lucru a avut drept rezultat crearea unei instituții prezidențiale care urma să acționeze în mod deliberat ca o contrapondere politică a *Reichstag*-ului. Președintele era ales în mod direct de popor pe o perioadă de șapte ani; el era comandantul suprem al forțelor armate; numai el putea convoca și dizolva *Reichstag*-ul; el era cel care desemna cancelarul și guvernul Reichului. Puterea de care dispunea președintele a fost adesea comparată cu cea a unui *Ersatzkaiser* (înlocuitor al împăratului), iar atunci când a făcut abstracție de autoritatea *Reichstag*-ului se pare că tentativa de a împiedica monopolizarea puterii de către o singură instituție a avut ca rezultat crearea unui dualism care era „în mod fundamental ambiguu" (Sternberger). Drept urmare, încă de la început a domnit o atmosferă de nesiguranță constituțională. Principala sursă a autorității i-a revenit adunării reprezentative a poporului sau șefului statului ales prin vot popular?

Această situație a fost agravată și mai mult de puterea considerabilă de care dispunea președintele potrivit controversatului Articol 48. Acest articol cheie îl învestea pe șeful statului cu autoritatea de a suspenda drepturile civile într-o situație de urgență și de a lua orice măsuri se impuneau pentru a restabili legea și ordinea prin intermediul decretelor prezidențiale. Intenția era aceea de a crea mijloacele prin care guvernul să poată continua să funcționeze într-o perioadă de criză temporară. Totuși, efectul era acela de a crea o „anomalie constituțională" (Craig), care permitea controlarea guvernului parlamentar de către forțe extraparlamentare care acționau prin intermediul președintelui. Bineînțeles că asemenea temeri, care au fost invocate de unii deputați în cadrul dezbaterilor constituționale din 1919, au dobândit o semnificație specială în timpul crizei care în cele din urmă l-a adus pe Hitler la putere. Totuși, trebuie să ținem minte că în timpul crizei din 1923

prerogativele prezidențiale au fost folosite așa cum se intenționa și cu un efect extraordinar: în plus, funcția de președinte nu s-a dovedit în cele din urmă a fi mijlocul prin care a fost instaurată dictatura lui Hitler.

Printr-o stranie dihotomie, constituția Republicii de la Weimar a fost o combinație între continuitatea instituțiilor tradiționale și introducerea unei game mai largi de libertăți civile progresiste. Administrația, justiția și sistemul de educație au fost menținute (și păstrate cu sfințenie din punct de vedere legal) în vechea lor formă. Și dat fiind că marea majoritate a funcționarilor, judecătorilor și profesorilor nu erau prea zeloși sau chiar se arătau ostili față de republică, rezultatul a fost că puternicele forțe conservatoare, chiar reacționare, au fost în măsură să exercite o mare influență în viața de zi cu zi a republicii. Și totuși, acest lucru contravenea prevederilor referitoare la drepturile civile extensive care urmau să satisfacă toate elementele unei societăți pluraliste moderne. În acest sens, spiritul constituției era democratic și progresist, în timp ce instituțiile au rămas tributare valorilor unei epoci deja apuse.

Este mult prea ușor să alegi acele elemente ale constituției de la Weimar care ar fi putut contribui într-o oarecare măsură la prăbușirea republicii și apoi să le evidențiezi semnificația. Totuși, noua constituție, oferind un cadru în esență democratic liberal, a reprezentat desigur o îmbunătățire simțitoare față de rigiditatea autoritaristă a constituției lui Bismarck, iar în iulie 1919 a fost adoptată în Reichstag cu o majoritate impresionantă și convingătoare de 262 de voturi la 70. Ceea ce însă, cu siguranță, constituția nu a putut controla au fost condițiile și împrejurările în care trebuia să acționeze. În acest sens, este total nerealist să ne imaginăm că orice bucată de hârtie ar fi putut prevedea toate consecințele posibile care puteau rezulta din imensele probleme cu care se confrunta Germania și forțele sale sociale și politice divergente. Treizeci de ani mai târziu, Theodor Heuss, primul președinte al RFG, s-a referit la părinții fondatori din 1919 astfel:

> Acum este la modă ... să denigrezi Constituția Republicii de la Weimar. Acum se obișnuiește să spui că pentru că i-a venit rândul lui Hitler și pentru că prevederile Constituției de la Weimar nu l-au oprit, această constituție nu a fost bună. Procesul istoric nu funcționează într-un mod atât de primitiv.
>
> Democrația Republicii de la Weimar a câștigat foarte încet teren

și nu a funcționat niciodată cu adevărat, pentru că Germania nu și-a dobândit niciodată cu adevărat democrația. Democrația a apărut în Germania – și acest lucru era deja banal – în urma înfrângerii suferite. Dar pentru că nu a fost cucerită, nu și-a putut construi propriul mit și nici nu și-a putut dobândi propria cunoaștere de sine. Astfel, s-a întâmplat că viitoarea evoluție a democrației s-a petrecut într-o atmosferă de romantism naționalist și de restaurație monarhică și în umbra crimei odioase a mitului loviturii pe la spate. Aceste lucruri erau mult mai importante pentru aplicarea Constituției de la Weimar decât formularea tehnică a cutărui sau cutărui paragraf constituțional, chiar dacă noi astăzi considerăm că unele dintre aceste articole nu sunt perfecte.

b) Tratatul de la Versailles

La 7 mai 1919 delegației germane la Conferința de pace i s-a înmânat proiectul tratatului de pace. Două luni mai târziu, după tentative zadarnice de a negocia concesii și după demisia primului guvern de coaliție al republicii, Tratatul de la Versailles a fost în fine semnat de Germania. În cadrul Republicii de la Weimar, nici o altă problemă politică nu a reușit să întrunească unanimitate de păreri, chiar și în a fi respinsă și condamnată, cum a fost cazul Tratatului de la Versailles. Atitudinea Germaniei se baza pe o serie de probleme. Mai întâi, tratatul era considerat un *Diktat* – un acord dictat care nu permitea desfășurarea de negocieri și impus sub amenințarea unor viitoare acțiuni militare ale Aliaților. În al doilea rând, se considera că tratatul este în contradicție cu cele Paisprezece Puncte ale președintelui Wilson, pe care germanii credeau că se bazează acordul de armistițiu. Dacă autodeterminarea era într-adevăr principiul călăuzitor al păcii wilsoniene, Germania considera că este un lucru de neînțeles ca germanii din Austria, Danzig, Poznan și Prusia occidentală (coridorul polonez), Memel, Silezia Superioară, zona sudetă și Saar să fie în mod deliberat excluși din statul german și puși sub stăpânire străină. De asemenea, pierderea coloniilor germane și distribuirea lor sub regim de mandat Aliaților părea să contravină punctului cinci al lui Wilson care susținea „o rezolvare imparțială a tuturor pretențiilor coloniale". În al treilea rând, Germania a considerat că este imposibil să accepte teza „vinovăției de război" care stătea la baza plății

reparațiilor de război. Cei mai mulți germani erau convinși că primul război mondial a fost un război defensiv și că Germania nu își poate asuma de una singură responsabilitatea acestui război. Prin urmare, opinia Aliaților potrivit căreia Germania trebuie obligată să plătească reparații extensive era considerată total irațională, mai ales în condițiile în care nu se stipula suma exactă ce trebuia să fie plătită, aceasta urmând a fi stabilită de o comisie aliată la o dată ulterioară. Potrivit punctului de vedere al germanilor, acest lucru însemna că vor fi obligați să semneze „un cec în alb". Și în fine, tratamentul aplicat de aliați Germaniei era considerat înjositor și nedemn pentru o mare putere. De exemplu, Germania a fost în mod deliberat exclusă din Liga Națiunilor, în pofida faptului că a fost silită să accepte statutul acesteia ca parte componentă a Tratatului de la Versailles; acest gest a dat dreptate germanilor care considerau că Liga Națiunilor este o unealtă a Aliaților și nu o adevărată organizație internațională. De asemenea, impunerea clauzelor de dezarmare Germaniei, care interziceau ca aceasta să dețină orice tip de forțe aeriene, reduceau flota maritimă la ceva nesemnificativ și limitau armata la o capacitate defensivă, a fost considerată total nedreaptă, din moment ce Aliații nu și-au luat nici un angajament în ceea ce privește dezarmarea.

În perioada 1919-1945, multă lume din Germania considera că aceste opinii sunt adevărate. În Marea Britanie (dar nu și în Franța, unde tratatul era în genere condamnat pentru că era prea îngăduitor) a început să se manifeste tot mai multă simpatie pentru poziția Germaniei, lucru care avea să fie baza politicii împăciuitoriste din anii '30. Abia după cel de-al doilea război mondial, Tratatul de la Versailles avea să fie privit dintr-un punct de vedere mai puțin polemic și a apărut o perspectivă mai profund istorică. Prin urmare, istoricii au acum tendința să îi privească într-o lumină mai favorabilă pe pacificatorii din 1919, iar criticile din trecut la adresa Germaniei nu mai sunt atât de ușor acceptate.

Bineînțeles că politicienii aliați erau motivați de dorința lor de a promova propriile interese naționale, iar cei din Franța, Belgia și Marea Britanie se străduiau să facă acest lucru pe cheltuiala Germaniei. Totuși, în prezent este un lucru îndeobște recunoscut că mai presus de orice, „împrejurările ireparabile" (Schultz) create de război au prefigurat pacea și nicidecum antigermanismul. Obiectivele și scopurile Aliaților erau foarte diferite, iar dificultatea de a obține consensul se combina cu

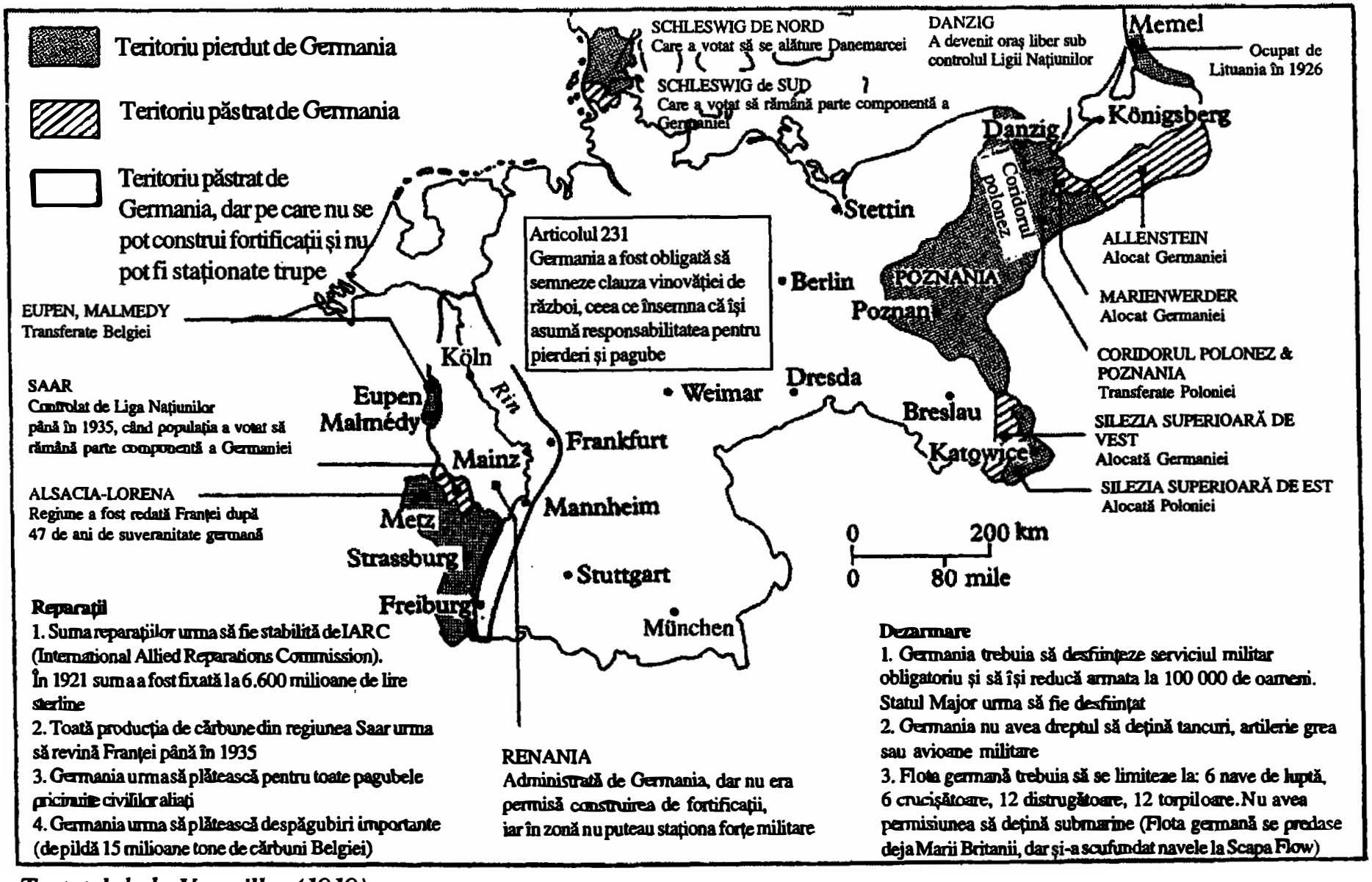
Teritoriu pierdut de Germania
Teritoriu păstrat de Germania
Teritoriu păstrat de Germania, dar pe care nu se pot construi fortificații și nu pot fi staționate trupe
SCHLESWIG DE NORD
Care a votat să se alăture Danemarcei
SCHLESWIG de SUD
Care a votat să rămână parte componentă a Germaniei
DANZIG
A devenit oraș liber sub controlul Ligii Națiunilor
Memel
Ocupat de Lituania în 1926
Königsberg
Danzig
Coridorul polonez
Stettin
Articolul 231
Germania a fost obligată să semneze clauza vinovăției de război, ceea ce însemna că își asumă responsabilitatea pentru pierderi și pagube
ALLENSTEIN
Alocat Germaniei
MARIENWERDER
Alocat Germaniei
Berlin
POZNANIA
Poznań
CORIDORUL POLONEZ & POZNANIA
Transferate Poloniei
EUPEN, MALMEDY
Transferate Belgiei
Köln
Rin
Dresda
Weimar
Breslau
SILEZIA SUPERIOARĂ DE VEST
Alocată Germaniei
SAAR
Controlat de Liga Națiunilor până în 1935, când populația a votat să rămână parte componentă a Germaniei
Eupen
Malmédy
Frankfurt
Mainz
Katowice
SILEZIA SUPERIOARĂ DE EST
Alocată Poloniei
ALSACIA-LORENA
Regiune a fost redată Franței după 47 de ani de suveranitate germană
Mannheim
Metz
Strassburg
0 200 km
0 80 mile
Stuttgart
Freiburg
München
Reparații
1. Suma reparațiilor urma să fie stabilită de IARC (International Allied Reparations Commission). În 1921 suma a fost fixată la 6.600 milioane de lire sterline
2. Toată producția de cărbune din regiunea Saar urma să revină Franței până în 1935
3. Germania urma să plătească pentru toate pagubele pricinuite civililor aliați
4. Germania urma să plătească despăgubiri importante (de pildă 15 milioane tone de cărbuni Belgiei)
RENANIA
Administrată de Germania, dar nu era permisă construirea de fortificații, iar în zonă nu puteau staționa forțe militare
Dezarmare
1. Germania trebuia să desființeze serviciul militar obligatoriu și să își reducă armata la 100 000 de oameni. Statul Major urma să fie desființat
2. Germania nu avea dreptul să dețină tancuri, artilerie grea sau avioane militare
3. Flota germană trebuia să se limiteze la: 6 nave de luptă, 6 crucișătoare, 12 distrugătoare, 12 torpiloare. Nu avea permisiunea să dețină submarine (Flota germană se predase deja Marii Britanii, dar și-a scufundat navele la Scapa Flow)

Tratatul de la Versailles (1919)

împrejurările extraordinar de dificile și complexe ale vremii. Ar trebui să amintim aici că acordul de pace de la Paris nu privea numai problema Germaniei, ci cu ajutorul lui trebuiau rezolvate numeroase alte probleme. De pildă, Marea Britanie avea de susținut în Orientul Mijlociu interese naționale vitale, ca urmare a prăbușirii Imperiului otoman, în timp ce Aliații erau foarte preocupați de amenințarea pe care o reprezenta Rusia sovietică și erau prin urmare motivați în mai mică sau mai mare măsură de dorința de a pune capăt amenințării bolșevice.

Tratatul de la Versailles a fost în cele din urmă un compromis. El nu a fost pacea wilsoniană pe care o visau mulți germani, dar nici nu era atât de sever pe cât ceruseră anumite segmente ale Aliaților. Franța a fost silită să renunțe la cele mai multe dintre pretențiile sale, cum ar fi crearea unei Renanii independente și anexarea regiunii Saar. Astfel, multe dintre opiniile critice germane contemporane erau o retorică emoțională animată de ani îndelungați de propagandă naționalistă și de șocul înfrângerii. Aplicarea principiului autodeterminării nu era atât de nedreaptă cum își închipuiau mulți dintre germani. Populația din Alsacia-Lorena ar fi votat oricum în favoarea Franței; în Schleswig, Silezia și anumite zone din Prusia au avut loc plebiscite și în urma acestora au avut loc schimbări de frontiere; statutul Danzigului aflat sub controlul Ligii Națiunilor a pierdut din vedere promisiunea lui Wilson de a oferi Poloniei accesul la mare; în timp ce provincia răsăriteană Poznan și Prusia occidentală erau mult mai complexe din punct de vedere etnic decât erau dispuși mulți germani să accepte. Și în fine, în comparație cu termenii teritoriali ai Tratatului de la Brest-Litovsk impuși de Germania Europei de est, Tratatul de la Versailles pare relativ mai moderat.

Cu toate acestea, semnificația istorică a Tratatului de la Versailles depășește limita discuțiilor legate de „corectitudinea" sa. Mult mai importantă este problema impactului său asupra tinerei republici. A fost oare Tratatul de la Versailles un handicap serios în calea instaurării unei stabilități de lungă durată în Republica de la Weimar și dacă este așa, cât de important a fost rolul acestuia în prăbușirea acesteia?

În termenii constrângerilor reale cu caracter politic și economic impuse de Tratatul de la Versailles, este lipsit de sens să mai susținem că tratatul a fost excesiv de împovărător. După cum veți vedea în următoarele două capitole, problemele economice ale Republicii de la Weimar nu pot fi puse în exclusivitate pe seama impunerii plății

reparațiilor de război, iar afirmația potrivit căreia Germania și-a pierdut statutul în 1919 este o iluzie, căci în anumite privințe ea avea o poziție mai puternică decât în 1914. Marile imperii ale Rusiei, Austro-Ungariei și Turciei au dispărut, provocând un vid de putere în Europa centrală și de est care nu putea fi acoperit de un URSS slăbit și izolat sau de statele succesoare, care erau în general instabile. Într-o asemenea situație, o politică diplomatică precaută pe termen lung ar fi condus probabil la instaurarea puterii și influenței Germaniei în inima Europei. Dacă este să fim obiectivi, Tratatul de la Versailles nu ar trebui considerat o constrângere semnificativă impusă dezvoltării Republicii de la Weimar. Totuși, la un alt nivel, Tratatul de la Versailles a fost mai degrabă un instrument, căci în mintea multora dintre germani el era perceput ca adevărata cauză a problemelor țării. Prin urmare, Tratatul de la Versailles s-a transformat într-o vie temă de propagandă, cu ajutorul căreia mișcarea antirepublicană a fost în măsură să atace sistemul Republicii de la Weimar. Chiar și în opinia unor democrați înțelegători, precum Hugo Preuss, Tratatul de la Versailles i-a deziluzionat pe mulți, făcându-i să creadă că reușitele revoluției au fost zădărnicite. În 1923, el scrie:

> ... trebuie mai întâi să cântărim cumplitele obstacole care au fost puse în calea noii constituții din afară. Țările străine suspicioase au cel mai puțin dreptul să critice dezvoltarea noastră pe plan intern; căci cauza cea mai importantă a tuturor acestor obstacole este modul necorespunzător și ilegal în care tratează național-democrația cei care au învins regatul prusac. Dacă acesta s-ar fi ivit din strălucirea victoriei, Republica germană s-ar fi ivit din cumplita înfrângere suferită. Această origine diferită ne dezvăluie de la început o umbră întunecată ce planează asupra noii ordini politice, în măsura în care sentimentul național este și el afectat; dar inițial s-a crezut că noua ordine este necesară pentru renașterea Germaniei. Iată de ce clauzele democratice ale constituției Republicii de la Weimar nu au întâmpinat prea multă rezistență, în pofida severității fără egal a termenilor armistițiului. Căci toată lumea continua să aștepte un acord de pace potrivit prevederilor celor 14 Puncte ale lui Wilson, pe care toate țările beligerante le-au acceptat în mod obligatoriu ca bază pentru pace. Dacă

lucrurile ar fi stat așa, noua Germanie ar fi avut șansa politică și economică de a supraviețui și treptat de a-și redobândi statutul pierdut, în loc să devină un paria în rândul națiunilor europene consumându-și inutil vitalitatea. Nebunia criminală a *Diktatului* de la Versailles a fost o nerușinată lovitură care a curmat atâtea speranțe bazate pe legea internațională și pe bunul simț politic. Constituția Reichului a luat naștere purtând acest blestem. Ea nu a căzut imediat victimă constrângerilor impuse de vitalitatea intrinsecă a principiilor sale de bază; dar implementarea și evoluția ei au fost în mod inevitabil constrânse și schilodite ...

Puterile învingătoare, și mai ales Franța, își justifică politica de a pune neîncetat Germania la pământ cu argumentul că slăbiciunea Republicii și puterea dușmanilor săi reacționari nihiliști nu lasă loc încrederii în durabilitatea noii ordini; și totuși tocmai această politică a făcut tot răul și nu a lăsat nimic nealterat pentru a slăbi Republica germană și pentru a-i întări pe dușmanii acesteia, distrugând credința că Germania poate renaște din propria cenușă pe bazele noii constituții.

Astfel, Tratatul de la Versailles a devenit parte integrantă a conflictului intern politic și economic care a măcinat Germania după 1919.

2. Criza economică și socială, 1919-1923

Tânăra republică nu s-a confruntat în primele luni de existență numai cu problema Tratatului de la Versailles și cu crearea noii constituții, ci chiar de la început a avut de înfruntat moștenirea economică lăsată de *Kaiserreich* și de război. Lipsa de capital pentru investiții, un profund deficit comercial și dificultățile readaptării unei economii de război la cerințele păcii au fost agravate de pretențiile vizând plata reparațiilor de război, solicitate de aliați și de pierderea unor importante regiuni industriale potrivit prevederilor Tratatului de la Versailles. Totuși, dificultatea majoră a situației economice precare a Germaniei a fost imensul deficit guvernamental și declinul mărcii provocat de acesta, care a fost reflectat în creșterea inflației pe plan intern. În perioada 1913-1919, datoria națională a crescut de la 5 000 milioane mărci la 144 000 milioane

mărci. În aceeași perioadă valoarea mărcii față de dolar a scăzut de la 4,20 mărci la dolar la 14 mărci la dolar, iar prețurile produselor de bază au crescut de trei până la patru ori.

În 1923, economia Germaniei era afectată de un fenomen de hiperinflație în care cifrele și valorile au ajuns să fie lipsite de sens. Acesta este unul dintre acele episoade istorice în care dovezile anecdotice au ajuns să influențeze modul nostru de a vedea lucrurile:

Indicele prețurilor vânzărilor angro, 1913-1923 (1913 = 1)

1913	1,00
1914	2,17
1915	4,15
1916	14,86
1917	19,11
1918	341,83
1923 (ianuarie)	2783,00
1923 (decembrie)	1261.000.000.000,00

Ai intrat într-o cafenea și ai comandat o cană de cafea la prețul indicat pe tablă: o oră mai târziu, când ai cerut nota de plată, prețul crescuse cu jumătate sau chiar se dublase ... Schimbul în natură s-a răspândit tot mai mult. Furnizorii de servicii, printre care și avocații, au preferat să accepte mâncare în locul onorariului. Un tuns costă două ouă, iar meseriașii precum ceasornicarii au afișat în vitrinele magazinelor lor: „Se fac reparații contra mâncare". La un moment dat am întrebat la casa cinematografului nostru dacă aș putea aduce niște cărbune pentru două bilete ... Un student pe care îl cunosc și-a vândut biletul de la Opera de Stat de la galerie unui american contra unui dolar; a putut trăi cu acest dolar timp de o săptămână. Cele mai dramatice schimbări în aspectul exterior al Berlinului le reprezintă masele de cerșetori de pe străzi ... Negustorii mărunți care vând mărfuri la negru sunt sufletul străzilor comerciale ... În vara acelui an de inflație, bunica mea nu a mai reușit să facă față. Deci i-a cerut unuia dintre fiii ei să îi vândă casa. I-a vândut-o pentru nu știu câte milioane de mărci. Bătrâna a decis să își țină banii la

saltea și să cumpere mâncare când avea nevoie – rezultatul a fost că, atunci când a murit câteva luni mai târziu, nu mai rămăseseră decât niște hârtii fără valoare.

Scopul secvențelor următoare este de a explica cauzele reale ale inflației din Germania și de a prezenta consecințele sociale și economice ale acesteia, cu referiri speciale la problema celor care au avut de câștigat și a celor care au avut de pierdut de pe urma acestui episod.

a) Cauzele

Pentru mulți contemporani din Republica de la Weimar, inflația din 1923 a fost dincolo de înțelegerea rațională. Viața a devenit atât de disperată și de haotică încât abundau explicațiile simpliste care priveau lăcomia financiară și corupția evreilor sau consecințele dezastruoase ale Tratatului de la Versailles. În plus, experiențele incredibile ale anului 1923 i-au împiedicat pe unii să realizeze că prețurile începuseră să crească încă din 1914. Pentru noi este însă limpede că orice explicație dată hiperinflației nu poate fi limitată la o analiză consacrată doar anului 1923, ci trebuie căutată in spirala inflaționistă inițiată de izbucnirea războiului în 1914. Germania nu și-a făcut rezerve financiare în vederea unui conflict de lungă durată, iar datorită dificultăților politice, guvernul imperial s-a abținut să mărească impozitele. În schimb, a împrumutat sume imense în contul angajamentelor de război, iar atunci când din 1916 acest lucru s-a dovedit insuficient, a lăsat pur și simplu datoria națională să crească. Prin urmare, într-o perioadă în care aproape că nu existau șomeri, iar cererea era foarte mare, economia a rămas în esență tributară producerii de arme de război neproductive în loc să satisfacă cererile consumatorilor.

Bineînțeles că victoria ar fi permis *Kaiserreich*-ului să își achite datoriile pretinzând despăgubiri de la aliați, dar înfrângerea a lăsat Republicii de la Weimar povara rezolvării imenselor datorii de război. În 1919, Germania era, din punct de vedere financiar, „într-o cumplită încurcătură" (Berghahn), iar guvernul republicii era într-o situație deloc de invidiat. Reducerea diferenței uriașe dintre veniturile și cheltuielile guvernului și controlarea în acest fel a inflației și stabilizarea monedei nu puteau fi realizate decât prin creșterea impozitelor și/sau reducerea

cheltuielilor. În lumina situației interne a Germaniei, nici una dintre aceste variante nu era deosebit de atrăgătoare, dat fiind că ambele ar fi îndepărtat sprijinul pentru tânăra republică, ar fi slăbit economia și ar fi sporit rata șomajului. Prin urmare, din 1919 noua republică a continuat politica de deficit financiar, considerând că acest lucru va permite Germaniei să depășească problemele demobilizării și în același timp să reducă valoarea reală a datoriei sale interne. Astfel, tendința inflaționistă a fost perpetuată.

De aceea, problema reparațiilor poate fi considerată un factor favorabil al inflației, iar nu o cauză principală. Atunci când suma reparațiilor a fost în fine fixată de Comisia pentru Reparații la cifra de 6 600 milioane de lire sterline (132 miliarde de mărci de *aur*), aceasta s-a adăugat problemelor economice cu care se confrunta guvernul de la Weimar care, în loc să rezolve problema economică fundamentală a instabilității monedei, a tipărit bani și apoi i-a vândut contra unor valute străine pentru a spori valuta forte care îi era cerută. Aceasta nu a fost o soluție, ci doar o măsură temporară cu rezultate dezastruoase, căci marca a intrat în declin, iar rata inflației a crescut.

La începutul anului 1922, Germaniei i se permisese deja să își amâne câteva din plățile reparațiilor, în momentul în care s-a încercat să se rezolve criza la nivel internațional prin convocarea Conferinței Economice de la Genova. Totuși, impunerea unui alt moratoriu în iulie 1922 a marcat momentul declanșării stadiului final al crizei inflaționiste a Germaniei. Guvernul francez era la vremea aceea condus de naționalistul Poincaré, care era decis să obțină satisfacerea a ceea ce el considera a fi pretențiile îndreptățite ale Franței. De aceea, atunci când Comisia pentru Reparații a declarat că Germania nu și-a onorat datoriile, la începutul anului 1923, trupele franceze și belgiene au ocupat valea Ruhrului, centrul industrial al Germaniei. Se pare că invazia a contribuit într-o oarecare măsură la unirea națiunii în cauza comună împotriva Aliaților, dar din punct de vedere economic rezultatul a fost agravarea spiralei inflaționiste.

Guvernul a adoptat o politică de „rezistență pasivă". I-a îndemnat pe muncitori să declare greve și să refuze să coopereze cu francezii, iar în schimb guvernul continua să le plătească salariile. În același timp, guvernul nu a fost capabil să încaseze impozite din zona Ruhr, iar francezii au stopat furnizarea de cărbune către restul Germaniei, ceea

ce a obligat guvernul să recurgă la împrumuturi. În această situație, finanțele guvernului au ajuns într-o situație de confuzie totală, iar marca a scăzut la un nivel lipsit de orice valoare. În toamna anului 1923, era mai scump să tipărești o bancnotă decât valoarea bancnotei în sine, iar *Reichsbank* a fost silită să folosească prese pentru ziare pentru a-și menține capacitatea. Moneda germană a încetat să mai aibă vreo valoare, iar Germania a revenit la o societate care funcționa pe baza schimbului în natură.

Cauza fundamentală a inflației din Germania trebuie căutată în gestionarea necorespunzătoare a finanțelor interne ale Germaniei începând din 1914. Astfel, spirala inflaționistă nu a evoluat într-un ritm uniform – erau perioade scurte cât descreștea, de pildă în primăvara anului 1920 și iarna anului 1920-1921 – procesul era fără îndoială cumulativ. Nici unul dintre guvernele germane nu și-a manifestat dorința de a readuce cheltuielile și împrumuturile în niște limite rezonabile. Până la sfârșitul anului 1918, justificarea a fost presiunea necesității militare. În perioada imediat următoare încheierii războiului nivelul ridicat al datoriilor guvernului a continuat să fie tolerat datorită dificultăților sociale și politice cu care se confrunta noua republică. Impunerea plății unor reparații a agravat și mai mult o situație deja foarte dificilă, în care guvernul a considerat că este mult mai convenabil să tipărească bani decât să rezolve problema fundamentală. La sfârșitul anului 1922 (adică înainte de ocuparea de către francezi a regiunii Ruhr) a început să se manifeste hiperinflația. Apoi, guvernul nu a mai avut nici un control asupra politicii sale financiare, preferând, în schimb, să se desfete cu gloria politică datorată politicii sale de „rezistență pasivă". Abia în septembrie 1923, când Reichul s-a aflat în pragul prăbușirii totale, o nouă coaliție guvernamentală condusă de Stresemann a recâștigat voința politică de a implementa o politică economică pentru a controla efectiv rezervele de bani.

b) Învingători și învinși

S-a afirmat adeseori că cea mai gravă consecință a inflației a fost distrugerea clasei de mijloc germane. Stresemann însuși a spus așa cum multă lume credea atât în 1927 cât și mai târziu că motivul pentru care marea majoritate a clasei mijlocii a votat în favoarea naziștilor este procesul de sărăcire la care a fost supusă în 1923. În lumina recentelor cercetări

istorice, astfel de afirmații sunt puse sub semnul întrebării și a fost adoptat un punct de vedere mult mai diferențiat referitor la impactul pe care l-a avut inflația asupra clasei mijlocii, precum și asupra restului societății. Chiar și așa, este important să reținem faptul că analiza generală care urmează pe tema claselor sociale nu poate respecta întru totul anumite categorii de factori precum regiunea, vârsta și condițiile personale care ar putea afecta un anumit individ.

Cheia pentru a înțelege cine a avut de câștigat și cine a avut de pierdut de pe urma inflației se află în natura veniturilor unui individ și în măsura în care acesta este îndatorat. În mod limpede, acest lucru a fost poate corelat cu anumite caracteristici de clasă, dar nu este obligatoriu să se fi procedat astfel. Deci ce înseamnă practic acest lucru? Înseamnă că adevărații învingători au fost acele segmente ale comunității care au putut să își achite datoriile, ipotecile și împrumuturile cu bani afectați de inflație și lipsiți de valoare. Acest lucru a fost bineînțeles în avantajul oamenilor de afaceri, proprietarilor de pământ și de case (printre care se aflau de bună seamă și reprezentanți ai clasei mijlocii). Într-adevăr, cei care au știut să profite de situație au câștigat imens cumpărând proprietăți de la cei naivi și disperați. Acest lucru a fost valabil în cazul marilor oameni de afaceri care au profitat de creditele ieftine și au inflaționat profiturile pentru a crea mari conglomerate industriale. În această categorie cel mai notoriu exemplu a fost Hugo Stinnes, care la sfârșitul anului 1923 controla 20 la sută din industria germană. La cealaltă extremă se aflau cei care economisiseră bani și creditorii ipotecari (inclusiv milioanele de cumpărători de bonuri de război) care au constata că o mulțime de bani au fost investiți sau împrumutați pe nimic. Ne putem forma o oarecare idee despre impactul pe care l-a avut inflația citind romanul lui Remarque *Der Schwarze Obelisk* (Obeliscul negru) în care o văduvă explică de ce s-a sinucis soțul ei.

1 S-a sinucis din cauza banilor. Avea un depozit la bancă garantat pe o perioadă de cinci ani și nu s-a putut atinge de bani. Era zestrea fiicei mele din prima mea căsătorie. El era tutorele ei. Când i s-a permis să retragă banii acum două săptămâni, nu mai
5 aveau nici o valoare, iar mirele a rupt logodna ... Fiica mea a plâns. El nu a putut suporta acest lucru. A crezut că totul s-a întâmplat din vina lui.

Într-o situație asemănătoare se aflau cei care trăiau din venituri fixe sau cu ajutor social, de pildă studenții, pensionarii și cei bolnavi. Multe subvenții și pensii și-au pierdut progresiv valoarea, pentru că indexările nu țineau pasul cu ritmul inflației.

Marea masă a populației se afla undeva la mijloc între profiturile maxime și pierderi. La țară, fermierii se descurcau destul de bine, pentru că era nevoie în continuare de alimente, iar ei erau mai puțin dependenți de economiile de bani pentru procurarea bunurilor necesare vieții. Proprietarii de magazine și meseriașii păreau și ei să se descurce, mai ales dacă erau dispuși să profite de piața neagră. Lefurile și salariile funcționarilor sunt, ca de obicei, cel mai greu de interpretat. Părerea că nivelul de trai al muncitorilor a continuat să scadă după 1918 este acum pusă în general sub semnul întrebării și se pare că până în 1922 nivelul salariilor reale a continuat să crească (deși nu a depășit nivelul salariilor de dinainte de război). Abia în haosul ce a caracterizat anul 1923, când sindicatele nu au mai fost capabile să negocieze contracte salariale care să țină pasul cu rata inflației, a început să se înregistreze un declin. Mai mult, pentru muncitori exista și siguranța locului de muncă, datorită ratei scăzute a șomajului. În ceea ce-i privește pe funcționarii salariați, intelectualii și funcționarii publici, și în acest caz imaginea tradițională a continuei erodări a veniturilor acestora s-a dovedit inexactă. Potrivit lui Holtfrerich, cel mai de jos nivel în termeni reali s-a înregistrat de fapt la începutul anului 1920, iar în 1921-1922 s-au făcut reale progrese, care s-au pierdut numai parțial în evenimentele din 1923.

Impactul material al inflației din cadrul Republicii de la Weimar constituie acum subiectul unor importante cercetări istorice în Germania, iar opiniile generale contemporane au început să fie revizuite, chiar dacă uneori dezbaterile par să aibă mai curând un caracter pedant, pe măsură ce istoricii economiei pătrund în labirintul datelor statistice. Prin urmare, înțelegerea noastră istorică a fost aprofundată și generalizată și multă lume consideră în prezent că acuratețea istorică este mai bine deservită de niște concluzii mai precaute. Nu avem foarte mult de câștigat dacă redactăm pur și simplu o listă cu învingători și învinși din rândul grupurilor sociale, căci realitatea istorică era mult mai diferențiată decât s-a crezut până acum. Două persoane din aceeași clasă socială pot fi afectate în moduri foarte diferite, în funcție de o serie de variabile. Norocul sau nenorocul era deosebit de important la anumite nivele de datorii

și economii. De aceea, în acest sens, orice analiză socială generalizată (precum cea de mai sus) trebuie să țină foarte atent seama de faptul că natura sau măsura unei dovezi nu înlesnește formularea unor concluzii foarte limpezi.

c) Un dezastru în toată puterea cuvântului?

În mod tradițional, inflația din Germania a fost caracterizată drept o catastrofă economică cu consecințe sociale dăunătoare care au creat condițiile favorabile pentru prăbușirea Republicii de la Weimar și ascensiunea național-socialismului. Totuși, în anii '80 o seamă de istorici ai economiei conduși de Holtfrerich au început să interpreteze evenimentele într-o manieră pozitivă. Holtfrerich susține că în perioada de până la sfârșitul anului 1922, politica economică a Republicii de la Weimar a devenit „o strategie rațională ... în interesul național". Teza sa este că, datorită continuării politicii de deficit financiar, Republica de la Weimar a fost în măsură să mențină dezvoltarea economică și să sporească producția. Evaluând-o potrivit acestor criterii, economia germană poate fi comparată în termeni foarte favorabili cu celelalte economii europene care au intrat în criza de după război în anii 1921-1922. Astfel, de pildă, în timp ce în 1921, în Marea Britanie se înregistra o rată a șomajului de aproape 17 la sută, în Germania se înregistra o rată a șomajului de numai 1,8 la sută, iar nivelul salariilor era în creștere. Un atât de neobișnuit de ridicat nivel de activitate economică la vremea aceea a acționat și ca stimulent major pentru investiții și prin urmare, în Germania au intrat sume mari de bani, în special din SUA. În fine, Holtfrerich pretinde că politica nu a fost benefică numai din punct de vedere economic, ci și inevitabilă din punct de vedere politic pentru supraviețuirea și existența însăși a Republicii de la Weimar, dat fiind că orice politică de restrângeri bugetare în primii ani ar fi avut cele mai cumplite consecințe economice și sociale, care ar fi destabilizat în mod decisiv tânăra democrație.

Totuși, este dificil să acceptăm revizionismul lui Holtfrerich numai în sens restrâns. El a fost criticat pentru că a tras o linie între perioada de până în 1922 care poate fi denumită „inflație benefică" și hiperinflația din 1923 cu toate problemele care au caracterizat-o. Această distincție pare a fi artificială și bizară, căci ține cont de evoluția pe termen lung până la inflație și de natura cumulativă a cauzelor acesteia. De asemenea

tinde să separe inflația de măsurile drastice care s-au impus în cele din urmă pentru rezolvarea ei. Argumentele sale sunt foarte specifice unui istoric al economiei și se bazează în mare măsură pe studierea datelor economice și financiare. Prin urmare, interpretarea sa are tendința să marginalizeze alte criterii importante în analiza istorică, precum dimensiunile sociale și psihologice. El a încercat, mai presus de orice, să atenueze adevăratele traume umane pe care inflația le-a provocat anumitor elemente din societatea germană. În februarie 1923, ministrul sănătății a rostit un discurs în *Reichstag*:

> Din păcate, această situație de accelerat și șocant declin în ceea ce privește condițiile de sănătate caracterizează întregul Reich. În zonele rurale unde mulți fermieri independenți sunt capabili să asigure hrana familiei lor, iar problemele pricinuite de o mare densitate a populației nu există, condițiile par a fi mai bune. Dar în orașe și în regiunile cu o numeroasă populație industrială, s-a înregistrat o vădită deteriorare a situației. Cei mai afectați sunt clasa mijlocie, cei care trăiesc cu venituri foarte mici, văduvele și pensionarii, cei care cu veniturile lor modeste nu își mai pot permite să își satisfacă cerințele de bază la prețurile actuale...
>
> Este de înțeles că în aceste condiții neigienice, nivelul sănătății se deteriorează tot mai grav. Deși cifrele la nivelul Reichului nu sunt disponibile, dispunem de date preliminare referitoare la rata mortalității pentru orașe de 100 000 de locuitori sau mai mult. După ce în 1920-1921 cifra a scăzut, a crescut din nou pentru anii 1921-1922, ajungând de la 12,6 la 13,4 la mia de locuitori ... a reapărut edemul, așa numita hidropizie de război, care este o consecință a unei alimentații necorespunzătoare și lipsite de proteine. S-a înregistrat o creștere a deranjamentelor stomacale și a intoxicațiilor alimentare, care sunt rezultatul ingerării de alimente deteriorate. S-au înregistrat cazuri de scorbut, care este o consecință a unei alimentații nepotrivite și neechilibrate. Din diferite părți ale Reichului sosesc rapoarte care semnalează o creștere a numărului de sinucideri .. Tot mai adesea în dosarele oficiale la cauza morții apar mențiuni de tipul „vârstă înaintată" și „slăbiciune"; acestea reprezintă echivalentul morții prin înfometare.

Mult mai perfide au fost efectele asupra comportamentului uman. Mercantilismul, crima și prostituția au atins cote alarmante în această perioadă. S-a sugerat adesea că astfel de direcții comportamentale au contribuit în mod semnificativ la lipsa de încredere în sistemul republican. O asemenea legătură este greu de demonstrat – pentru istorici este extrem de dificil să evalueze importanța moralității și a credinței pentru funcționarea efectivă a societăților din trecut. Totuși, ar fi o naivitate din partea noastră să nu ținem cont de posibilele efecte pe care le-a avut declinul economic asupra societății germane în ceea ce privește valorile sale tradiționale și respectabile. Este însă posibil ca pierderea unor vechi „garanții" atunci când structura democratică era încă la începuturi să fi exacerbat tensiunile. Un lucru și mai semnificativ poate este faptul că, atunci când în al doilea deceniu s-a produs o nouă criză, încrederea opiniei publice în capacitatea Republicii de la Weimar de a menține stabilitatea socială a fost în cele din urmă pierdută. În acest sens, inflația din 1923 nu a fost ocazia care a condus la prăbușirea Republicii de la Weimar, dar a lăsat o amprentă psihologică adâncă și de durată de care Republica de la Weimar nu a putut scăpa.

3. Criza politică

Totuși, oricât de mult ar vrea cineva să evidențieze criza economică cu care s-a confruntat Germania, continuă să fie adevărat faptul că încă de la început, în cadrul sistemului politic existau probleme structurale fundamentale, care au fost mai profunde decât criticile la adresa structurii constituționale. În pofida relativului succes al alegerilor pentru *Reichstag* din ianuarie 1919 pentru forțele care susțineau republica, astfel de probleme erau înrădăcinate în însăși natura structurii politice a Republicii de la Weimar. Republica s-a confruntat cu opoziția politică a extremei dreapta și a extremei stângi, în timp ce susținătorii săi democratici se confruntau cu neplăcuta problemă de a crea și a menține coalițiile guvernamentale. În anii 1919-1924, efectul cumulativ al acestor probleme politice, exacerbat de contextul economic și de o Franță naționalistă, prădătoare, a creat o atmosferă de permanentă criză politică ce a atins apogeul în anul 1923. Într-adevăr, Kolb merge până la a pretinde că însăși supraviețuirea Republicii de la Weimar în acea epocă trebuie privită „aproape ca un miracol".

a) Opoziția de stânga

După revoluția din 1918-1919, politica socialistă a rămas într-o stare de confuzie (vezi tabelul de la paginile 107-109). SPD era în mod indiscutabil un susținător al democrației parlamentare; KPD și-a însușit rolul conducător după modelul Rusiei bolșevice și a făcut presiuni pentru declanșarea revoluției proletare; iar USPD a fost prins la mijloc, susținând crearea unei societăți socialiste, dar într-o structură democratică. Totuși, această situație a fost clarificată de prăbușirea USPD în 1920, care a avut ca rezultat emigrarea membrilor săi fie spre KPD (extrema stângă revoluționară), fie spre SPD (stânga parlamentară moderată) – iar între aceste două forțe scindarea era pe cât de profundă, pe atât de amplă. De ce s-a opus extrema stângă atât de vehement republicii și cât de serios amenința ea stabilitatea republicii?

Extrema stângă a considerat instaurarea democrației parlamentare ca nefiind nimic altceva decât un „compromis burghez". Reprezentanții săi voiau ca revoluția să continue în liniile marxist-leniniste cu crearea unui stat socialist cu partid unic și cu restructurarea majoră a structurii economice și sociale a Germaniei. Opoziția sa față de republică s-a manifestat prin urmare printr-o respingere totală a sistemului – nu era pregătită să fie o „opoziție loială" și să activeze în cadrul sistemului parlamentar pentru a contribui la realizarea schimbărilor dorite. În acest sens, deosebirea dintre concepția ideologică a stângii moderate și cea a extremei stângi era atât de profundă încât nu era nici o șansă de cooperare politică între ele, ca să nu mai vorbim de un *rapprochement* al mișcării socialiste. Extrema stângă avea un cu totul alt punct de vedere asupra politicii și societății germane, în timp ce stânga moderată era una dintre cheile de boltă ale democrației de la Weimar.

Dacă analizăm cu atenție situația, este absolut limpede că extrema stângă reprezenta în mult mai mică măsură o amenințare pentru Republica de la Weimar decât se credea la vremea aceea. Sprijinul electoral de care s-a bucurat – de 10-15 la sută – și în special acțiunile sale revoluționare, ca de pildă, crearea unei republici sovietice efemere în Bavaria (aprilie 1919) și tentativa de revoltă armată din Saxonia (martie 1921), au creat impresia unei „Amenințări Roșii". Această amenințare i-a speriat pe mulți – și însoțită de propaganda extremei drepte – a degenerat în temeri exagerate. Ea a reușit în special să determine stânga

parlamentară și pe alți democrați să se bazeze pe forțele reacționare. Totuși, realitatea nu era nici pe departe atât de amenințătoare. Chiar și în perioada de haos și nesiguranță din 1923, opoziția extremei stângi a fost limitată la câteva incidente izolate și s-a dovedit incapabilă să organizeze un atac unificat împotriva democrației de la Weimar. A fost slăbită de divizările sale ideologice și de nesiguranța creată în privința tacticii ce trebuia folosită. Represiunea la care a fost supusă de *Freikorps* (vezi pagina 130) a condus la înlăturarea unora dintre cei mai capabili și mai înzestrați dintre liderii săi. Rezultatul a fost că nu a mai putut obține niciodată mai mult de circa o treime din sprijinul pe care i-l putea acorda clasa muncitoare. În cele din urmă, extrema stângă nu a fost îndeajuns de puternică pentru a conduce o revoluție împotriva Republicii de la Weimar, deși opoziția sa, precum și cea a oponentului său politic, extrema dreaptă, au limitat în mod serios baza sprijinului de care s-a bucurat încă de la început Republica de la Weimar.

b) Opoziția de dreapta

Opoziția extremei drepte a fost foarte diferită de cea a extremei stângi, atât ca formă cât și ca amploare. La dreapta eșicherului politic se putea constata o colecție foarte diversă de oponenți ai republicii, iar rezistența lor s-a exprimat într-un mod total diferit. De aceea amenințarea extremei drepte trebuie analizată la mai multe nivele. Ce susținea ea? Cine sau ce era extrema dreaptă? Și a reprezentat ea o amenințare mai serioasă pentru viabilitatea Republicii de la Weimar decât extrema stângă?

Extrema dreaptă era unită de respingerea totală a sistemului și principiilor Republicii de la Weimar. Ea urmărea să distrugă sistemul democratic și să instaureze un fel de regim naționalist autoritar. Elementul central al opoziției sale naționalist-conservatoare era credința cultivată în mitul „loviturii pe la spate". Războiul, susțineau reprezentanții săi, a fost pierdut nu din pricina vreunei înfrângeri militare suferite de armată, ci ca rezultat al trădării forțelor nepatriotice din Germania. Aceștia erau pacifiștii, socialiștii, democrații, evreii – o întreagă gamă de țapi ispășitori care au fost folosiți de politicienii de dreapta pentru a-și asuma responsabilitatea de a fi acceptat armistițiul. Ba chiar mai mult, acești „Criminali din noiembrie" au fost gata să răstoarne monarhia și să instaureze republica, au sporit rușinea acceptând „pacea rușinoasă" de

la Versailles. Astfel de interpretări distorsionate ale evenimentelor din 1918-1919 au fost universal acceptate de extrema dreaptă. Ele nu numai că au atenuat responsabilitatea *Kaiserreich*-ului, ci au acționat ca o pedeapsă ce putea fi aplicată noilor lideri ai Germaniei.

Manifestațiile extremei drepte au îmbrăcat forme diverse. Cea mai deschisă formă de manifestare politică au fost diferitele partide de dreapta. Extrema dreaptă reprezenta de asemenea forța conducătoare dindărătul activităților diferitelor organizații teroriste paramilitare și a avut o influență copleșitoare într-o serie de instituții cheie din statul german.

DNVP era o coaliție a forțelor naționaliste creată în jurul vechilor partide conservatoare imperiale, dar reunea și grupări de tipul Partidului Patriei și al Ligii Pangermane. Prin urmare, această coaliție includea încă de la început importante elemente radicale și rasiste și, deși era în continuare partidul proprietarilor de pământ și ale unora dintre proprietarii industriei grele, a stârnit un deosebit interes în rândul elementelor

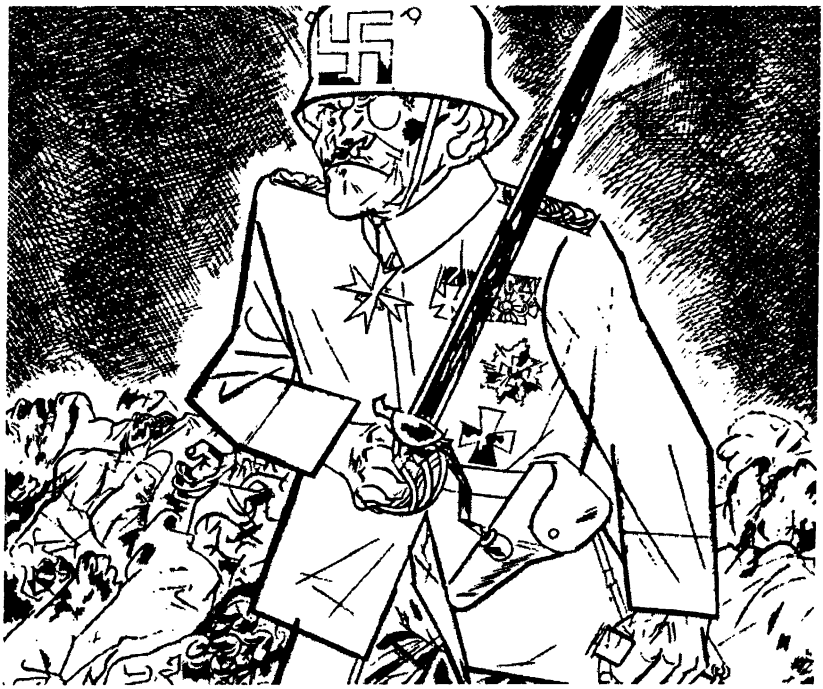

Generalul alb *de G. Grosz*

clasei de mijloc, întrunind 15,1 la sută la alegerile din 1920. Deși DNVP a rămas forța dominantă a extremei drepte până când a început marea criză de la sfârșitul deceniului, existau și numeroase alte partide colaterale. Apariția naționalismului radical, *völkisch* (popular) după cum am mai spus, a fost evidentă înainte de 1914, dar efectele războiului și consecințele acestuia au acționat ca un puternic element catalizator. Bavaria, în special, a devenit un rai pentru astfel de grupări, dat fiind că guvernul statului era îndeajuns de reacționar pentru a tolera multe dintre aceste grupări. Un astfel de grup a fost Partidul Muncitorilor Germani în care s-a înscris Hitler în 1919. Totuși, în anii 1919-1924, diferențele regionale și cele politice au divizat astfel de grupuri, iar încercările de a uni dreapta radicală naționalistă au eșuat. Abia la jumătatea anilor '20, când Hitler a început să reunească aceste grupuri sub conducerea sa în cadrul NSDAP, a fost creată o puternică forță electorală.

În primii ani ai Republicii de la Weimar, naționalismul radical a fost mai activ cu pistolul decât cu urna de vot. Unitățile *Freikorps* care au luat avânt în mediul posbelic erau un rai pentru elementele mai brutale și periculoase ale militarismului german. Deși erau folosite ocazional de guvern pentru a suprima amenințarea pe care se considera că o reprezintă extrema stângă, *Freikorps* aveau o atitudine antirepublicană și militau pentru reinstaurarea regimului autoritar. Aceste unități au scos la iveală multe dintre trăsăturile negative și prejudecățile orbești ale extremei drepte, pe care le-au exprimat printr-o violență gratuită.

Freikorps s-au aflat mai mult ca sigur în spatele grupării denumite „Organizația Consul" care i-a asasinat pe doi dintre cei mai importanți politicieni republicani, Erzberger și Rathenau, și a jucat un rol important în prima tentativă a aripii drepte de a prelua puterea de la guvernul constituțional prin puciul militarist condus de Kapp-Lüttwitz din 1920. Wolfgang Kapp era un fost funcționar public prusian și membru fondator al Partidului Patriei, iar generalul Lüttwitz a fost considerat „părintele *Freikorps*". La începutul anului 1920, nevoia de a reduce efectivele armatei germane în conformitate cu prevederile Tratatului de la Versailles a creat o profundă nemulțumire în rândurile *Freikorps*. Când s-a propus desființarea Brigăzii Ehrhardt de lângă Berlin, Kapp și Lüttwitz au decis să profite de situație și să mărșăluiască spre capitală. Neopunându-li-se nici o rezistență, au intrat în Berlin și au instalat un nou guvern care a adoptat următoarea proclamație:

Reichul și națiunea sunt în mare pericol. Cu o viteză teribilă ne apropiem de prăbușirea definitivă a statului și a legii și ordinii. Poporul nu realizează proporțiile dezastrului. Prețurile cresc fără nici un control. Privațiunile sunt tot mai multe. Ne paște amenințarea cu foametea. Corupția, camăta, nepotismul și crima își arată tot mai mult colții. Guvernul, lipsit de autoritate, neputincios și corupt, este incapabil să înlăture pericolul. Afară cu guvernul în care Erzberger este lumina călăuzitoare! ...

Ce principii ar trebui să ne conducă? Nu reacțiune, ci o dezvoltare liberă a statului german, restabilirea ordinii și a sfinteniei legii. Pe teritoriul Germaniei trebuie să domnească datoria și conștiința. Trebuie să repunem în drepturi onoarea și demnitatea poporului german ... A sosit clipa salvării Germaniei și trebuie să profităm de ea; de aceea, nu există nici o altă cale decât formarea unui guvern de acțiune. Care sunt sarcinile pe care trebuie să le îndeplinească noul guvern? ...

Guvernul va curma fără milă grevele și actele de sabotaj. Toată lumea își va putea desfășura munca în liniște. Toți cei care vor să muncească se vor bucura de protecția noastră: acțiunile greviste reprezintă o act de trădare față de națiune, față de patrie și față de viitorul Germaniei. Guvernul nu va fi ... doar un guvern capitalist unilateral. El va salva muncitorii germani de soarta grea a sclaviei față de marele capital internațional și speră ca prin astfel de măsuri să pună capăt ostilității clasei muncitoare față de stat ... Vom guverna nu în conformitate cu anumite teorii, ci în funcție de nevoile practice ale statului și națiunii întregi. În cea mai bună tradiție germană, statul trebuie să fie mai presus de conflictul între clase și partide. Acesta este un obiectiv arbitrar în actualul conflict dintre capital și muncitori. Respingem ideea ca dreapta sau stânga să beneficieze de avantaje de clasă. Recunoaștem numai cetățenii germani. Toată lumea trebuie să își facă datoria! Cea dintâi datorie a fiecărui om este să muncească. Germania trebuie să fie o comunitate morală muncitoare!

În mod semnificativ, armata nu a opus nici o rezistență acestui puci. În pofida unor repetate solicitări ale lui Ebert și ale cancelarului de a curma acțiunea forțelor puciste, atitudinea armatei a fost contradictorie. Ea nu

s-a alăturat puciștilor, dar nici nu a încercat să susțină guvernul legitim al țării. Generalul von Seeckt, cel mai în vârstă ofițer din cadrul Ministerului Apărării, a vorbit în numele multora dintre colegii săi atunci când a declarat:

> Trupele nu trag în trupe. Deci, domnule ministru, dumneavoastră vă așteptați să se dea o bătălie înainte de Poarta Brandenburg între trupe care au luptat cot la cot împotriva unui dușman comun? Când *Reichswehr* trage în *Reichswehr*, atunci nu mai poate fi vorba de camaraderie între corpurile de ofițeri.

Decizia armatei de a pune propriile interese instituționale înaintea obligației de a apăra guvernul l-a obligat pe acesta din urmă să fugă din capitală și să se retragă la Stuttgart. Totuși, în pofida acestei infamii, puciul a luat sfârșit rapid. Înainte de a părăsi Berlinul, membrii SPD din guvern au făcut apel pentru organizarea unei greve generale, care curând a paralizat capitala și rapid s-a răspândit și în restul țării. După patru zile era limpede că Kapp și guvernul său nu au beneficiat de o autoritate reală și au părăsit orașul. La prima vedere, eșecul puciului condus de Kapp poate fi considerat un succes major al republicii – el nu s-a bucurat de sprijinul opiniei publice și de aceea a reprezentat o trădare majoră din partea extremei drepte. Totuși, este la fel de semnificativ faptul că puciul condus de Kapp a avut totuși loc! În acest sens, puciul condus de Kapp evidențiază foarte limpede slăbiciunea Republicii de la Weimar în fața instituțiilor națiunii. Comportamentul acestora în timpul puciului a fost simptomatic pentru atitudinea lor de dreapta și pentru lipsa de simpatie față de republică și principiile sale. În lunile de după puci guvernul nu a reușit să înfrunte această problemă.

Conducerea armatei, de pildă, a dat clar de înțeles că nu se prea poate conta pe sprijinul ei. Totuși, spre surprinderea tuturor, chiar la sfârșitul aceleiași luni, Seeckt însuși a fost numit șef al comandamentului armatei – o numire făcută potrivit logicii dubioase că el se bucură de încrederea colegilor săi ofițeri și ignorând faptul că atitudinea sa față de republică era cel mult indiferentă. Sub influența lui Seeckt (1920-1926) armata a devenit „un stat în stat" (Scheidemann), cu o poziție privilegiată care o situa, de fapt, mai presus de responsabilitatea democratică directă. Mulți dintre reprezentanții ei considerau că armata slujește un obiectiv

mai înalt în fața întregii națiuni și de aceea are dreptul să intervină așa cum crede de cuviință, fără să țină cont de obligațiile sale față de republică.

Tot astfel justiția a perpetuat valori politice anacronice, care reflectau autoritarismul conservator din epoca imperială. Reprezentanții săi se îndoiau de legitimitatea și principiile noii republici și acest lucru a condus la o aplicare neregulată și dubioasă a principiilor justiției. Puciștii din 1920 nu au suferit niciodată deplin rigorile legii: Kapp a murit în închisoare așteptând să fie judecat; lui Lüttwitz i s-a permis să se pensioneze înainte de vârstă; chiar și cei care au fost judecați au fost condamnați la numai cinci ani de închisoare. Un asemenea tratament nu era deloc atipic. După puciul de la München din 1923, Hitler a fost condamnat la numai cinci ani de închisoare, dar a fost eliberat după mai puțin de 12 luni, iar Ludendorff a fost și el achitat. În schimb, liderii acțiunilor organizate de stânga au fost condamnați la ani grei de închisoare sau chiar la moarte. Fără îndoială că justiția avea o orientare politică favorabilă extremei drepte și, consolidată de dreptul său la siguranță profesională, judecățile reprezentanților săi au contribuit la slăbirea republicii și au încurajat opoziția aripii drepte. Cam același lucru se poate spune despre alte instituții cheie precum administrația publică și instituțiile de învățământ.

Din păcate, nu întotdeauna au fost just apreciate profunzimea și amploarea opoziției extremei drepte față de Republica de la Weimar. Exista o oscilație între indiferență și violență brutală, dar în mod ironic, datorită amenințării percepute din partea extremei stângi, regimul republican a ajuns să se bazele pe forțele reacțiunii, în special în domeniul justiției și în cel al legii și ordinii. În multe privințe cea mai cumplită amenințare pentru Republica de la Weimar o constituiau persistența vechilor atitudini și lipsa de sprijin real pentru democrație în cadrul instituțiilor statului. Cele mai violente forțe ale contrarevoluției, așa cum au demonstrat-o puciurile conduse de Kapp și Hitler, erau la vremea aceea în realitate prea slabe și prea dezorganizate pentru a pune mâna pe putere. Aceasta a fost o lecție pe care Hitler a ajuns să o aprecieze cât a stat în temniță în anul 1924.

4. Cum și de ce a supraviețuit Republica de la Weimar anilor de criză?

În 1923, criza politică și economică din Republica de la Weimar a atins apogeul. Trupele franceze și belgiene au ocupat regiunea Ruhr și pentru că nu dispunea de mijloacele necesare pentru a se opune acestei ocupații, guvernul german a ales soluția politicii de „rezistență pasivă". Între timp, moneda germană s-a prăbușit și s-a ajuns la hiperinflație. Prin urmare, au avut loc numeroase tulburări politice în întreaga țară, care au culminat cu o tentativă de revoluție comunistă în Saxonia și puciul eșuat al lui Hitler în Bavaria. Republica era foarte aproape de dezintegrare. Totuși, peste numai câteva luni situația a părut să se calmeze și să se normalizeze. Comentariul lui Peukert care susține că anul 1923 demonstrează „că în istorie nu există situații total lipsite de speranțe" nu este doar un indiciu în ceea ce privește modul remarcabil în care a supraviețuit Republica de la Weimar, ci și în ce privește dificultățile cu care se confruntă istoricii încercând să explice această supraviețuire.

Este fără îndoială important să recunoaștem că în a doua jumătate a anului 1923 s-a trecut la acțiunea politică decisivă menită să înfrunte criza și că rezultatele au fost fără îndoială benefice. De la sfârșitul anului 1922 lucrurile au fost lăsate în voia lor, dar numirea în august 1923 a lui Gustav Stresemann în funcția de cancelar (vezi pagina 155) a fost impusă de necesitatea numirii unui politician care să fie pregătit să ia decizii dificile în încercarea de a rezolva situația economică a Germaniei și neputința ei pe plan internațional. Stresemann a adoptat „rezistența pasivă" și a promis să înceteze plata reparațiilor. El a redus de asemenea cheltuielile guvernului pentru a reduce deficitul, creând în același timp o nouă monedă, *Rentenmark*. Rezultatul a fost o oprire aproape miraculoasă a ciclului inflaționist, introducerea unei monede stabile și crearea bazei politice pentru negocieri internaționale asupra situației economice a Germaniei. „Miracolul *Rentenmark*" și politica împăciuitoristă a lui Stresemann au asigurat Germaniei o oarecare simpatie din partea Aliaților, iar pentru studierea situației financiare a Germaniei a fost creat Comitetul Dawes. Raportul acestui comitet, Planul Dawes, publicat în aprilie 1924, nu a redus cifra totală a reparațiilor, dar plățile pentru primii cinci ani le-a raportat în mod direct la capacitatea economică a Germaniei și a stabilit condițiile pentru acordarea unui masiv împrumut

internațional. Acceptarea Planului Dawes atât de Germania cât și de Aliați putem spune că a marcat începutul unei noi ere atât în ceea ce privește relațiile internaționale cât și pentru situația internă a Germaniei.

Deși acțiunea hotărâtă a lui Stresemann de a rezolva problemele ne-ar putea fi de folos pentru a explica de ce anii de criză au luat sfârșit, această acțiune în sine nu ne ajută de fapt să înțelegem de ce Republica de la Weimar a fost capabilă să depășească anii de criză. Supraviețuirea Republicii de la Weimar pe parcursul crizei din 1923 a fost într-un contrast profund cu umilitoarea ei prăbușire care a avut loc un deceniu mai târziu. De ce s-au petrecut astfel lucrurile? De ce nu s-a prăbușit Republica de la Weimar în timpul crizei de durată de dinainte de apariția lui Stresemann pe scena politică? Este foarte greu de stabilit cu precizie de ce s-au petrecut astfel lucrurile, iar concluziile trebuie trase cu multă precauție. Aceasta este o altă situație în care istoricii și studenții lor trebuie să accepte faptul că certitudinea istorică are un caracter limitat!

S-ar putea spune, de pildă, că resentimentele populare erau canalizate mai degrabă împotriva francezilor și a Aliaților decât împotriva Republicii de Weimar. S-a sugerat de asemenea că, în pofida efectelor inflației, muncitorii nu au fost afectați în aceeași măsură în care au suferit când s-a înregistrat o rată mare a șomajului pe termen lung. Tot astfel, funcționarii au manifestat o atitudine mai puțin ostilă față de Republica de la Weimar în primii săi ani decât în faza sa finală de criză economică deflaționistă (și, bineînțeles, unii oameni de afaceri au profitat masiv de pe urma inflației). Dacă unele sau toate aceste afirmații despre atitudinea populară față de Republica de la Weimar sunt reale, atunci se pare că, deși în anul 1923 populația era dezolată și deziluzionată, nemulțumirea față de Republica de la Weimar nu a atins proporții critice (spre deosebire de perioada 1932-1933). Mai mult, în 1923 nu exista o alternativă limpede la Republica de la Weimar. Extrema stângă nu își revenise încă în urma divizărilor sale interne și a suprimării din anii 1918-1921, iar în poziția sa izolată nu se bucura de prea mult sprijin pentru a răsturna Republica de la Weimar. Extrema dreaptă nu era nici ea destul de puternică – era divizată și nu avea o strategie clară. Eșecul puciului condus de Kapp a folosit ca un avertisment limpede în ceea ce privește pericolele unei acțiuni pripite – și acesta a fost probabil principalul motiv pentru care armata nu a luat inițiativa în 1923.

De aceea Republica de la Weimar a supraviețuit anilor de criză de după război. Trebuie să ne amintim că alte regimuri nu s-au descurcat la fel de bine – Italia (o democrație liberală încă din 1870) și Ungaria se îndreptau deja spre dictatură, iar Polonia le-a urmat îndeaproape. Democrația Republicii de la Weimar nu poate fi considerată doar „un sistem nestatornic". În 1923, a reușit să supraviețuiască unei situații extrem de dificile. A fost acesta un semn de reală forță politică și stabilitate? Dacă da, putem spune oare că datorită realizărilor sale s-a ajuns la jumătatea anilor '20 într-o situație de relativ calm?

Să luăm notițe despre „Republica de la Weimar: anii de criză"

Acest capitol acoperă un subiect foarte vast atât în ceea ce privește conținutul său, cât și problemele analizate și de aceea necesită o înțelegere aprofundată. Nu numai că materialul însuși poate alcătui baza pentru a vi se cere alcătuirea unui eseu pe această temă, dar este de asemenea foarte important și pentru aprecierea evoluției ulterioare a Republicii de la Weimar. În plus, el include și probleme pe care le veți studia într-un curs de încheiere – de pildă, acordul de pace și criza postbelică – în cadrul căruia comparațiile între Germania și Italia sunt foarte importante. Deci, trebuie să considerați măcar că merită să luați notițe! Următoarele titluri trebuie să vă ajute să vă structurați notițele.

1. Constituția și Tratatul de pace
1.1. Constituția Republicii de la Weimar. Faceți o listă și explicați principalele probleme controversate în cadrul constituției.
1.2. Tratatul de la Versailles. Desenați harta de la pagina 114. Explicați ce prevederi ale Tratatului de la Versailles au fost mai puternic resimțite în Germania. Reveniți la notițele de la secțiunea anterioară. Acordul de pace sau constituția a avut un efect mai nociv asupra evoluției Republicii de la Weimar? Explicați-vă răspunsul.
2. Criza economică
2.1. Cauzele. Pe termen lung; pe termen mediu; pe termen scurt.
2.2. Efectele. Alcătuiți o diagramă și includeți cât mai multe efecte posibil. Reorganizați-vă problemele în funcție de patru titluri: efecte

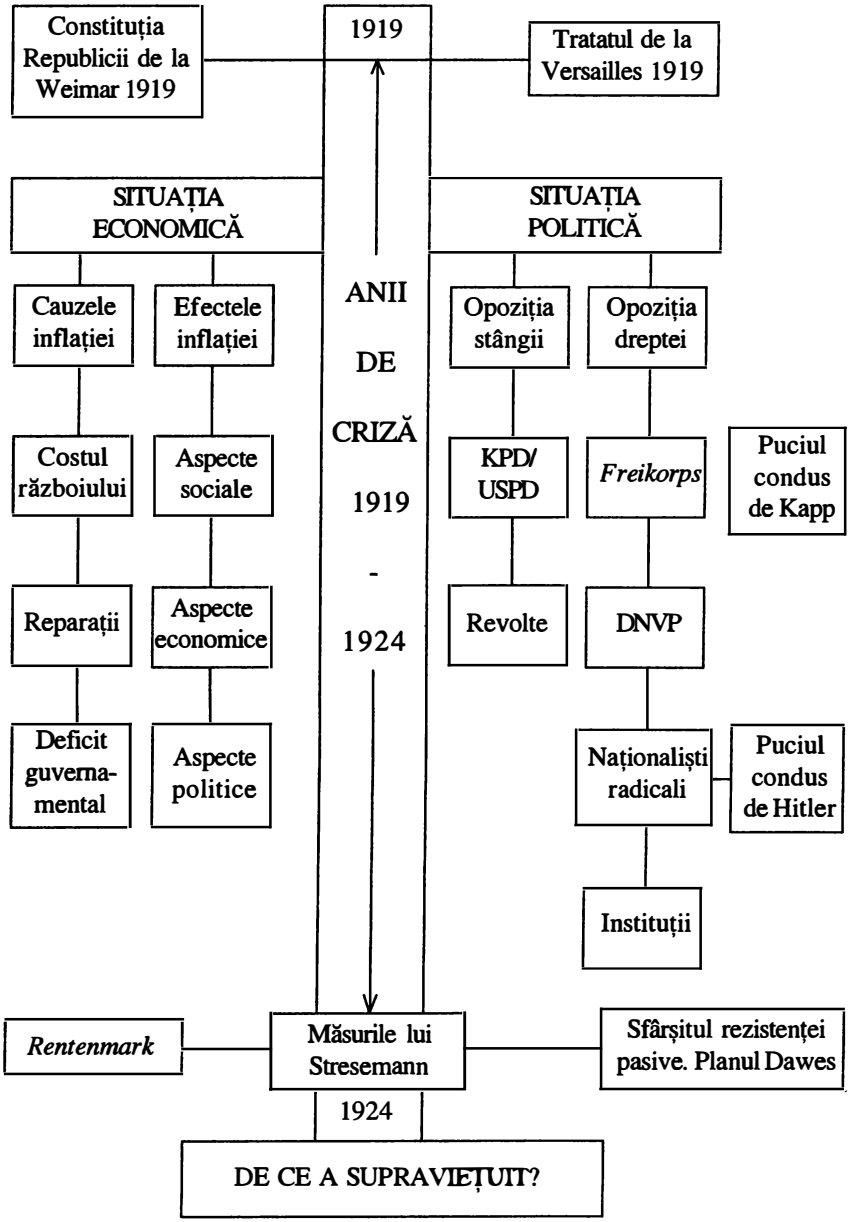

Rezumat – Republica de la Weimar: anii de criză, 1919-1924

dezastruoase; efecte serioase; efecte tolerabile; efecte benefice. A fost Marea Inflație cu adevărat un dezastru în toată puterea cuvântului?

3. Criza politică

3.1. Opoziția stângii. De ce nu a reușit extrema stângă să importe revoluția comunistă în Germania în anii de criză?

3.2. Opoziția dreptei. Identificați exact amploarea opoziției extremei drepte. De ce nu a reușit extrema dreaptă să răstoarne democrația Republicii de la Weimar în anii de criză?

4. Supraviețuirea democrației Republicii de la Weimar

4.1. Acțiunea lui Stresemann. Câteva motive posibile pentru supraviețuirea Republicii de la Weimar. Puteți identifica alți factori care ar putea explica supraviețuirea Republicii de la Weimar în această perioadă?

La sfârșitul Capitolului 7 va fi necesar să reveniți la acest capitol și la problemele analizate în cadrul său.

Să răspundem la întrebări-eseu despre „Republica de la Weimar: Anii de criză"

Uneori punctul central analitic al unei întrebări se află într-un cuvânt cheie sau într-o frază cheie. Analizați următoarele întrebări și decideți care este cuvântul cheie sau care sunt cuvintele cheie în fiecare caz:

1. În ce măsură a fost Germania mutilată de Tratatul de la Versailles?
2. În ce măsură sunteți de acord că problemele inițiale ale Republicii de la Weimar au fost în principal de natură economică?
3. Cât de potrivit este să considerăm supraviețuirea Republicii de la Weimar un miracol?
4. În ce măsură problemele Germaniei din anii de criză, 1919-1923, au fost cauzate de forțe externe?
5. Sunteți de acord cu ideea că amenințarea pe care o reprezenta extrema stângă în anii 1918-1923 pentru democrația Republicii de la Weimar a fost numai o iluzie?

Nu vă va fi probabil foarte greu să identificați cuvintele cheie – deși ați fost probabil tentați de cuvântul „criză" în cadrul întrebării 4, când de fapt atenția trebuia acordată „forțelor externe" (în opoziție cu presiunile interne) care au creat criza. De fapt nu este de ajuns să identificați cuvintele sau frazele cheie într-o întrebare. Trebuie să fiți în măsură să înțelegeți exact care este sensul acestei întrebări și să apreciați care sunt implicațiile sale. De pildă, în cadrul întrebării 5 cuvântul cheie este „o iluzie", dar vă dați seama că de fapt sunteți invitați să faceți o distincție între imaginea și realitatea situației Republicii de la Weimar? Dacă scrieți un eseu pentru activitatea de la cursuri, atunci acest tip de probleme nu ar trebui să constituie un impas, pentru că aveți timpul necesar și ocazia să le analizați. Dar dacă sunteți în sala de examen, vă sfătuim să vă clarificați fiecare întrebare în care cuvântul sau fraza cheie nu vă sunt clare.

Astfel de întrebări vă invită adesea să analizați în ce măsură sunteți de acord sau nu cu problemele studiate. De pildă, fraze care încep cu: „în ce măsură"; „cât de mult" etc. Dacă așa stau lucrurile, atunci trebuie să creați o structură de eseu alcătuită din două părți esențiale. Prima parte va analiza punctele în favoarea afirmației respective, iar partea a doua le va analiza pe cele împotriva acestei afirmații. În cele din urmă, concluzia va trebui să dezvăluie cititorului acestui eseu care credeți că este răspunsul în cumpănă. Țineți minte că istoria este mai degrabă o umbră subtilă de gri decât ceva delimitat precis negru sau alb, iar concluzia dumneavoastră trebuie să încerce să ne ofere o imagine a locului unde vă situați în ceea ce privește spectrul istoric. Cu aceste puncte în minte, construiți un plan de eseu pentru întrebarea 4, iar apoi redactați o concluzie.

***Întrebări bazate pe izvoare despre** „Republica de la Weimar: anii de criză"*

1. Constituția

Citiți fragmentele din T. Heuss și H. Preuss de la paginile 111-112 și 116-117. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Explicați următoarele referiri: i) mitul „atacului pe la spate"; ii) „Cele 14 puncte ale lui Wilson"; iii) „modul necorespunzător și ilegal în care tratează național-democrația pe cei care au învins regatul prusac."

b) Ce dovadă conțin fragmentele pentru a sugera că au fost scrise de democrați?
c) Explicați cum ar fi putut influența obiectivitatea celor care le-au scris împrejurările istorice în care au fost scrise.
d) Evoluția internă a Republicii de la Weimar a fost influențată în mod mai defavorabil de constituția Republicii de la Weimar sau de Tratatul de la Versauilles?

2. Marea Inflație

Studiați tabelul de la pagina 118 și apoi citiți cu atenție fragmentele de la paginile 118, 122 și 125. Răspundeți la următoarele întrebări:
a) Explicați următoarele referiri: „negustorii mărunți care vând mărfuri la negru", „venituri foarte mici", „prețuri angro".
b) Referindu-vă la raportul despre starea sănătății descrieți și explicați impactul inflației asupra sănătății națiunii.
c) Ce valoare are, dacă are vreuna, pentru un istoric care studiază Germania în timpul Republicii de la Weimar un roman sau o colecție de memorii anecdotice? Explicați-vă răspunsul referindu-vă la fragmentele din Remarque și Larsen.
d) „Efectele devastatoare ale marii inflații au fost mult exagerate". Oare aceste dovezi și altele cunoscute vouă susțin această afirmație?

3. Puciul condus de Kapp

Studiați desenul „Generalul alb" de la pagina 129 și citiți cu atenție proclamația guvernului condus de Kapp, precum și declarația lui Seeckt de la paginile 131-132. Răspundeți la următoarele întrebări:
a) Ce imagine încearcă să sugereze Grosz prin desenul său despre ofițerul *Freikorps*?
b) De ce și-a intitulat Grosz desenul „Generalul alb"? Ce ne sugerează acest lucru despre atitudinea politică a lui Grosz?
c) În ce fel încearcă proclamația guvernului lui Kapp să justifice puciul? În ce fel încearcă Seeckt să justifice lipsa de ripostă a armatei?
d) În ce fel încearcă proclamația să solicite sprijinul diferitelor segmente ale populației?
e) Care sunt implicațiile obiectivelor declarate ale noului guvern care afirmă că „nu va guverna ... clase sau partide"?
f) În ce măsură explică aceste izvoare motivele slăbiciunii Republicii de la Weimar în primii săi ani de existență?

CAPITOLUL 6

Republica de la Weimar: anii de relativă stabilitate, 1924-1929

În mod tradițional, anii 1924-1929 au fost considerați perioada de apogeu a Republicii de la Weimar – un glorios, deși de scurtă durată interludiu între anii de criză și declinul și prăbușirea sa definitivă în timpul crizei. Această perioadă a fost considerată o etapă în care binecunoscutul clișeu al „epocii de aur a anilor douăzeci" pare să fi avut un sâmbure de adevăr. William Shirer, jurnalistul american, descrie prima sa impresie despre Germania în vremea aceea:

> Am stat multă vreme la Paris și uneori la Londra în acea perioadă, dar fascinația pe care aceste capitale o exercitau asupra cuiva ... pălea atunci când ajungeai la Berlin sau la München. În Germania acționa un ferment minunat. Viața părea mai liberă, mai modernă, mai încântătoare decât în orice alt loc pe care îl văzusem până atunci. Nicăieri altundeva artele sau viața intelectuală nu păreau atât de vii. În modul de a scrie al scriitorilor contemporani, în pictură, în arhitectură, în muzică și în teatru existau curente noi și talente rafinate. Și peste tot adia un aer de tinerețe ... Era o societate sănătoasă, lipsită de griji, adoratoare a soarelui și erau cu toții animați de un entuziasm fără margini pentru a-și trăi viața în deplină libertate. Vechiul spirit opresiv prusac părea să fi dispărut definitiv. Cei mai mulți germani pe care îi putea întâlni cineva – politicieni, scriitori, editori, artiști, profesori, studenți, oameni de afaceri, lideri ai sindicatelor muncitorești – uimeau prin stilul lor democratic, liberal și chiar pacifist.

Imaginea favorabilă obișnuită a Republicii de la Weimar la jumătatea anilor '20 nu este lipsită de substanță, de vreme ce în această perioadă de mijloc s-au realizat o seamă de succese notabile. Totuși, istoricii au

început să se întrebe tot mai des dacă într-adevăr în acea perioadă Republica de la Weimar a fost un stat sănătos și stabil, gândindu-se că acest stat s-a dezintegrat la foarte scurt timp după ieșirea din criza mondială.

1. Refacere economică?

S-a spus adeseori că stabilizarea monedei și aplicarea Planului Dawes au condus în cinci ani la dezvoltare economică și abundență, ceea ce contrastează cu haosul inflaționist din 1922-1923, iar noului avânt nu i-a pus capăt decât criza mondială din anii 1929-1933. Bineînțeles că pentru mulți dintre contemporani care aveau în vedere situația de după război, Germania era într-un serios proces de refacere. În 1929, economistul W.A. Angell a publicat o importantă carte intitulată *The Recovery of Germany* (Refacerea Germaniei). Gilbert Parker, om de afaceri american și agent pentru plata reparațiilor, raporta în decembrie 1928 Comisiei pentru reparații următoarele:

> Condițiile pentru desfășurarea afacerilor în Germania par a se fi orientat spre un nivel foarte ridicat de activitate. Să ne amintim că acum un an afacerile în Germania se aflau într-un proces de extindere care amenința să conducă la supraproducție în anumite sectoare ale industriei ... Acum, când ne apropiem de sfârșitul anului 1928, se pare că supraproducția a făcut deja obiectul unei atente supravegheri înainte să atingă proporții alarmante, ajungându-se astfel la o relativă stabilitate ... Începând din 1924, când s-a făcut stabilizarea și a început să se aplice Planul Experților, reconstrucția Germaniei a ținut pasul cu reconstrucția întregii Europe și a jucat un rol esențial în procesul de reconstrucție europeană.

Industria grea, în pofida pierderilor de resurse datorate prevederilor Tratatului de la Versailles, s-a pus pe picioare într-un interval destul de scurt de timp, iar în 1928 nivelul producției l-a depășit în general pe cel din 1913. Acesta a fost rezultatul unor tehnici mai eficiente de producție, în special în industria extractivă de cărbune și în cea metalurgică, precum

și al unor serioase investiții de capital străin care s-au făcut în acest sector. Investitorii străini au fost atrași de Germania datorită relativ ridicatei rate a dobânzii. În același timp, industria germană a realizat economii de proporții datorită numărului mare de carteluri. IG Farben, gigantul produselor chimice, a devenit cea mai mare întreprindere de profil din Europa, iar Vereinigte Stahlweeke a încercat să combine preocupările marilor magnați industriali ai Germaniei în domeniul cărbunelui, fierului și oțelului astfel încât să poată controla aproape jumătate din întreaga producție. În perioada 1925-1929, exporturile au crescut cu 40 la sută. Aceste progres economic s-a reflectat în egală măsură și în domeniul social. Salariul pe ora de lucru a crescut în termeni reali în fiecare an din 1924 până în 1930, începând de la 5 la sută și până la 10 la sută în 1927 și 1928. S-au înregistrat de asemenea serioase îmbunătățiri în ceea ce privește asistența socială: a început să fie aplicată o schemă extrem de generoasă de pensii și ajutoare de boală; în 1927, a fost introdus sistemul asigurărilor obligatorii în caz de șomaj care se adresa unui număr de circa 17 milioane de muncitori (cel mai mare sistem de asigurări din lume); iar subvențiile statului au fost orientate în direcția construcției de școli, parcuri, spații pentru practicarea sportului și în special pentru construirea unor clădiri destinate primăriilor locale. Toate aceste elemente alături de alte semne mai evidente de abundență, precum creșterea numărului de automobile și construirea unui număr mare de cinematografe, au creat o imagine care sugera faptul că economia Republicii de la Weimar cunoaște o perioadă de boom.

În realitate însă, lucrurile nu stăteau chiar așa, iar ritmul rapid al refacerii Germaniei a provocat numeroase decepții. S-a înregistrat într-adevăr o creștere economică, dar nu atât de mare cât s-a lăsat să se înțeleagă, iar în 1926 producția a intrat de fapt în declin. Balanța comercială era și ea în declin. În această perioadă, numărul șomerilor nu a scăzut niciodată sub cifra de 1,3 milioane și chiar înainte de a se face simțite efectele crizei financiare din America cifra medie în 1929 a fost de 1,9 milioane de șomeri. Între timp, în sectorul agricol, producția de cereale continua să reprezinte doar trei pătrimi din cifra anului 1913, iar fermierii, care erau deja datori vânduți, obțineau venituri tot mai mici. La sfârșitul anilor '20, venitul per capita în agricultură era cu 44 la sută mai mic decât venitul național. Care erau motivele responsabile pentru aceste probleme economice și erau oare atât de grave încât să

reprezinte o amenințare pe termen lung pentru însănătoșirea economiei Germaniei?

În primul rând, condițiile economice internaționale nu erau favorabile unei țări ca Germania, care a depins în mod tradițional de capacitatea sa de export. Comerțul la nivel internațional nu a revenit la nivelul atins în perioada de dinainte de război și, datorită unor măsuri tot mai ample de protecționism, exportul Germaniei ca parte componentă a PNB a scăzut (capacitatea de export a Germaniei a fost și ea limitată datorită pierderii unor teritorii valoroase, precum Alsacia-Lorena și Silezia, în urma Tratatului de la Versailles). Agricultura germană se afla și ea într-o situație dificilă datorită condițiilor internaționale. Scăderea prețurilor la nivel mondial începând de la jumătatea anilor '20 a provocat mari greutăți fermierilor, care reprezentau o treime din populație. Subvențiile și taxele nu puteau rezolva decât parțial problemele și în orice caz nu au făcut decât să creeze noi probleme economice și politice. Și mai semnificativ este faptul că declinul evident al venitului unui segment atât de important al populației a contribuit la o reducere a cererii pe întreaga economie. O nouă problemă circumstanțială a fost schimbarea echilibrului la nivelul populației. De la jumătatea anilor '20 cei care au făcut parte din baby-boom-ul de dinainte de război au început să intre pe piața muncii, sporind astfel mâna de lucru diponibilă de la 32,4 milioane în 1929 la 33,4 milioane în 1931. Chiar și fără să se fi ajuns la recesiune existau toate condițiile pentru a se înregistra o rată mare a șomajului. Nu erau deloc încurajatoare nici rata investițiilor sau cea a economiilor populației. Cei care economisiseră bani au pierdut sume mari datorită inflației care s-a instalat în perioada de după primul război mondial și după 1924 nimeni nu mai avea încredere să își depună banii. Datorită lipsei de investiții de capital, economia germană a ajuns să se bazeze pe investitori din străinătate, care erau atrași de perspectiva unei rate mai mari a dobânzii la depozitele pe termen scurt decât ar fi putut obține din depozite pe termen lung din propriile țări. Prin urmare, bunăstarea economică a Germaniei a devenit și mai dependentă și mai vulnerabilă în fața capriciilor investitorilor străini. Finanțele guvernamentale constituiau la rându-le un prilej de îngrijorare. Deși guvernul a reușit să echilibreze bugetul în 1924, din 1925 a înregistrat un permanent deficit, încercând totuși să își onoreze angajamentele financiare. În 1928, cheltuielile publice au ajuns la 26 la sută din PNB – cifră care

reprezenta dublul celei înregistrate înainte de război – iar guvernul, incapabil să echilibreze deficitul prin încurajarea economiilor pe plan intern, a fost silit să recurgă la împrumuturi internaționale. O astfel de situație nu putea constitui o bază pentru o puternică dezvoltare economică, fapt recunoscut de unii dintre observatorii contemporani. În raportul anual din 1927 al Deutsche Bank scria:

> Atâta timp cât problema reparațiilor nu a fost rezolvată definitiv și într-un mod favorabil nouă, nici nu poate fi vorba de o dezvoltare constantă a vieții noastre economice.

În 1928, acest raport se referea la

> ... totala slăbiciune a economiei noastre. Ea este copleșită de taxe impuse de existența unui aparat administrativ extrem de costisitor, de cheltuieli sociale mult prea mari, și în special de suma reparațiilor care a atins în prezent nivelul său „normal" [care a fost stabilit de Planul Dawes], astfel încât o dezvoltare sănătoasă este imposibilă. Dezvoltarea este posibilă numai în măsura în care aceste constrângeri dispar.

Toate aceste afirmații sugerează că economia germană se afla deja într-o situație precară chiar înainte de izbucnirea crizei. La vremea aceea, problemele erau mascate efectiv de masivul influx de capital străin și de dezvoltarea unui sistem de asigurări sociale extensiv, dar costisitor. Totuși, ambii factori erau în felul lor „bombe cu acțiune întârziată" care urmau la un moment dat să explodeze. Ceea ce nu este însă foarte limpede este amploarea crizei economice cu care s-a confruntat Republica de la Weimar în perioada sa de mijloc și dacă această situație poate fi considerată faza finală a viabilității democrației.

La sfârșitul anilor '70, istoricul economiei de la München, Borchardt, a fost cel dintâi care a susținut că în perioada 1925-1929, Germania a trăit mult peste posibilitățile ei și că economia ei suferea de o boală cronică. Nu numai că finanțele publice nu erau în nici un fel controlate, dar nivelul salariilor a crescut excesiv, fără să țină cont de productivitatea reală. Acest lucru, spunea el, a fost rezultatul intervenției guvernului pe piața muncii, care evidenția în general o atitudine favorabilă

muncii organizate. De pildă, introducerea arbitrajului obligatoriu al salariului și a unor contribuții bănești mai mari ale patronilor pentru asigurări sociale au contribuit în egală măsură la creșterea costurilor de producție, ceea ce a determinat scăderea investițiilor și o dezvoltare economică lentă. În 1927-1928, așteptările vizând o scădere a profitabilității au afectat atât de profund nefavorabil climatul de afaceri încât „au fost create deja condițiile pentru criză". În concluzie el spunea că economia Republicii de la Weimar a fost „anormală, de fapt o economie bolnavă, care nu mai putea continua în același mod, chiar dacă nu ar fi izbucnit criza mondială".

Teza lui Borchardt s-a dovedit a fi extrem de controversată. Într-o epocă în care lumea era din nou în plină criză economică și când a izbucnit o violentă dispută între economiștii keynesieni și cei monetariști, interpretarea lui Borchardt a avut o notă specială. De aceea nu este deloc surprinzător că punctul său de vedere nu a fost acceptat de toată lumea. O puternică luptă de ariergardă a fost dusă de Holtfrerich care a susținut că starea economiei era departe de a fi cronică și că în realitate era doar temporar „alăturea de drum". El a mai spus că se îndoiește de analiza lui Borchardt în ceea ce privește dovezile statistice și că se îndoiește profund mai ales de acel punct de vedere care susține că presiunea excesivă a salariilor s-a aflat în centrul problemelor economice ale Republicii de la Weimar. El susținea că venitul muncitorilor trebuie considerat mai degrabă un simptom al condițiilor mediului de afaceri decât o cauză a declinului. În schimb, esența crizei economice a Republicii de la Weimar trebuia căutată în nivelul ridicat al ratei dobânzilor care a descurajat investițiile în industrie și agricultură, dar nu a reușit să redea încrederea populației pentru a-și depune banii economisiți. Prin urmare, investițiile și dezvoltarea au continuat să aibă un nivel scăzut, iar crearea de noi locuri de muncă a atins cote modeste.

Faptul că în 1929 economia Republicii de la Weimar se confrunta cu probleme greve ca rezultat atât al unor forțe externe cât și al unor profunde probleme structurale interne este un lucru îndeobște recunoscut. Într-adevăr, dependența economiei germane de împrumuturile străine a făcut-o să fie extrem de sensibilă la șocurile oricărei viitoare dislocări din sistemul economic mondial. Și în al doilea rând, diferite sectoare ale economiei germane au început să se confrunte cu criza încă din 1927. Dacă această demonstrație reușește să susțină

teza lui Borchardt despre o economie „bolnavă" este un lucru și mai controversat. Orice afirmație referitoare la modul în care s-ar fi desfășurat evenimentele dacă nu ar mai fi izbucnit criza economică mondială este, desigur, simplă speculație. Totuși, dacă este să comparăm dovezile existente, constatăm că situația economică a Republicii de la Weimar în 1929 era atât de dificilă încât era deja în avanpostul unei crize economice. În acest sens, economia Republicii de la Weimar s-a confruntat cu „o criză înainte de criză", iar prăbușirea financiară a Americii – deși a avut o importanță vitală – nu a făcut decât să agraveze și mai mult o situație care era deja foarte gravă.

2. Refacere politică?

Dacă analizăm rezultatele alegerilor desfășurate în perioada de mijloc a Republicii de la Weimar, constatăm că avem motive întemeiate să credem că ea nu ar fi putut supraviețui pe termen lung (vezi rezultatele pentru anii 1924 și 1928 din tabelul de la pagina 180). Partidele extremiste, atât de stânga cât și de dreapta, au pierdut în general teren și au obținut împreună mai puțin de 30 la sută din voturi. DNVP a obținut în decembrie 1924 103 mandate (20,5 la sută din voturi) și a revenit la 73 (14,2 la sută din voturi) în mai 1928. Naziștii au pierdut teren la ambele alegeri, obținând în 1928 numai 12 mandate (2,6 la sută din voturi). Iar KPD, deși a recuperat din terenul pierdut obținând în 1928 54 mandate (10,6 la sută din voturi), a rămas sub performanța înregistrată în mai 1924 (și mult sub performanța KPD și USDP reunite din iunie 1920). Pe de altă parte, partidele favorabile republicii și-au menținut în general procentul de voturi sau, cum s-a întâmplat în cazul SPD, și-a îmbunătățit procentul, obținând 153 mandate (29,8 la sută din voturi) în 1928. Prin urmare, ca urmare a alegerilor din 1928, a fost creată „Marea Coaliție" alcătuită din SPD, DDP, DVP și Partidul Centrul catolic. Această coaliție a fost condusă de Hermann Müller, membru al SPD, și s-a bucurat de sprijinul a peste 60 la sută din *Reichstag*. Începuseră, se pare, să se facă simțite primele semne ale unui consens democratic în politica Republicii de la Weimar.

Totuși, chiar dacă alegerile din 1928 ar trebui să fie considerate un eveniment tipic pentru istoria Republicii de la Weimar, nu ar trebui

să trecem sub tăcere permanenta slăbiciune fundamentală a sistemului său parlamentar și de partid. Nu este vorba despre sistemul proporțional de reprezentare sau modul în care a fost creată coaliția guvernamentală, ci mai degrabă despre dilema permanentă legată de crearea unor coaliții alcătuite din principalele partide și apoi menținerea lor atunci când interesele individuale de partid se manifestă cu tărie. Partidele au continuat să reflecte interesul lor tradițional de credință religioasă sau de clasă, iar tentativele de a le extinde sfera de interes nu s-au bucurat de prea mult succes. Prin urmare, disputele dintre principalele partide au fost atât de vehemente, încât combinațiile posibile în cadrul unei coaliții au fost extrem de limitate. Niciodată nu a fost posibilă o coaliție din care să facă parte atât SPD cât și DNVP, iar KPD a rămas complet izolat, încât singurele variante posibile au fost: o coaliție de centru-dreapta alcătuită din Partidul Centrul catolic, DVP și DNVP, care au reușit să cadă de acord în privința problemelor interne, dar nu au reușit să ajungă la un acord în privința politicii externe; o coaliție mai largă alcătuită din SPD, DDP, DVP și Partidul Centrul catolic care ar fi putut ajunge la un acord în privința politicii externe, dar nu și în privința agendei interne; și în fine, un guvern minoritar alcătuit din partidele de centru, din care să facă parte DDP, DVP și Partidul Centrul catolic, dar care trebuia să caute sprijin la stânga sau la dreapta. În realitate, era imposibil să se creeze o coaliție care să aibă sprijin majoritar în parlament și care să ajungă la un acord atât în privința politicii interne cât și al politicii externe. În această situație, existau șanse reale reduse de a crea un guvern democratic capabil să instaureze un regim de stabilitate politică de lungă durată. Dintre cele șapte guverne care au fost formate în perioada 1924-1930, numai două s-au bucurat de majoritate în parlament și cel care a rezistat cel mai mult a supraviețuit 27 de luni. De fapt, singurul motiv pentru care guvernele au rezistat atât cât au rezistat a fost instabilitatea sau lipsa de voință a opoziției de a se uni. Ceea ce a condus cel mai adesea la căderea guvernelor au fost veșnicele schimbări la nivelul puterii din cadrul partidelor de guvernământ.

Atitudinea partidelor politice din cadrul Republicii de la Weimar față de guvernul parlamentar era mai curând naivă și iresponsabilă. Aceasta este posibil să fi fost o moștenire a epocii imperiale când rolul lor constituțional limitat le-a permis privilegiul de a promova numai interese de ordin sectar, știut fiind că executivul răspundea numai în

fața împăratului. Totuși, democrația parlamentară impunea o atitudine mult mai îngăduitoare și responsabilă față de guvern – iar în ansamblu, dovada celei mai stabile faze a istoriei Republicii de la Weimar sugerează că o astfel de atitudine nu a fost adoptată.

De pildă, SPD, cel mai puternic partid din Reichstag până în 1932 și prin reputație bastionul republicanismului, a rămas divizat între dorința sa de a susține interesele clasei muncitoare și angajamentul său față de democrație. Anumite cercuri, în special cele de la stânga și cele afiliate puternicei influențe a sindicatelor în cadrul partidului, s-au temut că o apropiere de partidele burgheze liberale ar conduce la scădere a influenței programului socialist al partidului. Alte cercuri, cu vederi mai moderate, au cerut participarea la guvernare pentru a garanta rămânerea sa în mâini sigure. În același timp, vechiul conflict ideologic dintre reformiști și adepții marxismului teoretic (vezi pagina 29) a continuat să macine partidul. Prin urmare, SPD s-a aflat într-o „situație defensivă" pe parcursul perioadei de mijloc a Republicii de la Weimar și în mod surprinzător, până în 1928, nu s-a alăturat nici uneia dintre coalițiile guvernamentale. Iar atunci, aproape imediat, Müller, cancelarul SPD, s-a confruntat cu o moțiune de cenzură din partea propriului partid pentru că coaliția a susținut construirea unui crucișător blindat!

Prin urmare sarcina de a conduce i-a revenit Partidului Centrul catolic, care într-o oarecare măsură și-a îndeplinit cu bine acest rol. Centrul catolic a susținut toate guvernele din 1919 până în 1932 și a deținut numeroase posturi ministeriale. Totuși, tentativele sale de a concilia clasele sociale și de a-și extinde aderența dincolo de baza confesională nu numai că s-au bucurat de un succes foarte limitat, dar au contribuit și la apariția unor scindări în interiorul partidului în privința politicii sociale și economice. În anii de început, astfel de diferențieri au fost date deoparte sub conducerea fermă, dar stângistă, a lui Erzberger și Wirth. Totuși, pe parcursul anilor '20, partidul s-a orientat în mod decisiv spre dreapta, iar fisurile din interior au devenit tot mai evidente. În 1928, conducerea i-a revenit în cele din urmă lui Kaas și Brüning, pentru care partenerii politici autoritari au prezentat mai mult interes decât coaliția cu forțele liberale sau social-democrate – un semn îngrijorător pentru viitorul Centrului catolic și al Germaniei.

Poziția liberalismului german a lăsat și ea mult de dorit. După cum știm, DDP și DVP au participat la toate guvernele de coaliție din

această perioadă, iar în Stresemann, liderul DVP și singurul om politic veritabil al republicii, liberalismul a avut o permanentă sursă de inspirație și influență. Totuși, nici unul din aceste aspecte nu a putut ascunde anumite tendințe îngrijorătoare. Procentul de voturi obținut de liberali, deși a rămas aproape constant în această perioadă de mijloc, s-a înjumătățit față de 1919-1920, când a fost cuprins între 22 și 23 la sută. Prin urmare, procesul de dezintegrare al mișcării liberale începuse deja. Acest declin a fost în mare măsură un rezultat al scindărilor din cadrul ambelor partide. DDP nu avea un lider corespunzător, iar membrii săi de vază s-au pierdut adesea în conflicte interne și discuții abstracte pe teme politice. Nu este deloc surprinzător faptul că încercările de a se realiza o oarecare unitate au fost sortite eșecului și, prin urmare, a devenit tot mai greu de susținut cauza liberalismului în fața electoratului.

Ca o ironie a sorții, o nuanță de optimism a venit dintr-o zonă total neașteptată, și anume dinspre DNVP. Începând din 1919 DNVP s-a opus în mod categoric republicii și a refuzat să participe la guvernare (vezi pagina 129). În termeni electorali el s-a bucurat de un succes considerabil, obținând 103 mandate în decembrie 1924. Totuși, cum republica intrase într-un proces de stabilizare după criza din 1923, a devenit tot mai evident că speranțele DNVP în ceea ce privește reinstaurarea unui regim mai autoritar au scăzut și că opoziția orbească nu servea la nimic. Anumite cercuri de interese din cadrul DNVP au recunoscut că dacă vrea să exercite vreo influență asupra politicii guvernamentale, atunci partidul trebuie să fie pregătit să participe la guvernare. În consecință, DNVP a acceptat de două ori să facă parte dintr-un guvern de coaliție în 1925 și 1927. Această politică mai împăciuitoare față de republică a fost un gest încurajator. Cu toate acestea, el nu a fost pe placul tuturor elementelor din cadrul partidului, iar atunci când voturile obținute de DNVP au scăzut cu o pătrime la alegerile din 1928, elementele cele mai reacționare și-au impus punctul de vedere și l-au ales ca lider pe Hugenberg. Hugenberg era un naționalist de tipul Ligii pangermane, care a respins în totalitate conceptul de republică parlamentară. El era de asemenea magnatul media din Germania și deținea 150 de ziare și o editură, precum și celebra casă de film UFA. Cu această ocazie el și-a folosit toate resursele pentru a-și promova mesajul politic. DNVP a revenit la un program de opoziție categorică față de republică și de neimplicare în guvernare. Un an mai târziu conlucra îndeaproape cu naziștii împotriva Planului Young (vezi pagina 160).

Unul dintre factorii care au contribuit la temperarea fenomenului naționalist a fost alegerea feldmareșalului Hindenburg ca președinte în 1925 – un eveniment care a fost interpretat în diferite moduri. Pe de o parte, preluarea puterii de către acesta nu a avut ca rezultat imediat o orientare evidentă spre dreapta. Hindenburg s-a dovedit a fi profund loial responsabilităților sale constituționale și și-a îndeplinit îndatoririle prezidențiale cu o corectitudine absolută. Acei naționaliști care au sperat că alegerea lui ar putea permite o revenire la monarhie sau crearea unui regim militar mai autoritar au fost profund dezamăgiți. S-a susținut, într-adevăr, că avându-l pe Hindenburg președinte, Germania și-a găsit în fine adevăratul *Ersatzkaiser* și că astfel republica își va dobândi respectabilitatea. Pe de altă parte, este greu să ignorăm pericolele potențiale ale numirii unui bătrân care în sufletul său nu se identifica cu republica și valorile acesteia. Anturajul său era alcătuit în mare măsură din personalități cu vederi antirepublicane, în special din cadrul armatei, iar el ar fi preferat pe cât posibil să includă în guvern DNVP și să excludă SPD. În acest sens, părerea lui Hindenburg încă de la început a fost că „guvernul trebuie să se orienteze spre dreapta" (Kolb). Abia după 1929 au devenit evidente serioasele implicații ale acestei afirmații pentru democrația de la Weimar. După cum spunea foarte îndreptățit un istoric: „el a refuzat să trădeze republica, dar nu a reușit să adune poporul sub steagul său" (Nicholls).

Este dificil să evităm concluzia că sistemul parlamentar și de partid nu a reușit să înregistreze nici un progres în această perioadă de mijloc. El a avut de înfruntat numeroase piedici. A îndeplinit funcțiile guvernului, dar succesele sale au fost limitate. Nu a avut loc nici un *puci*, nici al dreptei, nici al stângii. Extremiștii antirepublicani au fost înfrânți la alegeri. Legea și ordinea au fost restabilite, iar activitățile diferitelor grupări paramilitare au fost cu asprime controlate. Totuși, în pofida bunelor intenții ale unor indivizi și grupuri, nu se poate vorbi de o consolidare sau maturizare a structurii politice. Nu s-a putut forma nici un guvern stabil. Nu a fost deloc surprinzător faptul că, de pildă, un guvern a putut cădea datorită unei probleme legate de drapelul național și un altul datorită unor probleme referitoare la crearea de școli confesionale. Poate și mai semnificativ pentru viitor a fost cinismul tot mai profund care domnea în cadrul opiniei publice față de politica de partid și jocurile de culise asociate cu crearea majorității coaliților. Acest

divorț între popor și „sistem" este în mod evident relevat de răsturnările de situații înregistrate la alegeri (vezi tabelul de la pagina 180) și de numărul tot mai mare de partide colaterale. Ca o concluzie finală, trebuie să spunem că aparenta stabilitate din acești ani nu a fost decât o părere. Multă lume a fost dezamăgită sperând că în sfârșit au fost puse bazele reale ale stabilității politice. Dar nu a fost așa.

3. Gustav Stresemann și politica externă a Republicii de la Weimar

a) Contextul

Politica externă a Republicii de la Weimar a fost dominată de ferma hotărâre de a se obține revizuirea Tratatului de la Versailles. Nici o altă problemă nu a reușit să întrunească unanimitatea așa cum a reușit dorința de a se anula „pacea rușinoasă". Totuși, dacă exista unanimitate în ceea ce privește obiectivul fundamental al politicii externe, nu același lucru se poate spune în ceea ce privește modalitățile de a realiza acest lucru, pe tema cărora aveau loc aprige dispute. Cei care ar putea fi denumiți „aripa dură" considerau că trebuie evitată cu orice preț aplicarea prevederilor tratatului: reparațiile nu vor fi plătite; nu se vor respecta condițiile dezarmării; iar clauzele teritoriale vor fi respinse și modificate. Ei au considerat ca de la sine înțeles faptul că conflictul militar cu Franța și aliații săi este practic inevitabil și că de aceea Germania trebuie să fie pregătită din punct de vedere militar. Tipic pentru acest punct de vedere a fost memorandumul colonelului Stülpnagel, trimis Ministerului de Externe cu aprobarea lui Seeckt:

1 Obiectivul imediat al politicii germane trebuie să fie redobândirea deplinei suveranități asupra zonei care a rămas Germaniei, dobândirea acelor teritorii care sunt în prezent separate de ea și rechiziționarea acelor teritorii esențiale pentru economia
5 Germaniei. Adică:
1. Eliberarea Renaniei și regiunii Saar.
2. Desființarea Coridorului și redobândirea Sileziei Superioare poloneze.

3. *Anschluss*-ul Austriei germane.
4. Desființarea zonei demilitarizate.

Aceste obiective politice imediate vor produce un conflict mai întâi cu Franța și Belgia și cu Polonia care este dependentă de acestea, apoi cu Cehoslovacia și în cele din urmă cu Italia ...

Prezentarea de mai sus a obiectivelor politice ale Germaniei ... evidențiază în mod clar faptul că adevărata problemă pentru Germania în stadiile viitoare ale dezvoltării ei politice nu poate fi decât redobândirea poziției pe care a avut-o în Europa și că recucerirea statutului ei pe plan mondial va fi o sarcină pentru viitorul îndepărtat. A-și redobândi poziția pe plan european este pentru Germania o problemă în care rolul decisiv îl vor avea forțele terestre, căci oponentul acestei renașteri este în primul rând Franța. Trebuie să fim conștienți de faptul că o Germanie renăscută va intra în cele din urmă în conflict cu puterile anglo-americane în lupta pentru materii prime și piețe de desfacere și că va avea prin urmare nevoie de forțe navale adecvate. Dar acest conflict se va desfășura pe baza unei ferme poziții în Europa, după ce se va găsi o nouă soluție pentru problema franco-germană fie pe cale pașnică, fie prin război.

Totuși, revizioniștii moderați au recunoscut că periculos de modesta situație internă a Germaniei acționează ca o constrângere majoră în orientarea politicii externe. De aceea ei au crezut că Germania trebuie să adopte o dublă politică de dezvoltare economică pe plan intern și de reconciliere pe plan extern: Germania putea spera să atenueze efectele reparațiilor, care au afectat în mod profund economia germană, numai colaborând cu Aliații; iar pe de altă parte, Germania putea spera să își redobândească influența în politica internațională numai refăcându-și economia. Această politică de revizionism moderat a ajuns să fie cunoscută drept „politică de realizări" (*Erfüllungspolitik*) și este asociată cu numele lui Josef Wirth, cancelar în perioada mai 1921-noiembrie 1922 și al lui Gustav Stresemann, cancelar în perioada august-noiembrie 1923 și apoi ministru de externe până la moartea sa în octombrie 1929.

Adoptarea de către Wirth a politicii de „realizări" a fost extrem de nepopulară în cercurile naționaliste de dreapta și fără îndoială că susținătorii săi au devenit o țintă precisă în cadrul violențelor politice de

la începutul anilor '20. Bineînțeles că sprijinul popular pentru această politică nu a fost încurajat de evoluția crizei inflaționiste pe care mulți germani de rând au pus-o pe seama obligativității plății reparațiilor. Mai mult, nici Aliații nu erau foarte încântați de ea, căci plata reparațiilor de până atunci era foarte limitată. În acest sens, „politica de realizări" fără o reformă fiscală reală și o reformă a monedei, s-a dovedit a fi un eșec. Demisia lui Wirth de la sfârșitul anului 1922 a avut ca urmare preluarea controlului asupra politicii externe a Republicii de la Weimar de către aripa dură.

Unul dintre evenimentele semnificative din perioada cât Wirth a fost cancelar a fost semnarea Tratatului germano-sovietic de la Rapallo în aprilie 1922. Acesta nu a fost o alianță, ci un tratat de prietenie prin care se stabileau relații diplomatice depline între cele două țări. În plus, s-a căzut de acord să se renunțe la toate pretențiile care vizau despăgubiri și reparații de război și să se dezvolte o colaborare pe plan militar. Aliații au fost la vremea aceea oripilați de această „alianță nelegiuită", care era percepută ca o conspirație inițiată de germani împotriva Tratatului de la Versailles. Și este desigur adevărat că aripa dură revizionistă din cadrul armatei și din cadrul Ministerului de Externe au susținut o strategie prosovietică în speranța că prietenia germano-sovietică ar submina nevoia de „realizări" a Aliaților și ar putea avea ca rezultat o acțiune militară combinată împotriva Poloniei și prăbușirea totală a tratatului de la Versailles. Totuși, acei istorici care s-au concentrat asupra unora dintre motivele care au ghidat politica externă a Germaniei au încercat să interpreteze semnificația aripii dure pe baza figurilor cheie precum Wirth și Rathenau, care au considerat Tratatul de la Rapallo ca făcând parte dintr-o strategie mai amplă. Bineînțeles, ei voiau ca Germania să iasă din izolarea din anii de după război și voiau să contrabalanseze hegemonia Franței pe continent. Dar au avut intenția, în egală măsură, să nu aplice prevederile Tratatului de la Rapallo în izolare și în detrimentul politicii de „realizări". Ei au considerat că Tratatul de la Rapallo în est merge mână în mână cu politica de „realizări" în vest.

Pe termen scurt, strategia politicii externe a lui Wirth a avut rezultate limitate. Pe parcursul debandadei din 1923, politica externă a fost controlată de reprezentanții aripii dure, care au inițiat politica naționalistă de „rezistență pasivă". Totuși, deși o astfel de politică ar fi putut satisface anumite capricii naționaliste, limitele unei asemenea abordări au fost

curând reliefate de evenimentele din 1923. Problema reparațiilor nu a fost de fapt rezolvată, iar Germania a ajuns în situație de hiperinflație. Acei diplomați și politicieni germani care au sperat să fie în măsură să se opună Aliaților și Tratatului de la Versailles nu au reușit decât să scoată în evidență fragilitatea militară și diplomatică a Germaniei (pe care nici măcar prietenia cu URSS nu a putut-o ascunde). În momentul de apogeu al crizei, în august 1923, Stresemann a fost numit cancelar și s-a revenit la politica de „realizări".

b) Anii creatori ai lui Stresemann

Evoluția lui Gustav Stresemann (1878-1929) spre postura de singurul și adevăratul om politic al Republicii de la Weimar a constituit multă vreme un subiect de puternice controverse. Studierea caracterului său și a filosofiei sale politice a generat numeroase interpretări. A fost catalogat atât ca un naționalist fanatic, cât și ca „un european de seamă" care a acționat în direcția reconcilierii internaționale. A fost lăudat pentru modul în care a susținut guvernul parlamentar și condamnat pentru a fi un democrat înșelător. A fost considerat un oportunist cinic și un idealist politic.

Într-o oarecare măsură, aceste opinii contradictorii au apărut pe măsura descoperirii de noi izvoare documentare și pe măsură ce s-a schimbat perspectiva istorică din care au fost analizate cariera și realizările sale. Astfel după moartea sa prematură, cele mai multe opinii i-au fost favorabile. Totuși, după 1933, reputația i-a fost umbrită de istoriografia nazistă, în timp ce în Europa de Vest publicarea unor scrisori personale a stârnit pentru prima dată îndoieli în privința sincerității politicii sale externe. Moștenirea înfiorătoare a celui de-Al Treilea Reich și primii pași în direcția unei cooperări europene au creat contextul pentru o reevaluare a personalității sale, dat fiind că în special istoricii germani au încercat să îl caracterizeze ca un profet al unității europene care s-a remarcat în fața susținătorilor expansionismului german. Acest punct de vedere a devenit tot mai greu de susținut după publicarea tuturor documentelor sale personale și a jurnalelor sale și după permiterea studierii arhivelor Ministerului de Externe în anii '50. Ulterior, el a fost considerat un naționalist german prudent extrem de priceput în politica puterii.

Cu toate acestea, numeroasele interpretări au fost cauzate și de natura schimbătoare a carierei politice a lui Stresemann. Înainte de 1921-1922, nimic din activitatea lui nu a dat de înțeles că Stresemann va deveni punctul de sprijin al republicii democrate. El a absolvit secția de economie politică a Universității din Berlin și apoi a devenit un om de afaceri de succes. Din punct de vedere politic, a fost animat de două dintre mărețele idealuri politice ale secolului al XIX-lea – naționalismul și liberalismul –, iar în 1907 a devenit cel mai tânăr membru al *Reichstag*-ului, unde a fost ales pe listele național-liberalilor. În anii de dinainte de 1914 naționalismul său s-a exprimat în sprijinul acordat *Weltpolitik* a lui Bülow și în faptul că a devenit membru al Ligii Marinei. În timpul primului război mondial a adoptat o atitudine mai extremistă: Stresemann era un ardent adept al anexionismului și un susținător al *Siegfriede* (vezi pagina 89); a militat pentru războiul submarin; s-a opus „rezoluției de pace" și apoi a conspirat pentru înlăturarea de la putere a lui Bethmann. În 1918, sprijinul pe care l-a acordat OHL și faptul că acesta a impus Rusiei tratatul de la Brest-Litovsk i-a adus renumele de „tânărul lui Ludendorff". Ca urmare, în 1919, după desprinderea de național-liberali, a fost exclus din DDP și nu a avut altă alternativă decât să își creeze un partid propriu, DVP, care inițial a fost ostil revoluției și republicii și dorea să reinstaureze monarhia. Într-adevăr, abia după eșecul puciului condus de Kapp și după asasinarea lui Erzberger și Rathenau, Stresemann și-a determinat partidul să adopte o atitudine mai conciliantă față de republică. Această transformare subită a lui Stresemann într-un *Vernunftrepublikaner* („un republican rațional") a oferit o dovadă grăitoare acelor critici care au considerat că a acceptat doar în mod superficial republica. Totuși, o asemenea acuzație nu este integral corectă. Cariera sa în timpul anilor de război a reușit să pună în umbră puternica sa opoziție față de egoismul conservatorilor și sprijinul pe care l-a acordat unor acțiuni menite să conducă la crearea unui guvern constituțional în anii de dinainte de 1914. În mod ideal, Stresemann ar fi preferat o monarhie parlamentară constituțională. Dar lucrul acesta nu a fost posibil. În 1922, a ajuns să fie convins că republica și constituția sa îi pot oferi Germaniei singura șansă reală împotriva dictaturii fie de dreapta, fie de stânga. Aceasta era cu adevărat o părere pragmatică realistă. Nimeni nu poate pretinde că decizia sa a fost motivată de o dorință cinică de a câștiga popularitate și de a parveni.

c) Politică externă, 1924-1929

Încă de la apariția sa pe fondul crizei din 1923, politica externă a lui Stresemann a fost modelată de evaluarea realistă a situației interne și internaționale. Spre deosebire de mulți alți naționaliști, el a recunoscut că Germania a fost înfrântă din punct de vedere militar și nu doar „lovită pe la spate"; mai mult, el a respins soluțiile simple ale acelor reprezentanți ai aripii dure care nu au înțeles slăbiciunea fundamentală militară a Germaniei și care în 1923 au îngenuncheat țara. Totuși, nimeni nu poate nega că principalele obiective ale lui Stresemann au fost eliberarea Germaniei de lanțurile Tratatului de la Versailles și refacerea ei ca „mare putere", cu un statut egal cu cel al Marii Britanii, al Franței și al Americii. Într-adevăr, s-a spus că conceptul de bază al politicii externe a lui Stresemann deriva din aspirațiile Germaniei din perioada de dinainte de 1914, iar metodele sale strategice au fost rezultatul echilibrului de putere din perioada de după 1918. Stresemann scria:

După părerea mea, politica externă germană se va confrunta în viitorul imediat cu trei sarcini importante:
În primul rând, rezolvarea problemei reparațiilor într-un sens acceptabil pentru Germania și asigurarea păcii, care este o premisă esențială pentru refacerea puterii noastre.
În al doilea rând, protejarea germanilor de dincolo de granițe, cei 10 până la 12 milioane de semeni care trăiesc în prezent pe pământ străin, sub stăpânire străină.
În al treilea rând, importanta sarcină de a ne reface granițele de est; redobândirea Danzigului, a coridorului polonez și o rectificare a graniței din Silezia Superioară.
În fundal stă unirea cu Austria germană, deși sunt absolut sigur că acest lucru nu ar însemna un avantaj pentru Germania, ci complică în mod serios problema Reichului german ...
Problema alegerii între est și vest nu este rezultatul primirii noastre în Ligă. O astfel de alegere nu poate fi făcută decât atunci când e susținută de forța militară. Ceea ce, din păcate, nu putem spune că avem. Nu putem deveni nici un vârf de lance pentru Anglia, așa cum cred unii, nici nu ne putem implica într-o alianță cu Rusia. Vreau să vă avertizez împotriva oricăror idei care ar cocheta cu bolșevismul.

Dacă nu se punea problema unei acțiuni ofensive, singura alternativă a lui Stresemann era de a recurge la diplomație. Dar cum ar fi putut să își realizeze obiectivele în contextul anilor '20 când, așa cum el însuși remarca, nu se bucura decât de sprijinul puterii culturii germane și a economiei germane? În primul rând, era pregătit să recunoască că Franța avea interese legitime de securitate și că, dat fiind că Franța controla balanța puterii pe continent, o apropiere franco-germană era o premisă esențială pentru rezolvarea unor probleme litigioase. În al doilea rând, el a mizat pe importanța vitală a Germaniei în comerțul mondial pentru a câștiga bunăvoința și cooperarea Marii Britanii și a SUA, ambele fiind în măsură să influențeze politica externă a Franței. Simpatia SUA era de asemenea vitală pentru a atrage capitalul american în economia germană. În al treilea rând, pentru a echilibra ofensiva diplomatică din vest, dorea să mențină legătura cu URSS prin intermediul Tratatului de la Rapallo. Totuși, nu a fost de acord cu reprezentanții aripii dure care doreau o alianță cu puterea comunistă, considerând această inițiativă drept „cea mai nesăbuită idee a autorilor politicii externe". Strategia lui

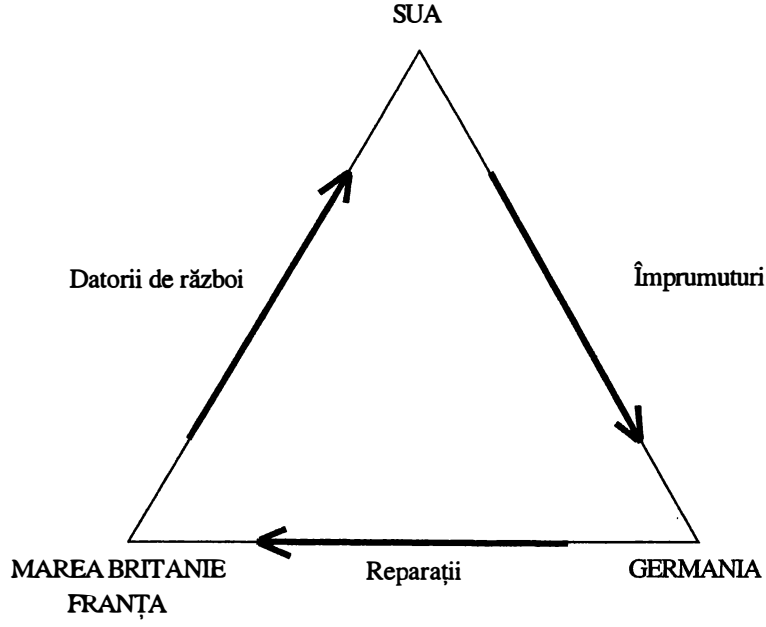

Reparații, datorii de război, împrumuturi

Stresemann a fost deci în tradiția politicii „realizărilor" lui Wirth. A fost un revizionist moderat. Pe termen lung, a vrut ca Germania să fie din nou puterea conducătoare din Europa. În acest sens, cooperarea și pacea, în special cu puterile occidentale, erau în interesul Germaniei, chiar dacă acest lucru îi limita capacitatea de schimbare pe termen scurt.

Problema numărul unu pe agenda politicii externe a lui Stresemann a fost chestiunea spinoasă a reparațiilor. În calitatea sa de cancelar a îndemnat la adoptarea unei politici de „rezistență pasivă" și a fost de acord să reia plata reparațiilor. Rezultatul a fost Planul anglo-american Dawes. Deși planul a lăsat neschimbată suma stabilită pentru a fi plătită, a reeșalonat plățile lunare pe o perioadă de cinci ani în funcție de capacitatea de plată a Germaniei. Mai mult, a prevăzut acordarea unui împrumut masiv destinat refacerii economiei germane. Planul Dawes a fost considerat „o victorie pentru realismul financiar" și a fost acceptat de toate părțile interesate în iulie 1924. Pentru Stresemann, avantajele acestui plan erau multiple: pentru prima oară se vorbea despre o recunoaștere internațională a problemelor financiare ale Germaniei; el asigura credite pe baza unor împrumuturi și investiții pentru economia germană care nu mai dispunea de bani gheață; a avut ca rezultat promisiunea francezilor de a se retrage din regiunea Ruhr pe parcursul anului 1925. Pe termen scurt, Planul Dawes a fost un succes. Economia germană nu era de fapt slăbită, de vreme ce importa de două ori mai mult capital decât plătea ca reparații. Iar faptul că reparațiile au fost plătite cu regularitate a contribuit desigur la o apropiere franco-germană în această perioadă. Cu toate acestea, este limpede acum că echilibrul întregului sistem al finanțelor internaționale nu a fost menținut în bune condiții datorită permanentei circulații a împrumuturilor americane, a reparațiilor germane și a datoriilor de război ale Aliaților. În încercarea de a pune capăt crizei economico-politice din 1923, Stresemann a creat o dependență a situației Germaniei de puternice forțe externe, care vor exercita puternice presiuni după 1929.

Încheierea crizei Ruhrului și introducerea Planului Dawes au demonstrat că cele două părți ar putea să ia în serios fiecare problemele celeilalte. Totuși, Stresemann a continuat să se teamă că prietenia anglo-franceză ar putea conduce la o alianță, în special dacă Franța va începe să se simtă amenințată de refacerea economiei germane. Pentru a preveni o asemenea evoluție a situației, Stresemann a propus la

începutul anului 1925 un pact de securitate care să garanteze frontierele vestice ale Germaniei și, deși Franța a ezitat inițial, Marea Britanie și SUA au sprijinit inițiativa.

Ideea a constituit baza pentru acordurile de la Locarno, semnate în octombrie 1925. Prin tratatul de garanție comună, Germania, Franța și Belgia au căzut de acord să își respecte fiecare garanțiile existente (inclusiv zona demilitarizată Renania), în timp ce Marea Britanie și Italia și-au asumat rolul de garanți. Prin tratatele de arbitrare Germania, Polonia și Cehoslovacia au acceptat să rezolve în mod pașnic viitoarele dispute, dar nu au fost de acord să accepte frontierele existente. Tratatele de la Locarno au constituit evenimentul diplomatic esențial al deceniului de după 1919. Germania a ieșit din izolarea diplomatică la care o forțaseră Aliații și a fost din nou tratată ca un partener egal. În termeni strategici, Stresemann a obținut rezultate importante, cu un preț modest. El a confirmat *statu quo*-ul din vest, dat fiind că Germania nu era în situația de a schimba în vreun fel situația, dar făcând acest lucru a limitat libertatea de acțiune a Franței – ocuparea zonei Ruhr sau anexarea Renaniei nu mai erau opțiuni legitime. În plus, stabilind o bază solidă pentru acordul franco-german, Stresemann a redus interesul Franței față de aliații săi din estul Europei. Polonezii au considerat bineînțeles tratatele un important pas înapoi, dat fiind că Stresemann a refuzat în mod deliberat să confirme frontierele în est, recunoscând în același timp preocupările francezilor legate de securitatea din vest. În acest sens, Stresemann a prevăzut că tratatele de la Locarno vor fi urmate de alte evoluții; foarte timpuria redobândire a suveranității Germaniei asupra regiunii Saar și Renaniei sau o reducere a reparațiilor; iar mai târziu o posibilă revizuire a granițelor estice.

În anii imediat următori tratatelor de la Locarno s-a înregistrat într-adevăr un progres din punct de vedere diplomatic. Germania a devenit membru al Ligii Națiunilor ca membru permanenet al Consiliului în 1926, iar doi ani mai târziu a aderat la Pactul Kellogg-Briand care era o declarație internațională prin care se înfiera „războiul ca instrument al politicii naționale". În cele din urmă, în 1929, Aliații au căzut de acord să evacueze Renania mai devreme decât se stabilise, în schimbul unei rezolvări definitive a problemei reparațiilor. Rezultatul a fost Planul Young, o schemă revizuită a plăților prin care Germania a acceptat să

plătească reparațiile până în 1988, dar suma totală a fost redusă la 1850 milioane de lire sterline (numai o pătrime din suma cerută în 1921).

Deși Stresemann a considerat apropierea cu Vestul una dintre prioritățile sale, a fost decis în egală măsură să rămână în termeni buni și cu URSS. Prin urmare, cele două țări au semnat Tratatul de la Berlin în aprilie 1926 cu scopul de a confirma baza relației stabilite la Rapallo. Acest gest nu a fost o ipocrizie din partea lui Stresemann. Acest gest a însemnat doar o recunoaștere a faptului că cerințele de apărare ale Germaniei datorate poziției sale geografice în inima Europei nu ar putea fi niciodată deplin satisfăcute nici de Est, nici de Vest. Relația cu URSS a atenuat temerile de ordin strategic, a oferit posibilitatea unei ample piețe comerciale și a făcut și mai multe presiuni asupra Poloniei cu scopul de a satisface cererile Germaniei în ceea ce privește revizuirea frontierei.

d) Evaluare

În 1926, Stresemann a primit, împreună cu omologii săi britanic și francez, premiul Nobel pentru pace. Peste numai trei ani, la vârsta de 51 de ani a murit, în urma unui atac de cord. Ziarul socialist *Vorwärts* a publicat un necrolog în care se spunea:

> Realizările lui Stresemann s-au încadrat pe linia ideilor mișcării internaționalei socialiste. El a considerat că nu-și poți sluji poporul decât înțelegând alte popoare. Pentru a sluji Germania aflată în pragul prăbușirii a ales varianta înțelegerii. A refuzat să redobândească teritorii pierdute pentru totdeauna. A întins mâna foștilor noștri dușmani. Fiind un om practic, a înțeles că orice altă cale ar fi înlăturat orice speranță de refacere a Germaniei. A renunțat să fie un politician naționalist cu vederi vizând cucerirea de noi teritorii pentru a fi în schimb un campion al păcii mondiale. A luptat cu mult curaj pentru idealurile în care a crezut ... Nu este de mirare că reprezentanții aripii drepte au privit cu oroare cum a trecut din tabăra în care se afla inițial exact în tabăra opusă. Ei nu l-au putut accepta pentru că, procedând astfel, a acceptat ideea că Republica creată de clasa muncitoare a dus Germania de la dezastru spre refacere.

Fără îndoială că Stresemann a realizat multe lucruri în foarte scurt timp, în sensul transformării poziției pe care o avea Germania atât pe plan intern, cât și internațional. Mai mult, îmbunătățirea situației ei a fost posibilă prin metode conciliante și pașnice. Dacă este să ținem cont de situația cumplită moștenită în 1923 și forțele (atât interne cât și externe) care s-au coalizat împotriva lui, nu este poate surprinzător că politica sa a fost descrisă de cel mai de seamă istoric german al Republicii de la Weimar drept „un succes fulminant" (Kolb). Cu toate acestea, nu trebuie să uităm că împrejurările i-au fost și ele favorabile – în perioada 1924-1929 contextul internațional și aura de prosperitate economică au fost factori vitali pentru prefigurarea evenimentelor. Stresemann a fost criticat și pentru că a supraevaluat potențialul revizionist al politicii sale de apropiere. Și bineînțeles că el însuși a fost tot mai mult dezamăgit de limitele și ritmul lent de revizuire. În momentul morții sale, opoziția naționalistă s-a mobilizat împotriva Planului Young și tot mai mult considera că politica împăciuitoristă a lui Stresemann a ajuns într-un punct mort. Trebuie să ne întrebăm, de aceea, dacă o revizuire fundamentală, în special cu privire la frontiera poloneză, ar fi putut fi vreodată realizată de Stresemann. Dar evoluția evenimentelor, moartea sa și începutul crizei mondiale au fost urmate de prăbușirea republicii. În anii de după 1929, revizionismul gradual a făcut loc unei orientări mai dure, care ulterior a culminat cu revizionismul și expansionismul agresiv ale celui de-Al Treilea Reich. Deosebirea este una foarte importantă. Oricare ar fi limitele și ambiguitățile politicii lui Stresemann, viziunea lui despre Germania ca mare putere a fost întemeiată pe conceptele de pace internațională și acorduri negociate. La fel ca înaintașul său Bismarck, Stresemann a recunoscut importanța păcii pentru Germania în domeniul politicii internaționale. Realizările sale au fost cu adevărat importante – deși în 1929 politica sa nu a durat suficient de mult sau nu a mers îndeajuns de departe pentru a da un impuls care să poată supraviețui diferitelor împrejurări care au caracterizat anii '30.

4. Cât de stabilă a fost Republica de la Weimar în anii 1924-1929?

Fără îndoială că anii 1924-1929 marchează cel mai important moment al Republicii de la Weimar. În comparație cu perioadele de dinainte și

de după 1924-1929, acești ani par într-adevăr stabili. Creșterea reală a prosperității de care a beneficiat o mare parte a populației și vitalitatea culturală a perioadei au conferit anumită credibilitate clișeului despre „epoca de aur a anilor douăzeci". Cu toate acestea, istoricii au încercat în general să evidențieze natura relativă a acestei stabilități. Kolb descrie acești ani ca ani de „relativă stabilitate", iar Peukert scrie despre „o stabilitate iluzorie". Acest lucru se datorează faptului că stabilitatea, în realitate, avea proporții strict limitate. Refacerea economică s-a făcut pe niște baze instabile și a creat o falsă imagine de prosperitate. Problemele structurale au persistat în economie, dar au fost mascate de tot mai ampla pătrundere de credite din străinătate. În acest fel, stabilitatea economică viitoare a Germaniei a ajuns să fie strâns legată de puternicele forțe externe asupra cărora nu avea nici un control. De aceea, o privire de ansamblu le permite în prezent istoricilor să constate că, la sfârșitul anilor '20, orice disfuncție a pieței comerciale mondiale sau a piețelor comerciale urma să aibă un efect destabilizator deosebit de grav asupra economiei germane și așa destul de precare. Societatea germană era și ea măcinată de profunde antagonisme de clasă (precum și de importante divergențe regionale și confesionale) care au împiedicat ajungerea la un adevărat consens național. Războiul și anii de criză și-au lăsat amprenta de amărăciune, teamă și resentimente între patroni și muncitori. După introducerea în 1924 a schemei arbitrajului statului, modul său de funcționare a fost invocat ca o problemă de atitudine atunci când s-a urmărit ca folosirea să fie excepția, iar nu regula. Prin urmare, în perioada 1924-1932 au avut loc 76 000 de conflicte de muncă în industrie. Iar în 1928, în regiunea Ruhr a avut loc o întrerupere a activității de durată în domeniul industriei metalurgice, când muncitorii au refuzat să accepte hotărârea arbitrajului. Aceasta a fost cea mai serioasă confruntare din industrie din perioada Republicii de la Weimar, care subliniază precaritatea relațiilor din industrie chiar înainte de izbucnirea crizei mondiale. Lipsa de consens s-a reflectat de asemenea în sfera politică, în care sistemul parlamentar nu a putut fi construit pe schimbările revoluționare din 1918. Nu poate fi vorba nici de o consolidare efectivă și nici de un semn semnificativ de maturizare politică – în particular, principalele partide politice nu au recunoscut necesitatea vitală de a conlucra într-un spirit de compromis. Există de asemenea puternice dovezi care sugerează că chiar înaintea crizei politice din 1930-1933,

Republica de la Weimar și-a pierdut în ochii multora dintre germani, în special în rândul clasei mijlocii, dreptul la legitimitate. În acest sens, nu atât slăbiciunea teoretică a constituției sau existența sistemului pluripartid și a coalițiilor de scurtă durată au fost cauza problemelor politice fundamentale, ci faptul că în această perioadă nu s-a putut crea o cultură politică respectată care să poată supraviețui unei crize viitoare. Chiar și succesele lui Stresemann în domeniul politicii externe au fost contrabalansate de faptul că un număr semnificativ de concetățeni au respins la vremea aceea politica sa și au făcut presiuni în vederea unei abordări mai specifice aripii dure.

Der Retter Stresemann – *Salvatorul Stresemann*

În realitate, anii de mijloc ai Republicii de la Weimar au fost stabili numai relativ la perioadele anterioare și posterioare. Situația economiei, lipsa de maturitate politică și profunzimea diferendelor sociale sugerează că problemele fundamentale moștenite de pe urma războiului și a anilor de criză nu au fost rezolvate. Aceste probleme au persistat și într-o oarecare măsură au fost exacerbate și astfel, în perioada de criză 1929-1930, sistemul Republicii de la Weimar nu s-a dovedit destul de puternic pentru a ține piept furtunii.

***Să luăm notițe despre** „Republica de la Weimar: anii de relativă stabilitate"*

Cuvântul cheie în acest capitol, după cum ați realizat probabil deja, este „stabilitate". Notițele dumneavoastră trebuie de aceea să reflecte, după ce v-ați clarificat în minte acest lucru, nivelul de stabilitate la care s-a ajuns în această perioadă. Există o mulțime de detalii. Fiți atenți! Nu trebuie să notați detalii de dragul detaliilor, ci numai în sprijinul principalelor idei și argumente. Următoarele titluri și indicații vă vor ajuta să realizați acest obiectiv.

1. Economia. Rezumați cu propriile cuvinte poziția lui Borchardt și a lui Holtfrerich. Recitiți această secțiune și notați detaliile care susțin fiecare dintre aceste poziții. Va trebui apoi să fiți în măsură să redactați o analiză proprie despre situația economică a Republicii de la Weimar. Ce înseamnă: „definitiv bolnavă?", „o falsă prosperitate"?, „temporar alăturea de drum"?
2. Politica internă. Alcătuiți o listă despre punctele forte și slăbiciunile sistemului politic al Republicii de la Weimar în această perioadă. Cât de substanțială a fost refacerea politică a Germaniei?
3. Politica externă

3.1. Contextul postbelic

3.2. Originea lui Stresemann. Alcătuiți o prezentare a vieții și carierei lui Stresemann până în 1923. Alcătuiți apoi o scurtă prezentare a caracterului său punând accentul pe ceea ce considerați că l-a influențat în mod special.

3.3. Politica externă, 1924-1929. Explicați cum și de ce fiecare dintre evoluțiile politicii externe a Germaniei:

a) a contribuit la reconcilierea internațională;
b) a îmbunătățit poziția Germaniei pe plan internațional;
c) nu a fost pe placul oponenților lui Stresemann.

3.4. Evaluare. Au fost oare exagerate realizările lui Stresemann?

4. Cât de stabilă a fost Republica de la Weimar în anii 1924-1929? Care este opinia autorului în această privință? Sunteți de acord cu el sau credeți că este prea pesimist?

***Întrebări bazate pe izvoare despre** „Republica de la Weimar: anii de relativă stabilitate"*

1. Economia germană la sfârșitul anilor '20

Citiți cu atenție rapoartele Deutsche Bank de la pagina 145 și raportul lui G. Parker de la pagina 142. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Explicați următoarele referințe: „cheltuieli sociale mult prea mari"; „Planul Experților".
b) Explicați cu propriile cuvinte:
   i) analiza economică a Deutsche Bank;
   ii) analiza economică a lui Gilbert Parker.
c) Cum explicați diferențele dintre cele două rapoarte?

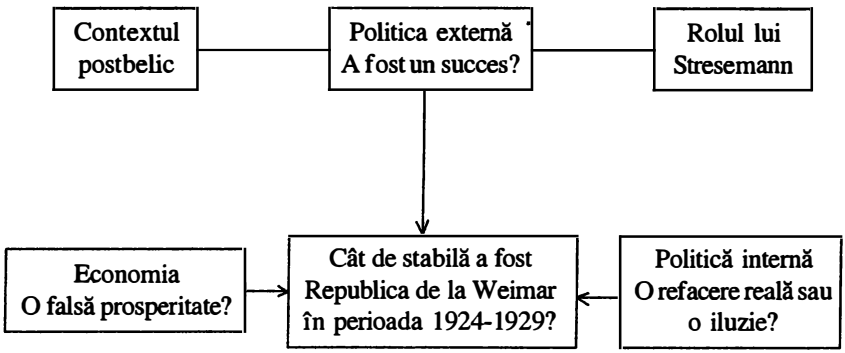
Contextul postbelic
Politica externă A fost un succes?
Rolul lui Stresemann
Economia O falsă prosperitate?
Cât de stabilă a fost Republica de la Weimar în perioada 1924-1929?
Politică internă O refacere reală sau o iluzie?

Rezumat – Republica de la Weimar: anii de relativă stabilitate, 1924-1929

2. Obiectivele politicii externe a Republicii de la Weimar

Citiți cu atenție memorandumul lui Stülpnagel de la paginile 152-153 și scrisoarea lui Stresemann de la pagina 157. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Comparați și opuneți obiectivele politicii externe germane așa cum sunt subliniate în cele două izvoare.

b) Primul fragment este un memorandum politic al unui ofițer din conducerea armatei, iar al doilea este dintr-o scrisoare personală a lui Stresemann. În ce fel credeți că poate fi influențată evaluarea pe care o face un istoric dacă pornește de la aceste izvoare?

c) În lumina evoluțiilor din anii '30, comentați declarația lui Stülpnagel din rândurile 19-25 „A-și redobândi poziția pe plan european ... forțe navale adecvate".

3. Gustav Stresemann

Citiți cu atenție necrologul lui Stresemann de la pagina 161 și studiați caricatura de la pagina 164. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Comentați afirmațiile din necrologul apărut în *Vorwärts*
i) „Realizările lui Stresemann s-au încadrat pe linia ideilor mișcării internaționalei socialiste" și
ii) „ Republica creată de clasa muncitoare a dus Germania de la dezastru spre refacere".

b) Ce încearcă să ne comunice caricaturistul despre Stresemann? (băiețelul este simbolul germanului prost/naiv).

c) Cât de mult ne putem baza pe aceste izvoare în ceea ce privește reputația politică a lui Stresemann în Germania de la sfârșitul anilor '20?

d) În ce măsură aceste izvoare și altele care vă sunt cunoscute susțin afirmația că Stresemann a fost salvatorul Republicii de la Weimar?

CAPITOLUL 7

Republica de la Weimar: ultimii ani, 1929-1933

În octombrie 1929, șocul internațional pricinuit de crahul din Wall Street a provocat criza economică mondială. Trei ani mai târziu, la 30 ianuarie 1933, Hitler a fost numit cancelar, iar Germania a intrat sub tiranica dictatură a celui de-Al Treilea Reich. Totuși, este foarte periculos să facem o legătură prea directă între aceste două evenimente. Pe parcursul crizei a devenit tot mai limpede că democrația liberală va face loc unei variante de regim autoritar, dar până în ultima clipă istoria s-ar fi putut orienta pe un alt curs. Regimul nazist al lui Hitler nu trebuie considerat o consecință inevitabilă a prăbușirii Republicii de la Weimar. De aceea, acest lucru impune două întrebări, care deși sunt intim legate, sunt în mod clar separate. „De ce s-a prăbușit democrația de la Weimar?" și „De ce naziștii și nu un alt grup politic au preluat puterea?" Prima întrebare reprezintă problema centrală a acestui capitol și de fapt a acestui volum. Pentru o mai amplă discuție pe tema ascensiunii lui Hitler și a național-socialismului, va fi necesar să citiți un alt volum din aceeași serie, intitulat *Germania: Al Treilea Reich, 1933-1945*.

1. Impactul crizei economice mondiale

Istoricii sunt în unanimitate de acord asupra faptului că criza economică mondială a fost un eveniment cu semnificație epocală. Criza a fost resimțită în întreaga lume și a afectat Germania într-un mod deosebit de brutal. Adevărata problemă discutabilă este dacă această criză trebuie considerată o cauză directă a prăbușirii Republicii de la Weimar sau numai ocazia care a condus la această evoluție istorică.

Germania a suferit probabil mai acut de pe urma repercusiunilor crahului din Wall Street decât orice altă țară. Aproape imediat împrumuturile și investițiile au încetat, iar acest lucru a fost urmat îndeaproape

de cereri de rambursare a celor împrumuturi care au fost inițial avansate cu multă bunăvoință. În același timp, criza a precipitat un declin al prețurilor la alimente și materii prime, dat fiind că națiunile industrializate și-au redus importurile. Dar efectele provocate de această acțiune s-au repercutat și asupra economiilor mai avansate, dat fiind că mulți producători importanți nu și-au mai putut permite să importe produse finite. Comerțul mondial a scăzut brusc, pe măsură ce cererea a scăzut și ea simțitor. În această situație, economia germană nu se mai putea susține. Prețurile și salariile, nesusținute de împrumuturi și datorită numărului redus de piețe de export, au scăzut, iar falimentul era un eveniment la ordinea zilei. În timpul iernii 1929-1930, numărul șomerilor a ajuns la peste 2 milioane. La numai 12 luni după crah, cifra a ajuns la 3 milioane. În septembrie 1932 cifra era de 5,1 milioane. Ea a mai crescut la începutul anului 1933, când 6,1 milioane de germani erau șomeri.

Totuși, bazându-ne doar pe aceste cifre, nu putem înțelege un eveniment de tipul crizei economice. Cifrele șomerilor, de pildă, nu îi iau în considerare pe cei care nu au fost niciodată înregistrați. În ele nu putem regăsi nici munca de scurtă durată în industria germană. Mai presus de orice, astfel de statistici nu ne oferă amploarea consecințelor sociologice și psihologice ale acestui dezastru. Căci criza în Germania a fost extrem de pătrunzătoare; puține familii au scăpat de efectele ei devastatoare. Mulți muncitori, atât calificați cât și necalificați, s-au confruntat cu perspectiva de a fi șomeri pe termen nelimitat. Soțiile lor au fost puse în situația de a încerca să hrănească întreaga familie și să asigure toate necesare traiului din modesta sumă primită ca ajutor social. Totuși, astfel de probleme nu au afectat doar clasa muncitoare: criza a afectat în egală măsură clasa de mijloc. De la micii negustori până la intelectuali (avocați și medici), oamenii s-au confruntat cu lupta pentru supraviețuire într-o lume în care a scăzut tot mai mult cererea de bunuri și servicii. Din aceste motive, decăderea lor economică a fost și mai grav accentuată de pierderea mândriei și respectabilității, care au fost însoțite de sărăcie și șomaj. La țară, situația nu era mai fericită decât la oraș. Dat fiind că cererea mondială de bunuri a scăzut în mod tragic, criza din agricultură s-a accentuat simțitor, conducând la o sărăcie generalizată. Unii fermieri s-au confruntat chiar cu expresia ultimă a decăderii, și anume obligația de a părăsi posesiunile pe care familiile lor le dețineau de generații.

Din perspectiva relativei prosperități de astăzi este foarte greu să apreciem amploarea suferințelor de ordin economic și social care au afectat Germania la începutul anilor '30. Pentru mulți germani respectabili obișnuiți, această perioadă trebuie să fi însemnat o prăbușire incontrolabilă a societății. O treime din populație se confrunta cu șomajul; orașul Köln nu și-a putut plăti dobânda la datorii; băncile s-au închis; iar la Berlin numeroși tineri șomeri își petreceau timpul jucând șah sau cărți în aer liber! Într-o asemenea situație nu este poate surprinzător că oamenii și-au pierdut încrederea în Republica de la Weimar și au căutat salvarea în soluțiile oferite de extremismul politic.

Totuși, este important să punem această atmosferă de catastrofă într-un anumit context analitic. Am spus deja că economia Republicii de la Weimar, chiar și în perioada ei de „relativă stabilitate", s-a confruntat cu multe probleme fundamentale. Acest lucru sugerează faptul că criza mondială trebuie considerată impulsul final (deși unul foarte puternic) care a dus sistemul Republicii de la Weimar la prăbușire. Comparațiile cu alte națiuni industrializate ne sugerează și ele că a pune accentul în mod univoc pe criza economică mondială este o atitudine mult prea simplistă. Impactul social și economic al crizei în Germania a fost desigur mult mai dur decât în Franța sau Marea Britanie, dar a fost asemănător cu experiența trăită de americani. În Germania, în 1933, 1 din 3 muncitori era șomer, iar producția industrială în 1932 scăzuse cu 42 la sută față de nivelul din 1929; în Statele Unite, cifrele comparabile erau de 1 din 4 muncitori și o scădere a producției de 46 la sută. În pofida unor astfel de asemănări, SUA nu s-a confruntat niciodată cu posibilitatea unei prăbușiri a întregului sistem politic. Pe de altă parte, criza economică din Germania a devenit rapid o criză politică, pentru că exista în mod latent o neîncredere în sistemul care și-a slăbit în mod esențial legitimitatea politică atunci când avea mai multă nevoie de ea. Luate împreună, aceste două puncte de vedere sugerează că Marea Criză a accelerat desigur sfârșitul Republicii de la Weimar, dar numai pentru că împrejurările predominante din punct de vedere economic erau deja grave, iar temeliile sale democratice erau foarte fragile.

2. Cancelarul Brüning, 1930-1932

a) Apariția guvernului prezidențial

În 1929, guvernul german era alcătuit din Marea Coaliție a lui Hermann Müller, care fusese formată după alegerile generale din 1928. În pofida faptului că beneficia de majoritate în Reichstag, guvernul lui Müller a suferit încă de la început ample divizări interne, care au fost și mai mult accentuate de orientarea spre dreapta a Partidului Centrul catolic și de moartea lui Stresemann. Deloc surprinzătoare pentru contextul epocii a fost o problemă legată de finanțele guvernului care a condus în cele din urmă la căderea acestuia în martie 1930. Agravarea șomajului a creat un amplu deficit în schema asigurărilor sociale, iar SPD și DVP nu au reușit să cadă de acord asupra modalității de a rezolva această problemă. SPD, în calitate de reprezentant politic al sindicatelor, a intenționat să mărească ajutorul de șomaj și să mențină nivelul plăților acordate ca asistență socială. DVP, pe de altă parte, avea legături strânse cu lumea finanțelor. El a insistat să se reducă beneficiile pentru a reduce costurile și pentru a echilibra bugetul. În această situație, Müller a demisionat din funcția de cancelar și a fost înlocuit de Heinrich Brüning, liderul grupului parlamentar al Centrului catolic.

Răspunsul lui Brüning la agravarea crizei economice a fost propunerea de a mări impozitele și de a reduce substanțial cheltuielile guvernului, dar bugetul prezentat de el spre aprobarea parlamentului a fost respins de *Reichstag* în iulie 1930. În această situație Brüning și-a pus în aplicare propunerile cu ajutorul unei ordonanțe de urgență semnată de președinte potrivit articolului 48. *Reichstag*-ul a fost de părere că această măsură este ilegală și a votat pentru retragerea ordonanței. S-a ajuns într-un impas. Brüning i-a cerut de aceea lui Hindenburg să dizolve *Reichstag*-ul și să se organizeze alegeri anticipate în septembrie 1930. El a sperat că în plină criză electoratul va fi încurajat să sprijine coaliția de centru-dreapta. Totuși, rezultatul alegerilor i-a demonstrat contrariul (vezi tabelul de la pagina 180). Adevărații beneficiari au fost naziștii, care au reușit să creeze o breșă și să devină deodată cel de-al doilea partid ca mărime din *Reichstag*, obținând 107 mandate. Situația lui Brüning în parlament era acum și mai dificilă, iar el nu putea face altceva decât să își continue activitatea

în funcția de cancelar, pentru că beneficia de sprijinul lui Hindenburg și pentru că SPD a decis „să tolereze" folosirea prevederilor articolului 48 pentru a apăra republica împotriva extremiștilor.

Peste ani, numirea lui Brüning în funcția de cancelar s-a dovedit foarte controversată, deși punctele de interes s-au schimbat în timp. Inițial, discuțiile s-au axat pe tema problemei politice a obiectivelor lui Brüning și a naturii guvernului său. Unii istorici l-au considerat un politician în esență sincer care s-a confruntat cu enorme dificultăți „pentru a salva democrația". Ei au considerat că a recurge la un guvern prezidențial prin folosirea articolului 48 a fost reacție de înțeles, având în vedere imperfecțiunile guvernului partidului în criză și că adevărata lovitură de măciucă pentru democrația germană a fost mai degrabă demiterea sa în 1932 decât numirea sa cu doi ani înainte. Alți istorici l-au considerat un reacționar conservator, care s-a opus democrației, care a folosit în mod arbitrar puterile excepționale de care dispunea în cazuri de urgență și care prin urmare a deschis calea dictaturii lui Hitler. Potrivit punctului lor de vedere, perioada în care Brüning a fost cancelar nu a însemnat numai primul pas vital pe calea destrămării republicii, ci a făcut posibilă instaurarea dictaturii lui Hitler.

În general, apărătorii atitudinii politice a lui Brüning au fost siliți să renunțe, dat fiind că noi dovezi au venit să îi contrazică. Ca o ironie a sorții, cea mai condamnabilă dintre aceste dovezi a fost publicarea după moartea lui Brüning în 1970 a cărții sale *Memorii, 1918-1934*. Acest lucru a stabilit fără umbră de îndoială că Brüning a fost un ultraconservator și monarhist și nu un susținător al republicii democratice. El a declarat că obiectivele sale în guvern au fost în mod clar slăbirea *Reichstag*-ului și reinstaurarea tipului de constituție bismarckian cu un executiv mai puternic, care să poată face abstracție de puterea și influența stângii politice. Pentru a realiza aceste obiective era dispus să folosească puterile excepționale ale președintelui și să caute să obțină sprijin din partea elitelor tradiționale ale societății germane.

De aceea, în prezent se știe că numirea lui Brüning a constituit o manevră decisivă, departe de ceea ce înseamnă de fapt un guvern parlamentar. Funcția de cancelar (precum și cea de președinte) a fost deținută de cineva care nu agrea democrația, iar din septembrie 1930 calculele politice greșite făcute de Brüning au avut ca rezultat o slăbire decisivă a *Reichstag*-ului și apariția naziștilor ca forță politică națională.

Trebuie de asemenea să fim conștienți de faptul că Brüning a fost numit în funcție datorită intrigilor politice ale unor cercuri elitiste din preajma președintelui – Otto Meissner, secretarul de stat al președintelui, Oskar von Hindenburg, fiul președintelui și generalul-maior Kurt von Schleicher, purtătorul de cuvânt al armatei pe plan politic. Și ei și-au pierdut încrederea în procesul democratic și au considerat că Brüning este o figură conservatoare respectabilă, care putea forma un guvern autoritar sprijinit de armată.

b) Confruntarea cu criza

Dacă nu putem vorbi de alte realizări ale lui Brüning, să amintim măcar de politica sa economică destul de importantă. Pe parcursul celor doi ani cât a fost în funcție, a adoptat un program deflaționist puternic în încercarea de echilibra bugetul: cheltuielile guvernului au fost reduse în mod drastic și au fost mărite impozitele, ceea ce a condus la o creștere masivă a numărului de șomeri. După 1945, Brüning a fost catalogat de numeroși economiști și istorici, în cel mai bun caz, naiv și slab și în cel mai rău, absolut incompetent. Potrivit consensului economic postbelic bazat pe ideile keynesiene despre deficitul financiar, se credea că guvernul trebuia să adopte o politică expansionistă reflaționistă cu scopul de a contracara efectele crizei. S-a considerat că recurgând la o politică de restrângeri bugetare, Brüning a agravat situația economică și socială și prin urmare a înlesnit ascensiunea naziștilor.

S-a afirmat adeseori că un istoric este un produs al propriei lui epoci. În acest caz ar trebui poate să nu fim surprinși că la jumătatea anilor '70, când lumea a intrat din nou într-o fază de criză după un sfert de secol de înflorire și când au apărut îndoieli asupra validității principiilor keynesiene, un istoric al economiei, Borchardt, a început să reinterpreteze reputația lui Brüning într-o manieră mult mai favorabilă. Ne-am referit deja la lucrarea lui Borchardt atunci când am vorbit despre economia Republicii de la Weimar în perioada de mijloc (vezi pagina 145). Într-adevăr, faptul că Borchardt consideră că Republica de la Weimar în acea epocă era „aberantă" și „bolnavă" în mod incurabil reprezintă o parte importantă a modului revizionist de a aprecia strategia economică a lui Brüning.

În termeni simpli, Borchardt pretinde că Brüning nu a avut de fapt condiții favorabile pentru a-și aplica politica economică și că, prin urmare, nu exista o alternativă realizabilă la deflația stringentă – reflația prin finanțarea deficitului bugetar nu era o opțiune viabilă. Acest lucru se datora în parte moștenirii lăsate de anii '20, ceea ce a însemnat că economia germană a intrat în criză cu o profundă fragilitate structurală, în special un nivel al salariilor excesiv de mare și necompetitiv și un deja foarte ridicat deficit bugetar. Acest lucru se datora însă și restricțiilor practice care limitau orice tip de expansiune economică. O astfel de abordare ar fi impus fie existența unor credite din străinătate, care ar fi fost legate de niște precondiții foarte stricte, fie o creștere a masei monetare întreprinsă de *Reichsbank*, care nu numai că ar fi stârnit temeri față de o creștere a inflației, ci ar fi contravenit termenilor legali în care se puteau desfășura operațiunile bancare potrivit recent acceptatului Plan Young. În cele din urmă, Borchardt afirmă că chiar dacă mijloacele financiare ar fi fost disponibile, adevărata amploare a crizei avea să fie simțită abia în vara anului 1931 și că atunci ar fi fost deja prea târziu pentru a se lua măsuri care să prevină creșterea numărului de șomeri peste cifra de șase milioane. În acest sens, Borchardt îl consideră pe Brüning un simplu pion, relativ nevinovat, la dispoziția forțelor economice necruțătoare.

Teza lui Borchardt s-a dovedit a fi foarte discutabilă, dat fiind că a contrazis anumite afirmații bine întemeiate. În fruntea oponenților lui Borchardt s-a aflat Holtfrerich, care continuă să susțină că existau alternative politice clare, dar nu a existat voința de a le aplica. El acceptă că se poate vorbi de o slăbiciune a economiei Republicii de la Weimar în anii de mijloc, dar respinge ideea unei economii „bolnave" destinate prăbușirii chiar înainte de criza mondială (vezi pagina 145). Potrivit opiniei lui Holtfrerich, Brüning a rămas fidel strategiei sale economice, în pofida sugestiilor contrare din partea unora dintre membrii guvernului său, în primul rând datorită obiectivelor sale în domeniul politicii interne și externe. De fapt, Brüning a urmărit să profite de criză menținând strategia deflaționistă cu scopul de a demonstra Aliaților că plata reparațiilor nu mai era posibilă din punct de vedere financiar și de asemenea pentru a discredita și a slăbi în mod decisiv baza economică și socială pe care era clădită republica. Nu este deloc adevărat că împrejurările l-au împiedicat pe Brüning să se confrunte cu problemele crizei – realitatea a fost că prioritățile sale erau altele și că acestea l-au copleșit.

Disputa istoriografică dintre interpretările lui Borchardt și Holtfrerich s-a dovedit a fi foarte vehementă și chiar și în prezent nu pare să se fi ajuns la o concluzie. Holtfrerich și susținătorii săi au încercat să sugereze că Brüning ar fi avut totuși condiții să acționeze, chiar dacă nu atât de favorabile pe cât era de dorit. O strategie economică alternativă în vara anului 1931, ca de pildă o schemă de muncă în industria constructoare și/sau reducerea subvențiilor în agricultură care să faciliteze cheltuirea acestor fonduri în alte domenii ar fi fost poate de ajuns pentru a atenua efectele cele mai neplăcute ale crizei în 1932. Faptul că aceste alternative au fost respinse pe temeiuri strict politice datorită hotărârii lui Brüning de a demonstra că Germania nu își mai poate permite să plătească reparații este poate o realitate. Totuși, Borchardt a reușit să demonstreze că nu existau soluții simple pentru rezolvarea crizei economice și că orice strategie de reflație ar fi avut repercusiuni grave. Alternativele bine gândite de Hotfrerich sunt rezultatul imaginii de ansamblu de care dispune istoricul de astăzi. Borchardt a încercat să dejoace criticile vehemente ale multor istorici ai economiei la adresa lui Brüning afirmând că recesiunea ar fi putut fi rezolvată cu ajutorul unei doze de deficit financiar , în special într-o epocă în care acest lucru ar fi însemnat ca Germania să acționeze într-o atmosferă de izolare economică față de restul lumii. El a extins zona discuției dincolo de limitele anilor 1929-1932 și a demonstrat fără umbră de îndoială cât de gravă era situația economică a Republicii de la Weimar înainte de izbucnirea crizei mondiale. Teza lui Borchardt este atractivă, și în pofida unor critici destul de pertinente la adresa ei, a schimbat în mod semnificativ și decisiv centrul dezbaterii academice asupra acestei perioade din istorie. Din acest motiv, atitudinea sa favorabilă față de politica economică a lui Brüning este mult mai convingătoare, dacă nu chiar definitiv dovedită.

c) Căderea de la putere a lui Brüning

În primăvara anului 1932, primul mandat de șapte ani a lui Hindenburg în funcția de președinte a luat sfârșit. Brüning s-a angajat să îi asigure bătrânului realegerea și în ciuda campaniei virulente a naziștilor în sprijinul lui Hitler, Hindenburg a fost cel care a câștigat în cele din urmă al doilea tur de scrutin cu 19,3 milioane de voturi (53 la sută) față de 13,4 milioane de voturi obținute de Hitler (36,8 la sută). Cu toate acestea,

Hindenburg nu i-a fost recunoscător lui Brüning, iar la sfârșitul lui mai 1932 președintele l-a silit pe cancelar să își dea demisia, refuzând să mai semneze ordonanțe de urgență. De ce s-a petrecut acest lucru?

Cauza imediată a fost dezacordul președintelui față de ultima propunere cu caracter economic a lui Brüning, care viza trimiterea a 600 000 de șomeri pe proprietățile *Junkerilor* din Prusia Orientală. Acest plan a fost considerat în cercurile proprietarilor de pământ o măsură de „bolșevism agricol" și l-a îndepărtat pe Brüning din cercurile elitei sociale din Germania. Totuși, aceasta a fost mai degrabă ocazia și nu cauza înlăturării lui Brüning de la putere.

La sfârșitul anului 1931, încrederea opiniei publice în Brüning a început să scadă pe măsură ce efectele crizei și ale strategiei de deflație au continuat să se facă simțite. În iunie, Germania a fost afectată de crahul bancar și una dintre principalele sale instituții, Danat, și-a închis porțile pentru clienții săi. La sfârșitul anului, numărul șomerilor a ajuns la cifra de cinci milioane, iar tensiunile politice tot mai acute au început să își găsească teatrul de desfășurare în stradă. Grupul din jurul președintelui Hindenburg a început și el să fie afectat de neîncredere față de Brüning. Iată, de pildă, ce spunea mai târziu generalul Groener, ministrul apărării:

> Am știut foarte bine că intenția era de a-l înlătura de la putere pe cancelar. Pe parcursul iernii, președintele Reichului mi-a spus de două ori că Dr. Brüning nu este un cancelar ideal pentru Reich. Nu a fost de acord cu părerea mea că pentru moment nu poate găsi unul mai bun. Generalul von Schleicher nu s-a jenat de faptul că se gândea la schimbarea cancelarului. Ținând cont de faptul că avea legături cu anturajul președintelui Reichului, se poate spune că a participat la înlăturarea Dr. Brüning din funcția de cancelar. În timpul absenței președintelui Reichului, plecat la Neudeck, reședința sa de la țară, unde s-a decis de altfel înlăturarea Dr. Brüning, generalul von Schleicher a păstrat permanent legătura telefonică cu fiul lui Hindenburg.

Iată de ce părerea unanimă este că înlăturarea lui Brüning de la putere a fost grăbită de un grup din anturajul bătrânului președinte. Schleicher, conștient de neajunsurile și lipsa de popularitate a lui Brüning, a ajuns să fie convins că naziștii nu mai pot fi ignorați și trebuie să fie incluși ca

un element populist într-un guvern mai evident de dreapta, care nu se poate baza pe „toleranța" social-democraților. Din jurnalele lui Goebbels reiese absolut limpede că cu câteva săptămâni înainte ca Brüning să își dea demisia se vorbea deja despre acest lucru:

8 mai 1932

... *Führerul* are o întâlnire importantă cu Schleicher în prezența câtorva domni din anturajul președintelui. Totul merge bine. *Führerul* a vorbit răspicat. Înlăturarea de la putere a lui Brüning era o chestiune de zile. Președintele Reichului îi va retrage încrederea.

Planul vizează formarea unui cabinet prezidențial. *Reichstag*-ul va fi dizolvat. Ordonanțele cu caracter represiv vor fi anulate. Vom fi liberi să procedăm de acum așa cum ne este voia, ceea ce înseamnă să ne întrecem pe noi înșine în materie de propagandă.

11 mai 1932

Reichstag-ul își trăiește ultimele zile. Poziția lui Groener este precară; armata nu îl mai susține. Chiar și colaboratorii săi apropiați vor să îl înlăture.

... Brüning încearcă să mai salveze ce poate. Vorbește în Reichstag și în mod evident bate în retragere în privința politicii externe. Apoi devine agresiv. Crede că este îndreptățit să facă acest lucru. Nu vorbește deloc despre Groener. Deci până și el a renunțat să îl mai sprijine! Discuția se poartă apoi pe tema ridicării interdicției impuse SA. Groener obiectează din răsputeri. Și-a semnat astfel sentința.

24 mai 1932

... Sâmbătă vom asista la căderea lui Brüning. Secretarul de stat Meissner pleacă la Neudeck. Acum trebuie să sperăm că lucrurile vor lua întorsătura dorită. Lista miniștrilor este mai mult sau mai puțin completă: von Papen, cancelar; von Neurath, ministru de externe; și în continuare o serie de nume necunoscute. Principalul punct în ceea ce ne privește este să ne asigurăm că *Reichstag*-ul va fi dizolvat ...

30 mai 1932

Bomba a explodat. Brüning a prezentat demisia întregului său cabinet ... Sistemul a început să se descompună ... Întâlnire cu *Führerul* la Nauen. Președintele a vrut să îl vadă în cursul acestei după-amieze ... Întâlnirea cu președintele s-a desfășurat bine. Interdicția impusă SA va fi anulată. Vor fi din nou permise uniformele. *Reichstag*-ul va fi dizolvat.

Dacă unii sunt de părere că înlăturarea lui Brüning de la putere a fost regizată într-un moment potrivit prin intrigile urzite de clica din anturajul președintelui, alții sunt tentați să îl considere pe Brüning o victimă politică inocentă – așa cum a făcut-o el însuși în *Memorii*. Totuși, ar trebui să ținem cont de faptul că Brüning a fost în cele din urmă o victimă a unei situații politice care a precedat iarna 1931-1932, cu care el însuși s-a confruntat din 1930. A fost desigur înlăturat de președinte fără să fie consultat *Reichstag*-ul, dar până în acel moment Brüning a supraviețuit în funcția de cancelar numai pentru că s-a bucurat de sprijinul președintelui. Brüning a venit la putere în paralel cu crearea guvernului prezidențial și într-o asemenea atmosferă politică era greu să îl aperi când mai târziu s-a dovedit a fi un amator în comparație cu clica și intrigile din anturajul președintelui.

d) Evaluare

Brüning, departe de a fi un democrat, a fost un om cinstit, muncitor și onorabil, un patriot înflăcărat și dornic să scoată țara din criză. Obiectivele sale au fost: mai întâi, să pună capăt plății reparațiilor și să accelereze revizuirea Tratatului de la Versailles; și în al doilea rând, să consolideze executivul în detrimentul *Reichstag*-ului și pe termen lung să creeze un regim autoritar. În multe privințe, Brüning ar fi făcut progrese serioase dacă nu ar fi fost demis (plata reparațiilor a fost în cele din urmă stopată de către Conferința de la Lausanne din iunie 1932). Totuși, nu a fost destul de abil încât să recunoască cât de periculoasă și de putermică a devenit criza politico-economică în Germania în 1932 și cât de fragilă era poziția sa. Deși Brüning a reușit să se bucure în continuare de încrederea președintelui, prestația sa a fost ruptă de imaginea guvernului parlamentar de realitatea politică. El s-a dovedit

deci incapabil să conducă națiunea în ansamblu într-un moment de răscruce. Nu este deloc surprinzător faptul că, lipsită de orice speranțe reale de îmbunătățire a situației, marea majoritate a populației s-a radicalizat și s-a orientat spre naziști. Brüning însuși nu avea nici un fel de legături cu naziștii și a continuat să mențină domnia legii, dar atitudinea sa de autoritarism moderat a reafirmat influența vechilor elite în inima guvernului și a obișnuit opinia publică cu guvernarea prin decrete. În acest fel democrația a fost puternic subminată, iar ulterior a fost netezită calea unor soluții de tip extremist.

În cele din urmă, este greu să evităm concluzia că mandatul de cancelar al lui Brüning a fost un cumplit eșec. Totuși, condițiile economice îngrozitoare ale vremii și consecințele neprevăzute și tiranice ale dictaturii naziste au creat un curent de simpatie. Eșecul lui Brüning a fost tragic.

3. Ascensiunea național-socialismului

Deși nu ne revine sarcina să explicăm în acest volum de ce dictatura lui Hitler a urmat după democrația de la Weimar în 1933, ascensiunea nazismului este un aspect esențial al anilor 1929-1933 și trebuie considerat un factor integrant în declinul republicii. Trebuie să explicăm, în special, de ce a apărut național-socialismul ca o mișcare de masă (la alegerile pentru Reichstag din iulie 1932 a obținut 37,4 la sută din voturi, vezi tabelul de la pagina 180), în timp ce în anii '20, la alegerile generale nu a fost decât un partid lipsit de importanță. Căci, deși Hitler nu a venit la putere în urma unor alegeri, este foarte adevărat că puterea electorală a partidului său a reprezentat o bază populară de putere care în cele din urmă nu putea fi ignorată în cadrul manevrelor politice în ultimul an de existență a Republicii de la Weimar.

Ideologia nazistă nu era deloc originală. Nici nu era foarte diferită de programul a numeroase alte grupuri de dreapta din Germania de la începutul anilor '20. Această ideologie era în esență un amestec de naționalism german și prin extensie de imperialism (*Lebensraum*) și rasism, cu puternice note de antisemitism și de o venerare a rasei stăpânitoare ariene superioare. Astfel de idei nu erau neobișnuite la sfârșitul secolului al XIX-lea. Ele puteau fi regăsite în pamfletele de proastă

Rezultatele alegerilor pentru *Reichstag* în cadrul Republicii de la Weimar, 1919-1932

	1919	1920	1924	1924	1928	1930	1932	1932
Numărul total de alegători înregistrați (milioane)	36,8	35,9	38,4	39,0	41,2	43,0	44,2	44,4
Voturi obținute (în procente)	83,0	79,2	74,4	78,8	75,6	82,0	84,1	80,6
Numărul total de mandate în *Reichstag*	423	459	472	493	491	577	608	584
NSDAP mandate	–	–	32	14	12	107	230	196
procente	–	–	6,5	3,0	2,6	18,3	37,3	33,1
DNVP mandate	44	71	95	103	73	41	37	52
procente	103	15,1	19,5	20,5	14,2	7,0	5,9	8,3
DVP mandate	19	65	45	51	45	30	7	11
procente	4,4	13,9	9,2	10,1	8,7	4,5	1,2	1,9
ZP/BVP mandate	91	85	81	88	78	87	97	90
procente	19,7	18,0	15,6	17,3	15,2	14,8	15,7	15,0
DDP mandate	75	39	28	32	25	20	4	2
procente	18,5	8,3	5,7	6,3	4,9	3,8	1,0	1,0
SPD mandate	165	102	100	131	153	143	133	121
procente	37,9	21,7	20,5	26,0	29,8	24,5	21,6	20,4
USPD mandate	22	84						
procente	7,6	17,9						
KPD mandate	–	4	62	45	54	77	89	100
Procente	–	2,1	12,6	9,0	10,8	13,1	14,3	16,9
Alte partide mandate	7	9	29	29	51	72	11	12
Procente	1,6	2,9	10,3	7,8	14,0	14,0	2,9	2,9

calitate și vulgare vândute maselor în marile orașe, dar și pe coridoarele mai respectabile ale marilor universități. Ele au alcătuit de asemenea bazele programului unor grupuri de presiune politică, ca de pildă Liga Pangermană. În calitate de filosofie politică, nazismul era lipsit de o adevărată profunzime intelectuală. Era superficial și simplist. Nu era nici măcar un sistem rațional de gândire, pentru că găzduia contradicții evidente, în special între imperialismul său militarist și politica sa socială conservatoare. Totuși, în pofida acestor neajunsuri, nazismul a reușit impunându-se mai mult decât oricare alt grup politic drept cea

mai puternică opoziție față de republică. Țapii ispășitori ai politicii naziste – evreii, comuniștii, socialiștii, liberalii – au fost identificați în mod direct cu democrația de la Weimar și apoi tratați cu cruzime, considerați fiind răspunzători de situația în care a ajuns Germania. Prin urmare, când Republica de la Weimar a ajuns în etapa finală a crizei sale, ideile naziștilor au părut justificate.

În 1929 și etapa finală a crizei Republicii de la Weimar, partidul nazist a fost într-o situație mult mai avantajoasă pentru a profita de statutul său de partid „v-am spus noi că se va întâmpla acest lucru". În pofida eșecului lamentabil al puciului de la München din 1923 (despre care s-a vorbit amănunțit în *Germania: Al Treilea Reich, 1933-1945*), Hitler a folosit anii de relativă stabilitate pentru a reconstrui și a restructura partidul pornind de la premisa că va putea obține puterea prin intermediul unei politici de legalitate. Mult mai semnificativă a fost însă reorganizarea fundamentală a partidului potrivit principiului puterii *Führerului* (*Führerprinzip*). Acest lucru nu numai că a redus disputele interne și a consolidat poziția personală a lui Hitler, dar a avut ca rezultat crearea unei structuri de partid verticale în întreaga Germanie. Potrivit acestui sistem responsabilitatea pentru partid într-o anumită regiune îi revenea unui *Gauleiter* (șef de partid la nivel regional) care răspundea numai în fața lui Hitler. În același timp, naziștii au recunoscut importanța a ceea ce a fost denumit „asociaționism" – și astfel au fost create asociații formale cu scopul deliberat de a contracara influența unor „culturi" politice alternative precum socialismul și catolicismul. Au fost create organizații „asociate" pentru profesori, studenți, medici, artiști și numeroase alte grupuri sociale. Partidul a adoptat o identitate clară și ușor de recunoscut cu ajutorul accesoriilor sale: steaguri, uniforme, saluturi și insigne. Atunci când forțele psihologice și „sugestia de masă" și „înregimentarea" au început să își facă simțită prezența, o astfel de imagine militaristă și-a găsit ulterior expresia în mitinguri ritualice și adunări. Toate aceste activități au fost suplimentate de un dinamism neobosit și de o cunoaștere sofisticată a noii tehnologii și a mijloacelor de propagandă. Prin urmare, în 1929, numărul membrilor partidului nazist a atins cifra de aproape 100 000, iar majoritatea celorlalte grupuri de dreapta din Germania au fost înghițite de acesta. Naziștii au creat un aparat de partid sofisticat, animat de dorința de a câștiga sprijinul într-o democrație de masă.

Datorită noilor descoperiri din cadrul tehnologiei informațiilor din anii '70, cercetarea și analizarea problemelor referitoare la cine i-a votat pe naziști și de ce au devenit o temă majoră a studiului istoric. Prin urmare, punctul de vedere tradițional potrivit căruia național-socialismul a fost o mișcare a clasei mijlocii, „extremismul centrului" (Lipset), deși continuă să conțină un sâmbure de adevăr, este considerat acum prea simplist pentru a fi valabil din punct de vedere istoric. În schimb, în prezent se consideră că trăsătura cheie care a atras sprijinul electoral în favoarea naziștilor este capacitatea acestora de a se adresa tuturor segmentelor societății germane. Spre deosebire de multe alte partide din Germania, naziștii nu au fost constrânși de criterii de ordin regional, confesional sau de clasă și au fost de aceea în măsură să își asigure un sprijin mai amplu. Astfel în 1932, naziștii erau singurul partid care putea afirma că se bucură de o prezență majoră în fiecare regiune din țară. Pe scurt, NSDAP a devenit primul *Volkspartei* autentic din Germania sau un partid bazat pe un amplu sprijin popular. Totuși, amploarea sprijinului de care au beneficiat naziștii nu ar trebui să ascundă faptul că anumite grupuri sociale erau mai atrase de nazism decât altele. În acele segmente ale societății în care predomina catolicismul, amploarea sprijinului obținut de naziști a fost mai redusă, în timp ce în populația din regiunile majoritar protestante i-a votat masiv pe naziști. Tot astfel, naziștii au obținut un sprijin mai modest în marile orașe industriale, dar s-au bucurat de un sprijin majoritar al populației de la țară și din suburbii. Aceste aspecte au fost probabil rezultatul unor constrângeri de tip organizatoric și ideologic specifice catolicismului și socialismului care au îngreunat accesul naziștilor în cadrul segmentului pe care îl alcătuiau clasa muncitoare și comunitățile catolice. „Asociaționismul" lor tradițional era puternic, în timp ce în cadrul comunităților protestante, de fermieri și ale clasei mijlocii lucrurile nu stăteau la fel și de aceea aceste categorii au fost poate mai dispuse să accepte mesajul nazist.

În ciuda acestor variațiuni, național-socialismul a evoluat spre o mișcare de masă de dimensiuni naționale, adresându-se unor grupuri sociale foarte diferite. Acest lucru ne îndreptățește să afirmăm că a reușit să își facă simțită influența cu succes prin numeroase mijloace, diferite de la un grup la altul. Nazismul era nou, modern și dinamic, și în același timp tradițional, conservator și convingător; se împotrivea în egală măsură capitalismului și socialismului; mai presus de orice era în egală măsură revoluționar și reacționar, pentru că urmărea să distrugă repu-

blica promițând în același timp o revenire la vremurile glorioase de odinioară. Acest dualism s-a aflat la originea succesului electoral obținut de naziști. El a fost consolidat de cultivarea deliberată de către aparatul de propagandă nazist a două alte idei cheie: mai întâi, cultul *Führerului* în cadrul căruia Hitler era considerat o figură de tip mesianic trimisă să salveze Germania; *Volksgemeinschaft* (Comunitatea Populară), care a promis să creeze o comunitate națională reală lipsită de clase și diferențieri sociale. Prin urmare, atunci când criza economică mondială a lovit structura politică și economică a Republicii de la Weimar deja fragilă și instabilă, naționalism-socialismul a profitat din plin. Iar pe măsură ce sprijinul de care acesta a beneficiat a fost tot mai mare, șansele de supraviețuire ale Republicii de la Weimar au pălit definitiv.

4. Ultimele luni ale Republicii de la Weimar

De la înlăturarea de la putere a lui Brüning în mai 1932 până la numirea lui Hitler în funcția de cancelar în ianuarie 1933, destinul Germaniei a fost decis în mare măsură de intrigile urzite de personalitățile cheie din anturajul președintelui. Această tendință a fost deja resimțită în perioada mandatului lui Brüning, dar pe durata mandatelor lui Papen (mai-decembrie 1932) și Schleicher (decembrie 1932-ianuarie 1933), a devenit tot mai pregnantă. Care erau obiectivele acestei clici conservatoare naționaliste și de ce nu au reușit reprezentanții săi să găsească o soluție politică ce putea preveni ascensiunea la putere a lui Hitler?

Brüning însuși a recunoscut că guvernul prezidențial a fost o soluție constituțională inadecvată pe termen lung. El a avut de fapt în vedere posibilitatea de a reinstaura monarhia Hohenzollern sub conducerea fiului lui Wilhelm al II-lea ca o modalitate de a legitima regimul și de a-i conferi credibilitate pentru a-i contracara pe naziști, dar nu a primit un sprijin real din partea reprezentanților clicii. Papen a condus un cabinet dominat de proprietari de pământ aristocrați și industriași, care curând a fost botezat „cabinetul de baroni", s-a orientat spre modelul fascist italian de „corporatorism" pentru a crea un „Stat Nou": un regim naționalist, autoritar și antiparlamentar condus de elitele conservatoare. Și totuși, în pofida succeselor obținute de Papen în organizarea loviturii de stat din Prusia la 20 iulie prin declararea stării de necesitate și numirea sa în calitate de

Comisar al Reichului pentru Prusia, planurile sale constituționale au demonstrat că nu a înțeles realitățile politice. În septembrie, cabinetul său a făcut obiectul unei moțiuni de neîncredere care a fost votată de 512 parlamentari, în timp ce numai 42 au fost împotrivă. Datorită acestui insucces, la sfârșitul anului 1932 a propus implementarea unui „program de luptă" folosind armata și poliția pentru a dizolva parlamentul o dată pentru totdeauna, pentru a zdrobi toate partidele politice și pentru a impune prin forță o nouă constituție autoritară. Ținând cont de violențele care caracterizau în epocă rivalitățile dintre organizațiile paramilitare, este limpede că implementarea unui asemenea plan ar fi riscat să provoace un război civil, iar Papen a constat că nu se mai bucură nici măcar de sprijinul cercului prezidențial.

Obiectivul ultimului cancelar al Republicii de la Weimar, Schleicher, a fost ceea ce a fost denumit „o politică a diagonalei". Aceasta a fost o tentativă de a crea un guvern care să beneficieze de un sprijin mai amplu, contribuind la fracționarea naziștilor și atrăgând sprijinul aripii mai socialiste a NSDAP și obținând un oarecare sprijin din partea sindicatelor cu ajutorul unui program de lucrări publice. În acest mod, Schleicher intenționa să pozeze în chip de cancelar al reconcilierii naționale. Totuși, manevrele sale politice nu au dat nici un rezultat, în timp ce gestul său față de sindicate nu a stârnit decât neîncredere în rândul reprezentanților intereselor tradiționale. În această situație, Hindenburg a acceptat în cele din urmă, la inițiativa lui Papen, numirea lui Hitler în funcția de cancelar, crezând că acesta poate fi „manevrat" în funcție de interesele conservatorilor.

Diferitele tentative de a restructura statul și de a găsi o soluție autoritară pentru criza din Germania, din 1932-1933, s-au soldat toate cu eșecuri răsunătoare datorită absenței unui sprijin popular. Germania era o societate modernă într-o epocă a politicii de masă și nu mai era atât de ușor să faci abstracție de dorințele poporului. Forța politică de care beneficiau la ora aceea naziștii a fost evidențiată de rezultatele alegerilor, iar excluderea lor din cadrul procesului politic într-o perioadă de profundă criză socio-economică a avut ca rezultat ciocniri violente de stradă între diferitele grupuri paramilitare, care au agravat și mai mult atmosfera de criză. În ianuarie 1933, clica din anturajul președintelui Hindenburg s-a divizat și nu a mai fost capabilă să guverneze singură țara. În cele din urmă, a luat sfârșit perioada alternativelor politice care îi excludeau pe Hitler și pe naziști.

5. Când și de ce a murit democrația Republicii de la Weimar?

În prezent este limpede că atunci când Hitler a devenit cancelar la 30 ianuarie 1933, democrația Republicii de la Weimar murise deja. Problema unui istoric este aceea de a stabili când s-a petrecut acest lucru și de ce. Potrivit punctului de vedere al unor pesimiști, Republica de la Weimar a fost „un joc care nu avea în principiu nici o șansă de reușită" (Feldman); după părerea celor mai optimiști ar fi existat în continuare alternative, iar șansa unei supraviețuiri democratice s-a menținut până la jumătatea anului 1932, când von Papen a devenit cancelar și alegerile din iulie au avut ca rezultat o polarizare dramatică (vezi tabelul de la pagina 180). Un student la istorie, prins între aceste două extreme, se simte pierdut – dacă specialiștii nu pot cădea de acord, ce calitate am eu să vă sugerez un răspuns? Sau, într-o manieră mai cinică, oricine poate crede că o concluzie mai veche va stârni și mai multă confuzie. Astfel de puncte de vedere pot părea naive. Multe scrieri istorice reprezintă o interpretare în esență personală și provizorie a trecutului și există foarte puține răspunsuri „corecte". Totuși, dacă avem de-a face cu istorie de bună calitate, orice interpretare trebuie să fi analizat dovezile și să fi oferit explicații convingătoare, satisfăcătoare din punct de vedere intelectual și coerente. Interpretările privind dezintegrarea Republicii de la Weimar diferă de aceea foarte mult. De-a lungul anilor, istorici cu puncte de vedere foarte diferite au evidențiat diferite aspecte sau au aplicat criterii diferite și, după cum am văzut, acesta este un proces care continuă și astăzi. Ceea ce urmează este doar una dintre posibilele explicații. Ea nu trebuie în nici un caz considerată un răspuns definitiv la întrebarea de mai sus.

Încă de la început, Republica de la Weimar s-a confruntat cu ostilitatea elitelor Germaniei. După înfrângerea militară și amenințarea revoluției, această opoziție a fost ținută în frâu. Totuși, faptul că atât de multe figuri cheie din societatea germană au respins democrația și au urmărit să demonteze compromisul politic și social din 1918 în speranța restabilirii ordinii de dinainte de război a constituit o slăbiciune latentă. Ea a acționat ca un puternic handicap în direcția unei evoluții strălucite a republicii la sfârșitul anilor '20, iar în anii '30 avea să devină un factor decisiv în prăbușirea finală a Republicii de la Weimar.

Republica a fost afectată și de o criză economică aproape continuă, ale cărei efecte au atins practic toate nivele societății. Ea a moștenit costurile enorme și efectele primului război mondial și, din nefericire pentru reputația și stabilitatea democrației, aceste constrângeri au persistat în diferite forme – reconstrucția postbelică, reparațiile Aliaților și costul ridicat al pensiilor. Deci, chiar dacă criza inflației a fost depășită, în prezent se consideră că problemele structurale fundamentale din economie au rămas nerezolvate și au avut consecințe dramatice o dată cu izbucnirea crizei economice mondiale. Democrația Republicii de la Weimar nu a beneficiat niciodată de fapt de un sprijin politic general, în sensul că nu a fost niciodată acceptată cu tot sufletul și nu s-a bucurat niciodată de încredere în sistemul și valorile ei. Încă de la instaurarea ei, sprijinul popular relativ redus a fost prins la mijloc în cele două extreme: extrema stângă și extrema dreaptă. O dată cu trecerea timpului, dorința Republicii de la Weimar de a se bucura de legitimitate a fost tot mai mult pusă sub semnul întrebării. Democrația a fost asociată – deși în mor injust – cu înfrângerea și umilința datorate Tratatului de la Versailles și reparațiilor. Reputația ei a pălit și mai mult datorită crizei din 1922-1923. Este desigur semnificativ faptul că în 1928 cauza liberalismului clasei mijlocii germane, care ar fi trebuit să reprezinte un punct de sprijin al republicii, a fost în declin și că Partidul Centrul catolic și DNVP s-au orientat amândouă spre dreapta. Chiar și loialitatea și angajamentul față de democrație al SPD, cel mai mare partid din Republica de la Weimar până în 1932, au fost echilibrate de acceptarea faptului că acest partid a fost resimțit ca un partener de coaliție și a fost ostracizat de partenerul său de stânga. Pe scurt, un însemnat procent al populației germane nu avea încredere în structurile constituționale existente și voia schimbare.

Forța acestor permanente presiuni a făcut ca democrația Republicii de la Weimar să treacă prin mai multe faze. Împrejurările dificile ale instaurării sale în 1918-1919 au lăsat urme și, în multe privințe, a fost cu adevărat meritoriu faptul că a supraviețuit cu succes problemelor grave din perioada 1919-1923. Totuși, anii de relativă stabilitate din perioada 1923-1929 au însemnat doar o amânare și nu au avut ca rezultat o maturizare semnificativă sau o consolidare a sistemului Republicii de la Weimar. În ajunul crizei economice mondiale, se pare că șansele de supraviețuire ale Republicii de la Weimar pe termen lung erau extrem de modeste.

În cele din urmă, impactul recesiunii mondiale a agravat presiunile deja existente, care s-au concertat conducând la criza finală a Republicii de la Weimar. Modalitatea în care a fost numit Brüning în funcția de cancelar și faptul că a decretat starea de necesitate au creat *de facto* un alt sistem de guvernare – regimul prezidențial. Acesta a fost foarte curând urmat de victoria electorală a naziștilor. Din acest moment, șansele democrației de a reface inițiativa politică au fost extrem de reduse – singurele opțiuni realiste la îndemână gravitau în jurul unui regim autoritar. Flacăra spirituală a democrației a continuat poate să ardă – deși tot mai plăpând – până când a fost stinsă de naziști la începutul anului 1933, dar regimul democratic din Germania a murit de fapt în primăvara și vara anului 1930.

Să luăm notițe despre *„Republica de la Weimar: ultimii ani"*

Acesta este un capitol vital, dar nu poate fi înțeles separat de celelalte. El se bazează pe toate informațiile pe care le-ați obținut până acum despre Republica de la Weimar și, desigur, este strâns legat de studierea ascensiunii nazismului. Înainte de a lua notițe, studiați diagrama rezumat de mai jos cu foarte mare atenție, pentru a afla modul în care dezintegrarea democrației de la Weimar a fost rezultatul unui mare număr de presiuni.

Trebuie să fiți foarte atenți pentru a înțelege exact cât de amănunțit vi se cere să luați aceste notițe. Principalul obiectiv este acela de a înțelege forțele istorice majore și de a le pune într-un soi de context în mintea voastră. Este însă posibil, dacă încercați să faceți o apreciere a rolului personalităților cheie în desfășurarea evenimentelor, să vă încurcați. Următoarele titluri ar trebui să vă ajute:

1. Impactul Crizei. Faceți o listă a tuturor efectelor economice și sociale majore ale crizei în Germania. De ce a fost Germania atât de profund afectată de criza mondială?
2. Cancelarul Brüning, 1930-1932

2.1. Apariția guvernului prezidențial

2.2. Confruntarea cu Criza. Analizați cu atenție argumentele lui Borchardt și Holtfrerich.

2.3. Căderea de la putere a lui Brüning. Care au fost factorii decisivi în căderea lui Brüning de la putere?

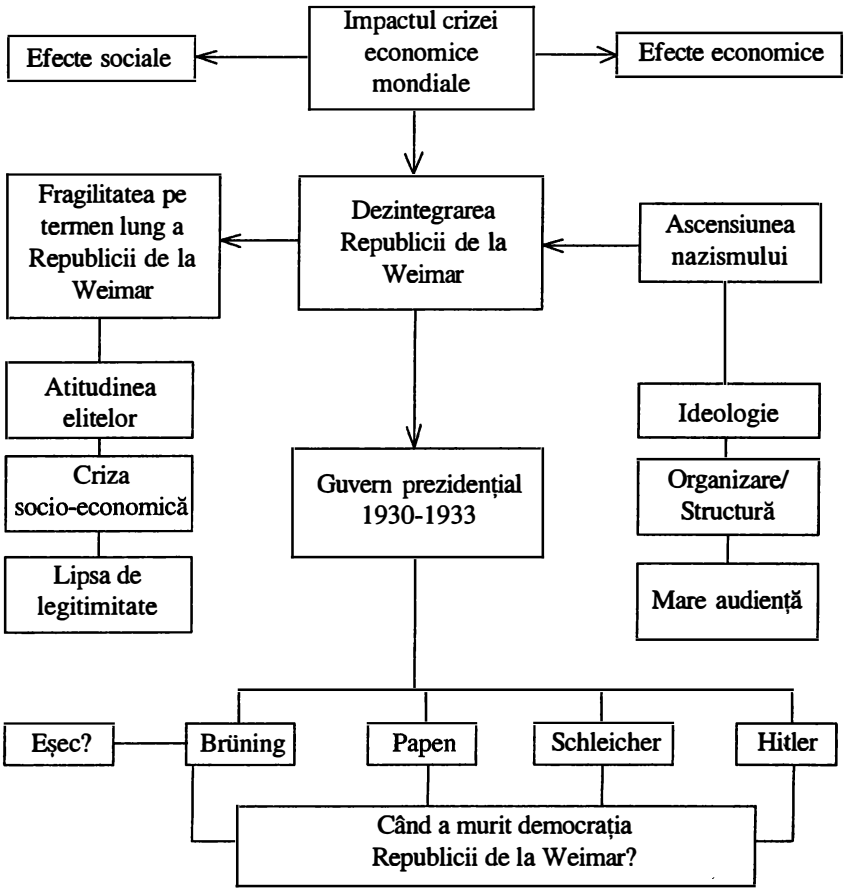

Rezumat – Republice de la Weimar: ultimii ani

2.4. Evaluare. Un eșec? Un eșec tragic? O victimă a împrejurărilor? Un incompetent? Reveniți la notițele de la ultimele patru subsecțiuni. De ce credeți că istoricii au dedicat atât de mult timp cercetării și analizării mandatului de cancelar al lui Brüning? De ce continuă el să fie o figură atât de controversată?

3. Ascensiunea național-socialismului. Analizați tabelul cu rezultatele alegerilor din Republica de la Weimar de la pagina 180. Faceți în scris o analiză a alegerilor din 1930-1932 și explicați cum și de ce

principalele partide au câștigat sau au pierdut. De ce a apărut nazismul ca principala amenințare pentru Republica de la Weimar?
4. Ultimele luni ale Republicii de la Weimar. Care au fost obiectivele lui Papen, Schleicher și Hindenburg? De ce nu au reușit ei să găsească o soluție politică fără implicarea naziștilor?
5. Moartea democrației Republicii de la Weimar. Citiți cu atenție secțiunea 5 și fără să vă referiți la text scrieți un rezumat de maximum 100 de cuvinte. Sunteți de acord cu concluzia autorului?

Să răspundem la întrebări-eseu despre „Republica de la Weimar: ultimii ani"

Este puțin probabil că vi se vor da teme pentru eseuri care să se refere numai la acest capitol. Întrebările referitoare la Republica de la Weimar sunt generale și vi se va cere probabil o cunoaștere de ansamblu corespunzătoare și o înțelegere a întregii perioade. Unele întrebări v-ar putea cere chiar să faceți unele referiri la Germania imperială sau, și mai probabil, o apreciere la adresa ascensiunii nazismului.

1. În ce măsură este corect să afirmăm că Republica de la Weimar a fost răpusă de o criză economică?
2. De ce a fost Republica de la Weimar în măsură să reziste forțelor nedemocratice din anii '20, dar nu și celor din anii '30?
3. „La sfârșitul anului 1932, prăbușirea Republicii de la Weimar a devenit inevitabilă: ascensiunea lui Hitler însă, nu." Comentați această afirmație.
4. Sunteți de acord că de fapt criza a fost mai curând ocazia decât cauza ce a determinat prăbușirea Republicii de la Weimar?
5. „Un experiment nobil cu realizări pozitive". Este corectă această apreciere la adresa Republicii de la Weimar?
6. Care au fost scăderile Republicii de la Weimar?
7. De ce toate grupurile de influență din Germania s-au opus Republicii de la Weimar?

Aceste întrebări sunt foarte diferite ca nivel de dificultate. Încercați să luați fiecare problemă în parte, ca de pildă:

– nivelul de detaliu/de timp?
– organizare/structură/echilibru?
– definiții/concepte?
– evaluări?

Rearanjați întrebările în funcție de gradul de dificultate. Care credeți că este cel mai ușor de tratat? Care credeți că este cea mai dificilă?

Este posibil ca întrebarea 6 să vi se pară a fi cea mai directă, pentru că răspunsul constă în enumerarea unor neajunsuri. Dar alți studenți vor vedea probabil altfel lucrurile. Cum ați putea redacta un răspuns care să facă impresie și să obțină notă mare? O modalitate ar fi aceea de a gândi acest răspuns și apoi de a discuta o serie de sub-întrebări:

– A fost Republica de la Weimar slăbită de înseși împrejurările nașterii ei?

– Au fost neajunsurile Republicii de la Weimar un rezultat al presiunilor externe sau interne?

– Cât de mult a slăbit Republica de la Weimar criza din anul 1923?

– De ce neajunsurile Republicii de la Weimar au atins apogeul abia la începutul anilor '30?

În acest fel, atâta timp cât cuvântul cheie este „neajunsuri", puteți scrie un eseu mult mai profund.

Pe de altă parte, deși afirmația din întrebarea 3 este foarte limpede, puteți considera că sarcina de a organiza un răspuns este descurajatoare. Încercați să redactați un plan pentru această întrebare-eseu, având în minte implicațiile sale: faptul că neajunsurile Republicii de la Weimar (în comparație cu împlinirile sale) au fost atât de importante încât prăbușirea sa a fost „inevitabilă"; faptul că poziția politică a lui Hitler nu a fost destul de puternică pentru a-i asigura ascensiunea; faptul că erau posibile și alte evoluții politice.

Întrebarea 7 este și ea incomodă. Înțelegeți care este de fapt problema? Dacă puteți face în așa fel încât să aruncați o umbră de îndoială asupra afirmației pe care o conține această întrebare, veți fi desigur răsplătit de examinator.

***Întrebări bazate pe izvoare despre** „Republica de la Weimar: ultimii ani"*

1. Căderea lui Brüning de la putere

Citiți fragmentele citate din generalul Groener și din jurnalul șefului propagandei naziste Goebbels de la paginile 176 și 177. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Explicați de înțelege Goebbels prin „Cabinet prezidențial".
b) De ce era Goebbels atât de încântat de rezultatul întâlnirii lui Hitler cu președintele?
c) Ce impresie transmite Goebbels despre situația politicii germane în 1932? Cât de demne de încredere credeți că sunt impresiile sale?
d) Groener a fost silit să demisioneze cu câteva zile înainte de Brüning. În ce măsură credeți că i-a influențat acest lucru părerea?
e) În ce măsură aceste izvoare sunt de acord în ceea ce privește căderea de la putere a lui Brüning?

CAPITOLUL 8

Concluzie: Germania imperială și Republica de la Weimar în contextul istoriei moderne a Germaniei

Istoria nu este o disciplină statică. Ea este un permanent obiect de studiu, ceea ce înseamnă că avem de-a face cu o permanentă întrepătrundere de idei. Interpretările sunt în mod constant perfecționate, contrazise sau reluate, iar acest lucru este foarte frustrant în primul rând pentru un student. De fapt, acest lucru reflectă vitalitatea subiectului și specificul dezbaterilor istorice, iar studierea Germaniei imperiale și a Republicii de la Weimar constituie un exemplu perfect în acest sens. Totuși, perioadele istorice nu trebuie analizate în mod izolat și peste ani unele dintre cele mai violente (și interesante) discuții au fost provocate de acei istorici care au încercat să explice istoria modernă a Germaniei într-un context mai general. Aceste controverse s-au axat în principal pe două teme: conceptul de *Sonderweg* sau „o evoluție specială"; și problema continuității.

1. Putem vorbi de *Sonderweg* în cazul Germaniei?

Ideea de *Sonderweg* nu este deloc nouă. Ea datează din secolul al XIX-lea și deși a fost interpretată în modalități foarte diferite, în esență sugerează faptul că istoria Germaniei diferă de istoria altor țări și prin urmare traiectoria Germaniei spre modernizare a fost una specială. În anii de dinainte de 1945, *Sonderweg* a fost văzută într-o lumină pozitivă. Specialiștii germani, în special în perioada wilhelmiană, au făcut școală în tradiția național-conservatoare, au încercat să preamărească succesele politice, militare și economice ale Germaniei considerându-le un rezultat al valorilor de disciplină și ordine care au caracterizat societatea și al

nivelului superior de calitate și eficiență al instituțiilor, precum administrația de stat, armata și sistemul de învățământ. Iar această tendință a fost perpetuată într-un soi de inerție nostalgică pe măsură ce Germania a suferit numeroase traume în perioada 1914-1945.

Totuși, ca urmare a înfrângerii și distrugerilor suferite de pe urma celui de-al doilea război mondial și al dezvăluirilor despre adevărata natură a regimului nazist, noțiunea de *Sonderweg* a făcut obiectul unei interpretări total diferite. Dorința de a înțelege și de a explica cel de-Al Treilea Reich i-a determinat pe mulți istorici, în special în anii '60, să tragă concluzia că originile sale trebuie căutate în anumite aspecte particulare ale evoluției Germaniei în secolul al XIX-lea. S-a considerat că undeva pe parcursul evoluției sale spre modernizare, Germania a apucat-o pe un drum greșit și prin urmare nu s-a dezvoltat în mod normal. Adepții acestei *Sonderweg* negative și-au concentrat atenția asupra unor aspecte diferite din istoria Germaniei: unii au considerat că elementul cheie îl constituie armata prusacă și etosul său militarist; alții au analizat istoria intelectuală a Germaniei și au pretins că au identificat un fel de „spirit german". Cel mai forțat dintre toate aceste puncte de vedere a fost cel al istoricilor structuraliști din Germania, al căror exponent este Wehler. Ei au susținut că orientarea istoriei Germaniei până în 1945 poate fi explicată în esență prin contrastul dintre dezvoltarea economică și progresul înregistrat de Germania și lipsa de dezvoltare în domeniul politic și social. Potrivit acestora, faptul că burghezia germană nu a reușit să declanșeze o revoluție liberală în 1848, iar apoi unificarea impusă de Bismarck au făcut posibilă persistența puterii și menținerea statutului de care beneficiau elitele tradiționale. Prin urmare, industrializarea în Germania a avut loc, spre deosebire de Marea Britanie și SUA, într-un sistem politic monarhic autoritar, care a menținut neputința clasei mijlocii și a oprimat clasa muncitoare.

În Germania, folosirea de către istoricii structuraliști a termenului de *Sonderweg* într-un sens negativ a afirmat statutul unei ortodoxii instaurate în anii '60 și '70. Într-o oarecare măsură, aceasta a fost o consecință a tezei lui Fischer (vezi pagina 52), care a pus pe seama Germaniei întreaga vină pentru izbucnirea primului război mondial. Ea reflecta de asemenea schimbarea de ordin metodologic inițiată de faptul că Fischer a susținut „primatul politicii interne". Totuși, un lucru și mai important poate, ea sublinia modul diferit în care tânăra generație de

istorici a perceput acest subiect. Se considera tot mai mult că, într-o societate democratică și pluralistă cum este acum Germania, trebuie să fie promovate valorile și virtuțile acestei societăți. În acest scop, națiunea trebuie educată în așa fel încât să fie conștientă de realitatea trecutului și trebuie să fie respinse orice tentative de apologie a nazismului. În lumina acestor obiective onorabile, nu este poate atât de surprinzător faptul că primele îndoieli despre validitatea unui *Sonderweg* negativ nu au apărut în interiorul Germaniei, ci în afara ei.

În anii '80, istoricii britanici Blackbourn și Eley au stârnit o puternică controversă în lumea istoricilor germani punând sub semnul întrebării validitatea conceptului de *Sonderweg* ca instrument pentru analiza istorică. Ei au susținut că țările occidentale au făcut tentative de a explica istoria Germaniei în raport cu o traiectorie greșită, în special Marea Britanie, în dorința lor de „normalitate". Această abordare a încurajat în rândul unor astfel de istorici tendința de a căuta „păcatele prin omisiune ale unei istorii naționale când este analizată în comparație cu alte istorii naționale idealizate", ceea ce a avut ca rezultat o exagerare a „caracterului special" al evoluției Germaniei spre modernizare. Într-adevăr, tezele lui Blackbourn și Eley au reprezentat un pretext pentru a se elibera de constrângerile impuse de conceptul de *Sonderweg*, de accentul pus pe dominația omniprezentă a elitelor conservatoare. Ele au susținut că este nevoie să se analizeze ceea ce „s-a întâmplat cu adevărat în istoria Germaniei" în ansamblu și apoi să se compare Germania cu o serie de state europene și nu numai cu Marea Britanie. Criticile la adresa tezelor lui Blackbourn și Eley despre un concept negativ de *Sonderweg* inițial nu au fost bine primite de istoricii structuraliști din Germania. Totuși, pe termen lung, efectul lor a fost acela de a stimula dezbaterea și de a încuraja noi direcții de cercetare. Prin urmare a avut loc o puternică dezvoltare a *Alltagsgeschichte* (istoria vieții de zi cu zi), care a îndepărtat accentul pus de cercetarea istorică pe viața politică, reorientându-l spre originile societății și spre diferitele regiuni ale Germaniei. Acest lucru a avut ca efect o deschidere de noi și diverse căi de explicare și interpretare a istoriei Germaniei. Cu toate acestea, cercetările detaliate în domeniul istoriei comparate rămân limitate, deși investigațiile inițiale sugerează că nu a existat o cale limpede de evoluție a societăților spre modernizare. În schimb, se pare că varietatea de căi adoptate de statele europene face dificilă corelarea

evoluțiilor politice și socio-economice în cadrul unui model „normal". Unele țări, precum Franța (Al Doilea Imperiu) și Italia (Fascismul), au trăit experiența unor regimuri autoritare în perioada industrializării, în timp ce altele, precum Marea Britanie și Belgia, nu. Pe de altă parte, statele neindustrializate au evoluat pe cu totul alte căi: unele, precum cele din Scandinavia, au fost în mădură să devină democrații mature și sofisticate, în timp ce altele, precum Spania (în timpul lui Franco) și Portugalia (în timpul lui Salazar) au devenit dictaturi autoritare. Dacă astfel de comparații sunt într-adevăr valide, atunci poate că istoricii nu ar trebui să mai afirme că drumul Germaniei spre modernizare a fost mai „special" sau mai „deosebit" decât al oricărui alt stat european. În acest sens, conceptul de *Sonderweg* (fie cu nuanță pozitivă, fie cu nuanță negativă) poate fi un lucru de domeniul trecutului.

2. Continuitate și discontinuitate în istoria modernă a Germaniei

Strâns împletită cu dezbaterea pe tema *Sonderweg* este și o altă problemă importantă din istoria Germaniei: Măsura în care putem identifica elementele de continuitate. Inițial, după căderea celui de-Al Treilea Reich, istoricii naționalist-conservatori din Germania au avut tendința să îl considere pe Hitler și nazismul o aberație totală în contradicție cu dezvoltarea istorică a Germaniei în timpul *Kaiserreich*-ului sau al Republicii de la Weimar. După părerea lor, anul 1933 a marcat o ruptură radicală. Totuși, ca o consecință a „controversei Fischer" majoritatea istoricilor au ajuns să considere continuitatea ca un concept esențial pe care își pot construi interpretările despre Germania, în perioada 1871-1945. Structuraliștii au pus accentul pe continuitatea oferită de rolul elitelor și metodelor acestora de manipulare politică. Chiar și mulți oponenți revizioniști ai structuralismului au susținut în general existența unor importante trăsături de continuitate. Röhl identifică continuitatea esențială oferită de teme precum obiectivele de război și politica de înarmare. Blackbourn și Eley nu neagă continuitatea, dar preferă să pună accentul pe tema rădăcinilor politice și sociale populare ale național-socialismului.

Totuși, orice încercare de a ajunge la un consens asupra semnificației conceptului de continuitate ca instrument de înțelegere a istoriei

moderne a Germaniei nu ar trebui să îl conducă pe student la ideea că această continuitate nu a făcut altceva decât să permită istoriei Germaniei, precum râul lui Taylor (vezi pagina 2), să curgă într-o singură direcție. Este poate prea lesne să evidențiem numai acele elemente care ne ajută să explicăm evoluțiile ulterioare și să evităm altele care ar putea presupune alte rezultate. Din acest motiv, continuitățile din istoria Germaniei nu trebuie să mascheze faptul că perioada 1890-1933 a fost de fapt mai schimbătoare – sau mai imprevizibilă – decât s-a spus adesea.

În ajunul primului război mondial, Germania imperială era un tărâm al contrastelor – un amestec complex de forțe favorabile schimbării și de forțe conservatoare. Totuși, era o națiune în esență civilizată. Ea beneficia de o tradiție culturală foarte sofisticată și de un sistem de învățământ avansat. Iar valorile *Kaiserreich*-ului, în pofida constituției autoritare, au fost create în tradiția a ceea ce germanii numeau *Rechtsstaat* (statul constituțional). Cetățenii beneficiau de anumite drepturi legale, ceea ce însemna de pildă că numai tribunalele civile puteau restrânge libertățile unui individ. Cercetările recente în domeniul istoriei sociale a Germaniei wilhelmiene sugerează că, în schimb, Germania nu era atât de retrogradă în atitudinile sale sociale pe cât s-a crezut. S-a spus adesea că corpurile de ofițeri ale armatei și, în special, marina erau alcătuite din reprezentanți ai clasei mijlocii; că industriașii bogați nu simțeau de obicei nevoia de a „imita" stilul de viață al aristocrației și erau mândri de realizările lor; că până și *Junkers* începuseră să își adapteze metodele agricole la cererea unei economii industriale moderne. În fine, în sfera politicii trebuie să amintim că, deși această perioadă a fost martora apariției naționalismului radical și al înrolării pe scară mare în diferite grupări de interese naționaliste precum Liga Maritimă, cel mai popular partid din *Kaiserreich* a fost SPD, care, în pofida retoricii sale revoluționare, în practică a devenit tot mai reformist. Preocuparea sa crescândă față de condițiile de viață și de muncă, dorința lui de a fi „legal" și în cele din urmă, votul său rușinos în favoarea creditelor de război, toate sugerează faptul că social-democrații nu mai erau preocupați de revoluția socialistă, ci de un fel de acomodare politică cu statul wilhelmian.

În lumina unor astfel de evoluții, ar fi mai potrivit să tragem concluzia că, în 1914, Germania s-ar fi putut dezvolta în oricare dintre diferitele direcții de dezvoltare istorică și că, pe termen lung, democrația parlamentară autentică era la fel de realizabilă ca și dictatura autoritară.

Totuși, această situație imprevizibilă a fost în mod clar răsturnată de declanșarea primului război mondial și, în mod special, de impactul traumatizant al anilor de război ce au urmat și al crizei postbelice. 1917-1920 au fost poate cei mai importanți ani din perioada 1890-1933, pentru că ei au fost martorii unor evoluții vitale, care mai târziu au făcut posibilă instaurarea dictaturii naziste. Din punct de vedere politic, războiul a avut drept consecință o radicalizare a naționalismului, alimentată de visele de expansiune teritorială și naționalism tot mai mult influențat de un virulent rasism. În același timp, divizările în cadrul mișcării socialiste au accentuat temerile oponenților lor conservatori și liberali, care au fost și mai mult sporite de evenimentele din Rusia. În sfera economică, țara a pierdut piețe vitale și a contractat datorii imense, care au constituit bazele pentru criza inflaționistă ce a urmat. În plus, efectele războiului asupra societății au creat mari dificultăți și amărăciune, care au exagerat tendința spre polarizare. Toți acești factori au contribuit la prăbușirea *Kaiserreich*-ului, dar șocul înfrângerii, *Diktat*-ul de la Versailles și problemele socio-economice au perpetuat criza dincolo de 1918 și au slăbit încă de la început pretențiile Republicii de la Weimar de legitimitate populară. Mai presus de orice, compromisurile Republicii de la Weimar cu elitele tradiționale au permis forțelor conservatoare să supraviețuiască și să acționeze în favoarea unei reacții constituționale din interior.

Chiar și așa, astfel de handicapuri nu au condamnat Republica de la Weimar de la început. În multe privințe, faptul că Republica de la Weimar a supraviețuit crizei din 1923 a fost o realizare majoră și un semn al forței interne a acesteia. Totuși, eșecul democrației parlamentare de a crea ceva în împrejurările relativ favorabile din 1924-1929 sugerează faptul că sorții săi de izbândă erau tot mai reduși. Izbucnirea crizei economice mondiale a fost însoțită de reapariția cu și mai multă vigoare a vechilor continuități, care în anii '20 erau parțial letargice. Din 1930, era lesne de înțeles că democrația va face loc unui regim autoritar sprijinit de elite, care se opuneau vehement socialismului și susțineau o politică externă expansionistă. Nu era obligatoriu ca toate acestea să îmbrace forma unei dictaturi naziste, dar cum sprijinul popular în favoarea național-socialismului a crescut, a devenit tot mai greu de ignorat pretenția sa de a participa la guvernare.

Continuitatea în istorie nu trebuie să fie niciodată confundată cu inevitabilitatea. Au existat continuități puternice și cruciale care au

contribuit la modelarea istoriei Germaniei din 1890 până în 1933. Totuși, aceste continuități și în plus avantajul unei priviri de ansamblu nu ar trebui să îl împingă pe istoric pe panta unui fals determinism. Germania imperială și Republica de la Weimar a fost o societate cu permanente probleme de tranziție spre modernitate și prin urmare a fost gazda unor forțe de ordin politic, economic, social și cultural în permanentă acțiune. Acest lucru sugerează faptul că Germania ar fi putut urma oricare dintre obișnuitele căi de evoluție, deși opțiunile disponibile s-au redus o dată cu trecerea timpului. În acest sens, dezvoltarea istorică a Germaniei, deși profund influențată de continuitățile sale, a fost de fapt mai schimbătoare decât s-a presupus adesea.

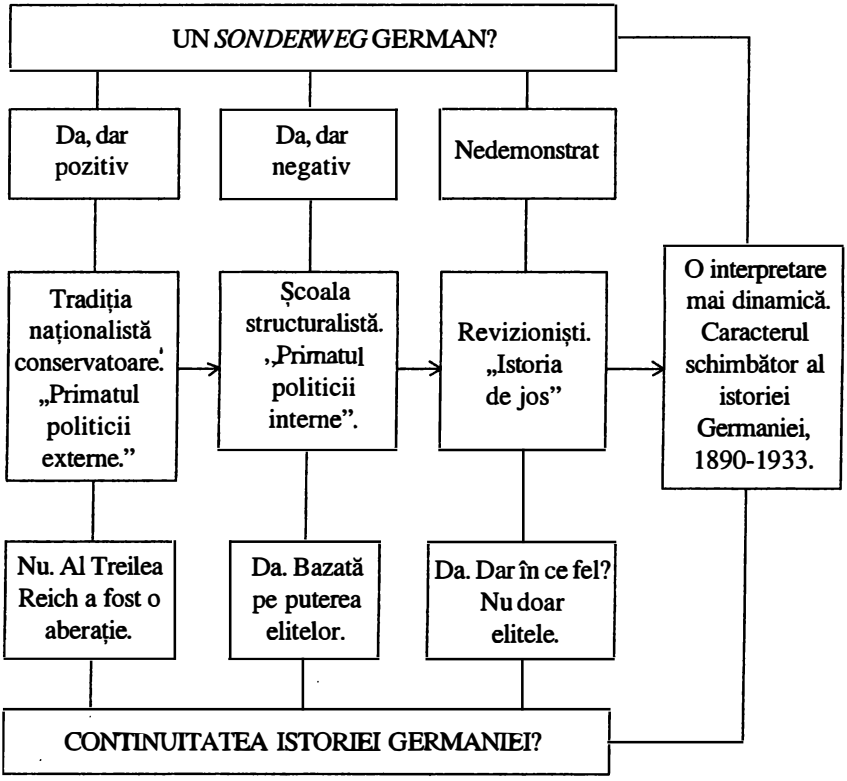
UN *SONDERWEG* GERMAN?
Da, dar pozitiv
Da, dar negativ
Nedemonstrat
Tradiția naționalistă conservatoare. „Primatul politicii externe."
Școala structuralistă. „Primatul politicii interne".
Revizioniști. „Istoria de jos"
O interpretare mai dinamică. Caracterul schimbător al istoriei Germaniei, 1890-1933.
Nu. Al Treilea Reich a fost o aberație.
Da. Bazată pe puterea elitelor.
Da. Dar în ce fel? Nu doar elitele.
CONTINUITATEA ISTORIEI GERMANIEI?

Rezumat – Concluzie: Germania imperială și Republica de la Weimar în contextul istoriei moderne a Germaniei

***Să lucrăm pe tema** „Concluzie: Germania imperială și Republica de la Weimar în contextul istoriei moderne a Germaniei"*

Este puțin probabil să vi se ceară să faceți un eseu care să cuprindă o analiză generală a întregii perioade 1890-1933, darămite 1871-1945. Totuși, nu vă veți pierde timpul dacă vă ocupați de acest ultim capitol, pentru că el vă va permite să puneți Germania imperială și Republica de la Weimar într-un context istoric mai amplu. Acest lucru poate părea cam vag și poate nu prea atrăgător la început, dar dacă este bine făcut, vă va da mari satisfacții. Eseurile aparținând unor studenți care au avut răbdare să treacă dincolo de problemele de suprafață ale unei teme se evidențiază în mod sigur, pentru ele că evidențiază o mai mare profunzime intelectuală și un mod de a gândi mai sofisticat.

Există două strategii posibile. Dacă simțiți că nu sunteți încă în măsură să vă confruntați cu probleme mai ample, recitiți pur și simplu capitolul, studiați diagrama rezumat și redactați o notă scurtă alcătuită dintr-o singură frază la fiecare paragraf. Poate ar fi o idee bună să reveniți la acest capitol după ce ați terminat de studiat Al Treilea Reich.

Dacă vreți să aprofundați, trebuie să procedați astfel. Recitiți cu atenție întregul capitol și apoi studiați diagrama rezumat cu foarte mare atenție. Acum încercați să explicați cu propriile cuvinte:

a) în ce fel abordează fiecare școală de istorici problema *Sonderweg*?
b) care este atitudinea fiecărei școli de istorici față de problema „Continuității în istoria Germaniei"
c) de ce a apărut deea unei interpretări mai schimbătoare/mai deschise a istoriei moderne a Germaniei?

Acest lucru ar trebui să vă ofere un sistem de idei, dar acum trebuie să vă decideți care este poziția voastră asupra acestor probleme. O modalitate de a realiza acest lucru este de a analiza punctele de vedere extreme. Analizați următoarele afirmații:

a) „Continuitatea crucială în istoria Germaniei în perioada 1871-1945 a fost asigurată de influența dominantă a elitelor prusace".
b) „Ideea de *Sonderweg* este un mit".

c) „1933 a fost un moment de cotitură în istoria Germaniei în perioada 1871-1945".
d) „În absența primului război mondial, Germania wilhelmiană ar fi evoluat spre o monarhie constituțională stabilă".

Pentru fiecare dintre aceste afirmații scrieți circa 100 de cuvinte în sprijinul afirmației și apoi alte 100 de cuvinte pentru a o contrazice. La sfârșit, scrieți o afirmație în chip de concluzie, care să cuprindă o judecată de ansamblu despre citate. De pildă:

i) deplin de acord sau în total dezacord, dar spuneți de ce sunteți așa de siguri;
ii) în esență de acord sau în esență în dezacord, dar recunoașteți că este important să nu uitați semnificația altor factori;
iii) nu mă pot decide – dovada nu este destul de clară și este mai bine să răspundeți „nu știu".

Tabel cronologic

1871	Proclamarea Imperiului german și apariția constituției lui Bismarck.
1879	Introducerea taxelor agricole și industriale.
1888 15 iunie	Urcarea pe tron a lui Wilhelm al II-lea.
1890 18 martie	Demiterea lui Bismarck. Numirea lui Caprivi.
octombrie	Legile antisocialiste sunt abrogate.
1891	Reforma Legii tarifelor vamale (1879). Tratate comerciale bilaterale, 1891-1894. Sunt introduse reformele sociale ale lui Caprivi.
1894	Alianță dual semnată între Franța și Rusia. Propunerea Kaiserului de a se vota o lege împotriva acțiunilor subversive socialiste nu se soldează cu nici un rezultat. Demisia lui Caprivi. Numirea lui Hohenlohe.
1897	Reorganizarea guvernului. Bülow este numit ministru de externe. Apariția *Weltpolitik*.
1898 aprilie	Prima lege maritimă aprobată de *Reichstag*.
1898-1901	Negocierile în vederea încheierii unei alianțe anglo-germane eșuează.
1900 iunie	A doua lege maritimă aprobată de *Reichstag*.
octombrie	Bülow este numit cancelar.
1902 decembrie	Este aprobată Legea tarifelor vamale. Taxele agricole cresc.
1904 aprilie	Antanta Cordială între Marea Britanie și Franța.
1904-1905	Revolta hotentoților în Africa de sud-vest germană.
1905	Propunerile bugetare făcute de Bülow sunt respinse.
1905-1906	Prima criză marocană.
1906	Legea maritimă suplimentară.

1907	ianuarie	Alegerile hotentote. Crearea blocului lui Bülow.
	august	Acordul anglo-rus.
1908		Scandalul provocat de homosexualitatea lui Eulenburg.
		Afacerea *Daily Telegraph.*
1909	martie	*Reichstag*-ul respinge propunerea de buget a lui Bülow.
	iulie	Demisia lui Bülow. Numirea lui Bethmann-Hollweg în funcția de cancelar.
1911		A doua criză marocană.
1912	ianuarie	Alegeri pentru *Reichstag*. SPD devine cel mai mare partid din parlament.
	decembrie	Întrunirea Consiliului de Război.
1913		Legea armatei sporește forța armatei pe timp de pace cu 20 la sută. Legea este finanțată prin introducerea taxei pe proprietate.
	octombrie	Afacerea Zabern.
1914	28 iunie	Asasinarea lui Franz Ferdinand la Sarajevo.
	23 iulie	Ultimatumul austro-ungar adresat Serbiei.
	31 iulie	Rusia decretează mobilizare generală.
	1 august	Germania declară război Rusiei.
	3 august	Germania declară război Franței.
	4 august	Marea Britanie declară război Germaniei, după ce aceasta invadează Belgia.
	septembrie	Prima bătălie de pe Marna.
1915	februarie	Începe războiul submarin, dar este suspendat după scufundarea vasului *Lusitania*.
1916	februarie	Reîncepe pentru scurt timp războiul submarin.
	aprilie	Demisia lui Tirpitz.
		Bătăliile de la Verdun și, din iulie, bătălia de pe Somme.
	august	Instaurarea „dictaturii tăcute" (Hindenburg și Ludendorff).
	decembrie	Introducerea Legii Serviciului Auxiliar.
1917	februarie	Reîncepe războiul submarin.
	aprilie	SUA declară război Germaniei.
		SPD se scindează.

	iulie	Rezoluția de pace aprobată de *Reichstag*. Demisia lui Bethmann.
1918	martie	Tratatul de la Brest-Litovsk. Începe ofensiva germană în vest.
	8 august	„Ziua neagră" pentru armata germană pe frontul occidental.
	septembrie	Înfrângerea aliaților Germaniei.
	octombrie	Numirea prințului Max von Baden în funcția de cancelar și introducerea reformelor constituționale.
	3 noiembrie	Revolta marinarilor la Kiel.
	9 noiembrie	Kaiserul abdică. Instaurarea Republicii. Formarea guvernului de coaliție provizoriu condus de Ebert.
	10 noiembrie	Pactul Ebert-Groener.
	11 noiembrie	Semnarea armistițiului.
	15 noiembrie	Acordul Stinnes-Legien.
1919	ianuarie	Revoltă a spartakiștilor curmată de *Freikorps*.
	19 ianuarie	Alegerea primei Adunări Naționale.
	aprilie	Înființarea pe termen scurt a unei republici sovietice în Bavaria.
	28 iunie	Semnarea Tratatului de la Versailles.
	31 iulie	Adoptarea constituției Republicii de la Weimar.
1920	martie	Puciul condus de Kapp.
1921	martie	Revoltă armată a comuniștilor din Saxonia.
	mai	IARC anunță suma de 6.600 milioane de lire sterline ca reparații de război.
1922	aprilie	Eșecul Conferinței de la Geneva. Tratatul de la Rapallo între Germania și URSS.
	iunie	Asasinarea lui Rathenau.
1923	ianuarie	Începe ocupația Franței și Belgiei în regiunea Ruhr.
	august	Stresemann este numit cancelar: „rezistența pasivă" ia sfârșit; este introdusă *Rentenmark*.
	8 noiembrie	Puciul nazist de la München: un eșec lamentabil.
1924		Introducerea schemei arbitrajului statului pentru rezolvarea disputelor din industrie.
	august	Germania acceptă Planul Dawes.

1925	februarie	Moartea lui Ebert. Alegerea feldmareșalului Hindenburg în funcția de președinte.
	octombrie	Semnarea Tratatului de la Locarno.
1926	aprilie	Tratatul de la Berlin între Germania și URSS.
	septembrie	Germania intră în Liga Națiunilor.
1928		Germania semnează Pactul Kellogg-Briand.
	mai	Alegeri pentru *Reichstag*.
1929	august	Germania acceptă Planul Young.
	octombrie	Moartea lui Gustav Stresemann. Crahul de pe Wall Street.
	decembrie	Referendum național asupra Planului Young.
1930	martie	Căderea guvernului de coaliție condus de Müller. Numirea lui Brüning în funcția de cancelar.
	septembrie	Alegeri pentru *Reichstag*: naziștii ajung al doilea partid ca mărime din parlament.
1932	aprilie	Realegerea lui Hindenburg în funcția de președinte.
	iunie	Conferința de la Lausanne anulează plata reparațiilor de război.
	mai	Demisia forțată a lui Brüning. Papen devine cancelar.
	iulie	Alegeri pentru *Reichstag*: naziștii devin cel mai numeros partid din parlament.
	noiembrie	Alegeri pentru Reichstag.
	decembrie	Demisia lui Papen. Numirea lui Schleicher în funcția de cancelar.
1933	ianuarie	Numărul șomerilor din Germania atinge cifra de 6,1 milioane
	30 ianuarie	Hitler este numit cancelar

Glosar

ADV	*Alldeutsche Verband.* Liga Pangermană. Grup de interes naționalist de dreapta.
Anschluss	Unire. Unificarea Germaniei cu Austria.
Beamte	Funcționar de stat.
BdL	*Bund der Landwirte.* Liga Fermierilor. Susține tarife vamale ridicate.
Burgfriede	Armistițiu politic.
Diktat	Denumirea dată Tratatului de la Versailles de către partidele de dreapta. Literal, o pace „dictată".
Ersatzkaiser	Literal, „înlocuitorul Kaiserului". O referire la puterile cu care era investit președintele republicii de la Weimar.
Flottenverein	Liga maritimă. Grup de interes naționalist creat pentru a face presiuni pentru acordarea unui buget mai mare marinei germane.
Führenprinzip	Principiul conducătorului.
Gau	Regiune. Unitate de bază a organizării naziste.
Junker	Proprietar de pământ prusac.
Kaiserreich	Germania imperială 1871-1918.
KRA	*Kriegsrohstoffabteilung.* Departamentul de materii prime destinate războiului.
Kulturkampf	Lupta culturală. Politica anticatolică a lui Bismarck din anii 1870.
Landtag	Parlamentul din provincii.
Lebersraum	Spațiu vital. Politica de expansiune spre estul Europei.
Mittelstand	Clasa mijlocie. În mod tradițional referire la meșteșugari/comercianți și nu la noua clasă de industriași.
OHL	*Oberste Heeresleitung.* Comandamentul Suprem al Armatei.
Rechtsstaat	Stat constituțional bazat pe domnia legii.

Reichsrat	A doua cameră a parlamentului german, care reprezintă provinciile federale.
Rentemark	Monedă nouă introdusă în 1924.
Sammlungspolitik	Literal, „politică de concentrare". Termen folosit de structuraliști pentru a descrie încercarea elitelor de a se alătura clasei mijlocii și clasei superioare în regimul imperial.
Sonderweg	„Trăsătură particulară". Termen folosit în diferite sensuri pentru a sugera că istoria Germaniei a fost diferită de cea a celorlalte țări.
Spartakusbund	Liga Spartakistă. Grup socialist de extremă stânga. Precursorii Partidului Comunist.
Weltpolitik	Literal, „politică mondială". Inițiativă lansată de guvernul german în 1897.

Lecturi suplimentare

1. Manuale

Datorită importanței istoriei moderne a Germaniei, există numeroase manuale pe această temă. Cel mai important și mai ușor de citit este:

> **William Carr,** *A History of Germany 1815-1990* (Edward Arnold, ed. 4, 1992)

Câteva manuale care necesită mai multe cunoștințe sunt

> **Volker Berghahn,** *Modern Germany* (CUP, ed.2, 1987) și **Gordon Craig,** *Germany 1866-1945* (OUP 1981).

Modul de abordare a problemelor din aceste trei cărți este foarte diferit. Ar fi o idee foarte bună să încercați să detectați aceste deosebiri studiind mai atent unul sau două capitole din fiecare carte. Nu trebuie să luați notițe foarte amănunțite, dar vă puteți nota „linia" adoptată de fiecare autor în abordarea problemelor majore.

2. Biografii

Datorită influenței școlii „structuraliste" și faptului că această școală nu a fost de acord cu „personalizarea" istoriei, istoricii germani au încercat să evite abordarea de tip biografic. Până în prezent nu există nici o biografie completă a lui Wilhelm al II-lea scrisă de un istoric german! Același lucru este valabil și în cazul lui Brüning și al lui Hindenburg! Stresemann și Ebert nu au fost ignorați complet, dar nici una dintre operele care tratează biografia lor nu a fost tradusă.
Totuși, dacă vreți să știți câte ceva despre aceste personalități, citiți:

> **J.C.G. Röhl**, *The Kaiser and his Court* (Cambridge 1994). Aceasta este o lucrare stimulativă și didactică bazată pe o analiză generală

a izvoarelor originale. Vă recomandăm mai cu seamă capitolele 1, 4 și 7.

J. Wright, „Stresemann and Weimar" în *History Today*, octombrie 1989. Un articol scurt, dar excelent, care reevaluează cariera acestuia.

3. Studii de specialitate

Dacă vreți să știți câte ceva despre controversele istorice, trebuie să alegeți cu grijă ceea ce citiți. Literatura academică despre istoria Germaniei este imensă și în mare măsură detaliată și foarte specializată. Vă sugerăm următoarele lecturi posibile:

H-U. Wehler, *The German Empire* (Leamington Spa 1984). Aceasta este o lectură dificilă, chiar și în traducere! Citiți eventual paginile 52-99 și 192-246.

V. Berghahn, *Germany and the Approach of War in 1914* (London 1973).

R. Evans, „Kaiser Wilhelm and German History" în *History Review*, nr. 10 și 11 din 1991. O trecere în revistă a principalelor teme.

F. Fischer, *From Kaiserreich to Third Reich* (Unwin & Hyman 1986).

Cea mai bună introducere în gândirea lui Fischer, de mici dimensiuni (99 pagini!).

E. Kolb, *The Weimar Republic* (Unwin & Hyman 1988). O analiză istorică și istoriografică de bună calitate.

D. Peukert, *The Weimar Republic* (Penguin 1991). O abordare originală și provocatoare.

A. de Jonge, *The Weimar Chronicle.* Nu este chiar o carte de istorie, ci mai degrabă o încercare de a descrie spiritul Republicii de la Weimar.

I. Kershaw (ed.), *Weimar: Why did German Democracy Fail* (Weidenfeld & Nicholson 1990). Se concentrează în special pe aspectele economice ale problemei.

A.J. Nicholls, *Weimar and the Rise of Hitler* (Macmillan, ed. 3, 1991).

4. Izvoare

Nu există o colecție definitivă de documente în limba engleză care să acopere întreaga perioadă 1890-1933, dar puteți găsi totuși astfel de documente în:

J. Laver (ed.), *Imperial and Weimar Germany 1890-1933* (Hodder & Stoughton 1992).
J.C.G. Röhl, *From Bismarck to Hitler* (Longmans 1970).
Pentru date statistice citiți:
V. Berghahn, vezi mai sus, paginile 269-312. 55 de tabele pe teme economice, politice și sociale.

Mulțumiri
Editorii ar vrea să mulțumească următoarelor persoane și instituții pentru permisiunea de a reproduce materiale în acest volum:
Cambridge University Press pentru fragmentele din *Kaiser Wilhelm II: New Interpretations*, Röhl (1982) și *Modern Germany*, Berghahn (1987); Longman Group LTD pentru extrasele din *Weimar Republic*, Hiden (1974) și *From Bismarck to Hitler*, Röhl (1970); Ewan MacNaughton Associates din partea *The Telegraph* Plc pentru articolul din *The Daily Telegraph* (1908); Oswald Wolff Publishers Ltd pentru fragmentele din *Upheaval and Continuity*, ed. E.J. Feuchtwanger (extrase din capitolul *The Weimar Republic – Failure and Prospects of German Democracy* de Kurt Sontheimer, (1973); Poem de Bruno Frank (Proud Times) și scrisoarea lui Meinke citată în *Germany 1866-1945*, de Gordon A. Craig (1978) cu permisiunea Oxford University Press; Allen Lane the Penguin Press pentru datele despre prețuri citate în *The Weimar Republic*, de Detlev J.K. Peukert, traducere de Richard Devson (1991); Jonathan Cape pentru fragmentele din *Dreadnought*, de Robert K. Massie (1991); Weidenfeld și Nicholson pentru fragmentele din *Weimar: Why did German Democracy Fail*? ed. Kershaw (1991).

INDEX

Baden, Max von 94, 203
Bethmann-Holweg 25, 47, 48, 49, 58-65, 68, 72, 76, 81, 85, 86, 89, 90, 92, 156, 202, 203, 210
Bismarck 1, 2, 4, 5, 7-11, 17, 20, 22, 24, 26-28, 30, 37, 38, 45, 53, 54, 86, 111, 175, 205
Blackbourn și Eley 3, 32, 33, 194, 199, 201
Brest-Litovsk, tratatul de la 91
Brüning 149, 170-179, 183, 187, 188, 191, 204, 207, 210
Bülow 20, 23-25, 35, 36, 40, 42, 43, 45, 46, 49, 50, 56, 59, 71, 156, 201, 202, 210

Caprivi 24, 37-39, 41, 42, 50, 53, 201, 210
Centrul Catolic (partidul) (ZP) 37, 41, 42, 92, 107, 148, 149, 171, 186, 210

Dawes, planul 134, 137, 142, 147, 150, 165-167

Ebert 96, 98-100, 131, 203, 204, 207
Erzberger 92, 130, 131, 149, 156
Eulenburg 20, 23, 24, 35, 36, 39, 43, 50, 202

Falkenhayn 65, 75, 77, 85
Fischer 3, 30, 52, 53, 55, 60, 61, 66, 193, 195, 208

Groener 98, 99, 176, 177, 191, 203

Hindenburg 1, 77, 80-82, 85, 86, 92, 151, 171, 173, 175, 176, 184, 189, 202, 204, 207
Hitler 1, 2, 9, 87, 110, 111, 130, 133, 134, 168, 172, 175, 179, 181, 183-185, 189-191, 195, 204, 208, 209
Hohenlohe 24, 39, 57, 71, 201
Hotfrerich 175
Hugenberg 150

Kellogg-Briand, pactul 160, 204
KRA 79, 107, 108, 205

Locarno, tratatul de la 160, 204
Ludendorff 77, 81, 82, 85, 86, 92, 94, 95, 98, 104, 133, 156, 202
Luxemburg 74, 97, 99

Mittelstand 18, 32, 33, 40, 205
Moltke 48, 63-65, 74, 75
Müller 61, 63, 147, 149, 171, 204

Papen 177, 183, 184, 185, 188, 189, 204

Rapallo, tratatul de la 154, 158, 161, 203

Rathenau 79, 130, 154, 156, 203
Röhl 3, 22-24, 32, 33, 49, 67, 195, 207, 209

Schleicher 176, 177, 183, 184, 188, 189, 204
Schlieffen, planul 65, 68, 73-75, 77, 82, 103

Seeckt 132, 140, 152
Sonderweg 3, 4, 9, 192-195, 198, 199, 206
Stresemann 108, 121, 134, 135, 137, 138, 149, 152, 153, 155-162, 164-167, 171, 203, 204, 207, 208

Telegraph 25, 43, 46, 47, 50, 71, 84, 95, 202, 209
Tirpitz 39, 41, 57, 59, 60, 63, 64, 71, 76, 92, 202

Versailles, tratatul de la 52, 112, 113, 115-117, 119, 128, 130, 136, 138, 142, 144, 152, 154, 155, 157, 178, 186, 197, 203, 205

Weltpolitik 31, 39-42, 47, 53, 55-57, 67, 156, 201, 206
Wilhelm II 2, 5, 7, 8, 12, 20, 22, 24, 26, 30, 35, 37-39, 41, 45, 49, 50, 57, 70, 71, 74, 96, 98, 105, 183, 201, 207, 209
Wirth 149, 153, 154, 158

Young, planul 150, 160, 162, 174, 204

Zabern, afacerea 48, 49, 66, 95, 202

acces la istorie

Editorul colecției: Keith Randell

Colecția *Acces la istorie* oferă o introducere concisă și foarte accesibilă în studiul perioadelor importante ale istoriei europene. Fiecare titlu este o lectură plăcută adresată elevilor, studenților, dar și publicului larg. Toate capitolele includ planuri de studiu pentru elevi și studenți.

Lucrarea de față este o privire de ansamblu asupra perioadei 1890-1933 din istoria Germaniei. După examinarea moștenirii politice a lui Bismarck, autorul întreprinde o analiză a situației interne a Germaniei în epoca Kaiserreich-ului, a politicii externe și, deci, a premiselor angajării germane în primul război mondial. Următoarea secțiune este dedicată Republicii de la Weimar, prezentându-se diversele teorii care vorbesc despre stabilitatea sau, dimpotrivă, fragilitatea acestei etape constituționale din istoria Germaniei. Ultimul capitol se concentrează asupra schimbărilor de perspectivă în abordarea problemei trecerii Germaniei de la imperiul wilhelmian la național-socialism.

ISBN 973-684-461-7

9789736 844614